

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**noam
chomsky**

dilin minarisi

dilin minnarsi
noam chomsky

DİLİN MİMARISI

İsa Kerem Bayırlı, Antakya'da doğdu. ODTÜ İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olduktan sonra Boğaziçi Üniversitesi Dilbilim Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi. Halen Massachusetts Teknoloji Enstitüsü Dilbilim ve Felsefe Bölümü'nde doktora yapmaktadır.

DİLİN MİMARISI

NOAM CHOMSKY

**Hazırlayanlar: Nirmalangshu Mukherji
Bibudhendra Narayan Patnaik
Rama Kant Agnihotri**

Çeviren: İsa Kerem Bayırlı

**BOĞAZİÇİ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ**

Noam Chomsky
The Architecture of Language

Dilin Mimarisi

Yayın Hakları © 2000, Noam Chomsky.
Türkçe Yayın Hakları © 2014, BÜTEK A.Ş.
ISBN 978-605-4787-41-8

BÜTEK Boğaziçi Eğitim Turizm Teknopark Uygulama
ve Dan. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüs, 7. Lojman,
3. Kat, P.K. 34342, Bebek-Beşiktaş/İstanbul
Telefon: 0212 359 46 30

Yönetim Yeri:

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
Boğaziçi Üniversitesi Uçaksavar Kampüsü
Garanti Kültür Merkezi, Arka Giriş
Etiler/İstanbul

bupress@boun.edu.tr
www.bupress.org
Telefon ve faks: (90) 212 257 87 27
Sertifika No: 10821

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Gülsoy
Yayıma Hazırlayanlar: Sumru Özsoy, Ergun Kocabıyık
Kapak Tasarımı: Kerem Yeğin
Baskı: Acar Basım ve Cilt Sanayi Ticaret A.Ş.
Beysan San. Sitesi Birlik Cad., No: 26
Acar Binası, Haramidere/Beylikdüzü, İstanbul
Telefon: (0212) 422 18 00
Sertifika No: 11957

Birinci Basım: Kasım 2014 (1.000 adet)

İÇİNDEKİLER

Yayına Hazırlayanların Önsözü	vii
Dil ve Dilin Tasarımı:	
Delhi’de Yapılan Konuşma, Ocak 1996	15
Tartışma	49
Dilbilimin Kapsamı	49
Dilin Edinimi	59
Dil Kuramı	69
Kaynakça.....	87
Dizin.....	91

YAYINA HAZIRLAYANLARIN ÖNSÖZÜ

Noam Chomsky dil ve zihin konusunda en yaratıcı ve en üretken yazarlardan birisi. Pek çok kitap ve makale yazmış olmasının yanı sıra, bu konularda dünyanın birçok yerinde konuşmalar yaptı. Bu konuşmalardan bazıları kitap olarak da yayımlandı.¹ Yine de, bu uzun ve gelişen listeye bir tane daha eklememizin doğru olacağını düşündük.

Chomsky Ocak 1996'da bir haftalığına Hindistan'daydı. Bu ziyaret Delhi'de yapılan konuşmalar dizisiyle başladı.² Yaptığı beş halka açık konuşma arasında, sadece bir tanesi onun dil ve zihin üzerine olan çalışmalarıyla ilgiliydi.³ Bu konuşma, Delhi'deki akademik çevrelerde daha önce hiç görülmemiş bir heyecan yarattı. Konuşma bir buçuk saat sürdü ve bunu pek çok konunun tartışıldığı bir soru-cevap bölümü izledi. Sorulan pek çok soruya cevap verme fırsatı olmamıştı. Chomsky bunlara, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne (MIT) döndüğünde cevap vermeyi kabul etti. Delhi Üniversitesi Dilbilim Bölümü tarafından derlenen bir dizi soru, Chomsky'e gönderildi. O da bir ay içinde bu soruları ayrıntılı bir biçimde yanıtladı.

Chomsky'nin konuştuğu her yerde benzer bir he-

¹ Bkz. Chomsky 1987a, 1987b, 1988, 1993a ve diğerleri.

² Chomsky Delhi'den sonra Kalküta, Haydarabad, Trivandrum, Mysore ve Bombay kentlerinde bulundu.

³ Bu konuşma Delhi Üniversitesi Tagore Salonu'nda yapıldı. Diğer konuşmalar siyasi konular üzerineydi ve Delhi Ekonomi Bölümü'nde (iki defa), Cevahirlal Nehru Üniversitesi'nde ve Delhi Üniversitesi Shankarlal Salonu'nda yapıldı.

yecanın ortaya çıktığını biliyoruz. Ancak, bu denli yaygın, uzun ve derin bir tartışma Hindistan'daki akademik çevrelerde sıkça karşılaşılan bir durum değil. Chomsky Hindistan'ı yirmi beş yıldan beri ilk defa ziyaret ediyordu ve yoğun programı göz önüne alındığında, tekrar ne zaman geleceği –hatta gelip gelmeyeceği bile– belli değildi. Dolayısıyla, bu olay, özellikle de dinleyicilerin coşkulu katılımı, kayıt altına alınmaya değerdi. Dahası, bu etkinlikten hemen sonra, konuşmanın yazılı hali ve ses kayıtları için pek çok talep geldi. Ancak dinleyiciler dağıldığında, etkinliği düzenleyenler, Chomsky'nin MIT'ye döndükten sonra sorularını yanıtladığı pek çok kişinin izini kaybetti. Onlara ulaşmanın bir sorumluluk olduğunu düşündük ve kitabı bu nedenle derledik.

Kitabın yayımlanmasının bir başka nedeni de düşünce dünyasına bir katkı sunmak. Chomsky'den, dille ilgili ilk çalışmalarından başlayıp⁴ Yetinmecî Çizgi'nin⁵

⁴ Bu konuda Chomsky'nin Pensilvanya Üniversitesi'ne teslim edilmiş olan doktora tezinin kısmen değiştirilmiş bir metnini içeren *The Logical Structure of Linguistic Theory*'ye (1955) bakınız. Ancak Chomsky'yi uluslararası düzeyde tanınır kılan çalışmalar eserine ilişkin olarak *Syntactic Structures*, (1957) ve bunun ardından Robert Lees tarafından *Language* dergisinde yayımlanan incelemeydi. Dilbilimci olmayanlar arasında Chomsky'nin tanınması, 1959'da Skinner'in *Verbal Behaviour* [Sözel Davranış] kitabı üzerine yazdığı incelemeye dayanır (bu konuda bkz. Katz ve Fodor 1964). Massimo Piattelli-Palmarini'nin *Language and Learning: The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky* (1980) isimli eserinde kitaplaştırılan 1975 yılındaki Chomsky ve Piaget tartışması da Chomsky'ye uluslararası planda ün kazandıran başka bir olaydır. Chomsky'nin kariyerindeki bu ve benzeri önemli olaylarla ilgili olarak Robert Barsky'nin *A Life of Dissent* (1997) isimli eserine bakınız. Ayrıca bkz. Chomsky ve diğerleri, *The Generative Enterprise* (1982). Bu olayların bazıları Peter Wintonick ve Mark Achbar tarafından çekilen *Rızanın İmalatı: Chomsky ve Medya* adlı belgeselde de işlenmiştir.

⁵ Yetinmecî Çizgi (Minimalist Program): Üretici Dilbilgisi Kuramının 1993'ten sonra geliştirilen evresi; bir önceki evre olan Yönetim ve Bağlanma Kuramından farklı olarak tümüyle yapısal ilişkiler üzerine kurulmuş olan yönetim kavramı yerine Evrensel Dilbilgisi kavramını önerir —*ed. notu*.

(Chomsky 1995b) ortaya çıkışına kadar geçen süre içinde meydana gelen olayların tarihsel bir dökümünü sunması, ayrıca üretici dilbilgisini⁶ tanımlayan en yeni teknik gelişmelerden bahsetmesi istenmişti. Yani bu, hem halka açık bir konuşmaydı hem de uzman dilbilimcileri ilgilendiren teknik tartışmaları içeriyordu.

Chomsky'nin bunu ne ölçüde başarmış olduğuna okurlar karar verecektir. Ancak bu işe kalkışılmış olması bile hayret verici. Tek bir konuşmanın içinde, yakın bir zamanda basılmış olup da bu kadar çok konudan bahsettiği başka bir çalışmasını bilmiyoruz. Bildiğimiz kadarıyla, onun yayımlanan konuşmaları –ya da konuşma dizileri– çoğunlukla ya teknik çalışmalarından yüzeysel bir şekilde bahseden genel ve felsefi tartışmaları⁷ ya da kısaca genel birkaç sözden sonra derin teknik tartışmaları içeriyor. Chomsky bu konuşmada, her ikisini de gerçekleştirdi. Bunu da, konuşmanın dikkatle planlandığını gözönüne aldığımızda, yalnızca bu etkinliği düzenleyenlerin zorlamasından dolayı yapmadığını görüyoruz. Chomsky, bizce bu konuşmasında, gitgide erişilmez hale gelen bir üretkenlik göstermeye gayret etti.

Bir araştırma programının genel kavramsal hedeflerinin, teknik çalışmalarda yeterince görünmemesi bilim tarihinde yaygındır. Bazı kavramsal tezleri ortaya atabilmek için birçok felsefi, yöntemsel ve akla yakın tez savunulabilir, ama ampirik çalışmalar uzun bir süre bu tezlerden hiç etkilenmeden yoluna devam eder. Çağdaş dilbilime baktığımızda, Evrensel Dilbilgisi'nin genetik bir yapı olarak ele alınması bugünkü dilbilimin doğuşundan bu yana açıkça belirtmiş olduğu bir hedef olmasına karşın,⁸ ampirik araştırmaların çok uzun bir süredir bu soruya

⁶ 1960'larda Noam Chomsky tarafından geliştirilen dilbilgisi kuramı. Üretici Dilbilgisi, dilin bütününe oluşturan sayısız tümce dizilerinin, birtakım sınırlı biçimsel kurallardan oluştuğunu varsayar —*ed. notu*.

⁷ Bunlar dipnot 1'de belirtilen eserleri de içeriyor.

⁸ Bu hedefin açık ve net bir ifadesi için Chomsky'nin *Aspects of the Theory of Syntax* (1965) isimli eserinin özellikle ilk bölümüne bakınız.

pek bir katkısı olmadığı hatırlanacaktır. Bunun nedeni, Evrensel Dilbilgisi'nin tasarım ilkelerinin, araştırmalarda kullanılabilecek bir düzeyde bilinmiyor olmasıydı. Chomsky'nin konuşmasında ifade ettiği gibi, buradaki ilk dönüm noktası, kavramsal tezlerin gerçek ampirik çalışmalarda karşılığını bulmaya başladığı 1980'lerin başında ortaya çıkan ilkeler ve parametreler yaklaşımı oldu.

Bu, kaçınılmaz bir biçimde, Chomsky'nin yazdıkları da dahil olmak üzere daha sonraki katkılarında biçim ve içerik değişikliklerine yol açtı. Örneğin, Chomsky *Knowledge of Language* [Dil Bilgisi] (1986)⁹ isimli kitabının daha büyük bir kısmını (aslında önemli bir bölümünü), sonraki yıllarda pek çok çalışmaya yön veren teknik tartışmalara ayırdı. Artık, genel felsefi tezlerin, gerçek ve ustalıkla elde edilmiş ampirik bulgularla ve yeni teknik araçlarla incelenebildiği zamanlar gelmişti.¹⁰ Bu zamanlarda bile, sıradan bir okur teknik kısımları göz ardı edip alanın genel gidişatına dair fikir edinebiliyordu. Ayrıca uzman dilbilimcilerin, bu daha 'felsefi' bölümleri, tezlerin temel noktalarını kaçırmadan, göz ardı etmesi de mümkündü. Fakat bu iki yönelim de gittikçe daha zor hale geliyordu.

İlkeler ve parametreler yaklaşımı Evrensel Dilbilgi-

⁹ Bkz. Chomsky 1986a.

¹⁰ Chomsky dil ve zihin üzerine üç tür kitap yazmıştır: (a) yalnızca uzman dilbilimcileri ilgilendiren teknik yazılar (Chomsky 1955, 1965, 1981, 1982, 1986b, 1995b ve diğerleri), (b) daha geniş bir okur kitlesini hedef alan genel yazılar (Chomsky 1987a, 1987b, 1988, 1993a, 1997 ve diğerleri), ve (c) yakın alanlardaki bilim insanlarını ve aynı şekilde dilbilimcileri ilgilendiren kısmen teknik yazılar (Chomsky 1966, 1972a, 1975, 1980, 1986a). Alexandre George'un (1987:155) belirttiği gibi, (c)'dekiler "... Chomsky'nin dilbilim projesini içinde gördüğü genel çerçevenin belirtilmesi, yeni kuramın ayrıntıları ve Chomsky'nin konuya gelebilecek her türlü eleştiriyi, özellikle de felsefi eleştirileri, ortadan kaldıran, artık çok iyi bilinen 'bütün köşeleri kapa' bölümü". Chomsky (1986a) çalışmasından beri bu genişlikte bir yayın yapmamıştı. Bize göre, mevcut konuşma (a) ve (b) gruplarına girmiyor. Uzunluk ve kapsam açısından bu çalışma (c)'de ifade edilen çalışmalardan çok daha küçük olsa bile, biz söz konusu çalışmanın bu gruba girdiğine inanıyoruz.

si'nin ve dil yetisinin ilkelerinin neler olduğu sorusunu dilbilim araştırmalarının merkezine koydu.¹¹ Dil yetisinin beklenmedik ve derin özellikleri ortaya çıkmaya başladığında, birkaç yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyen sorular sorulmaya başlandı. Dil ediniminin meydana geldiği koşullar düşünüldüğünde, zihninin dilin edinimine adanmış bölümleri tam olarak nasıl çalışıyor? Kuramın hangi kısmı bu yapıyı açıklıyor ve hangi kısmı sadece kuramsal açıdan kolaylık sağladığı için orada? Dil yetisi hangi anlamda *biyolojik* bir sistem? Bu soruların soruluyor olması, sıkı bir ampirik araştırmayla inceleniyor olması bile olağandışı. Genel, kavramsal ve teknik pek çok kaygı, bu şekilde tek bir programda birleşiyor.¹² Bu parçalardan herhangi birine teğet geçen birinin, bütün programla ilgili çok önemli bir şeyi kaçırmaması çok muhtemel. Bu yalnızca herhangi bir okur için değil; uzman dilbilimcileri de kapsıyor. Böylece, işin kendisi bir yandan zorlaşıyor ama bir yandan da daha öncelikli hale geliyor.

Bizce bu konuşma Chomsky'nin felsefi ve kavramsal konular ile teknik yenilikleri ve ampirik çalışmaları bir araya getirmeye çalıştığı bir etkinlik oldu. Konuşma, sonunda Yetinmecî Çizgi'ye yol açacak olan noktalar üzerinde durarak üretici dilbilgisinin bütün tarihini kapsadı. Bu sırada, dil yetisinin de dahil olduğu bilişsel sistemlerle ilgili mevcut çalışmaların dayandığı varsayımları da daha açık hale getirdi ve araştırmaların ilerleyebileceği yönlerde ilişkin işaretleri ortaya koydu. Bu süreçte pek çok eski soru tekrar soruldu, geçmişte ana tartışma konusu olan birçok soru ya kenarda kaldı ya da hiç sorulmadı ve yeni programın temel mantığı şaşırtıcı bir derinlik ve

¹¹ Jan Koster, Henk van Riemsdijk ve Jean-Roger Vernaud'ın GLOW Manifestosu'na (Carlos Otero (haz.) 1994, c. 1, s. 342) bakınız. 'GLOW' Avrupa'da yer alan uluslararası bir kurum olan 'Generative Linguists in the Old World'ün (Eski Dünyadaki Üretici Dilbilimciler) kısaltmasıdır.

¹² Bu noktada, bilim tarihinin daha aydınlıkta olan kısımlarıyla benzerlik kurulabilir, ancak bu iş okura bırakılmıştır. Chomsky tartışma kısmında bununla ilgili bazı ipuçları veriyor.

açıklıkla ifade edildi. Çağdaş üretici dilbilgisinin içerden anlatılan bir tarihini merak edenler bu konuşmayı son derece öğretici bulacaklar.

Doğal olarak, uzman dilbilimciler de dahil olmak üzere dinleyicilerin hepsi sorular sordu. Chomsky'nin genişletilmiş, sabırlı yanıtları, konuşma sırasında pek de değinemediği pek çok konunun açıklık kazanmasını sağladı. Dolayısıyla, konuşma ve ona dönük tepkiler, yeni programın pek çok ayırt edici özelliğinin açıkça ifade bulduğu anlaşılabilir bir bütün oluşturuyor.

Belirttiğimiz gibi, soruların bazıları bu süreçte yanıtlanmış, bazılarının yanıtları ise MIT'den gelmişti. Bu etkinliğin heyecanı (ve bununla gelen kafa karışıklığı sonucu), Chomsky'nin konuşma sırasında zaten cevaplamış olduğu sorulara yazılı olarak da cevap verdiği ortaya çıktı. Bu şekilde bazı soruların sözlü ve yazılı iki cevabı olmuş oldu. Bazı cevaplar içerik ve biçim açısından çok farklıydı; fakat kitabın amacına uygun olarak, bu iki cevabı tek ve tutarlı bir metne dönüştürmeye çalıştık. Bu “birleştirilmiş” cevapları bulma işini okura bırakıyoruz ve eğer bulamazsa kendimizi başarılı sayacağız.

Tartışma kısmının örgütlenmesine gelince, sorular yazılı olarak verilmiş olduğu için belli bir sırada cevaplanmamış olması işimize yaradı. Çok farklı olmalarına rağmen, sorular genellikle konuşmanın üç temel bölümüne karşılık gelen üç ana başlıkta toplandı: dilbilimin kapsamı, dilin edinimi ve dil kuramı. Buna göre, sorular ilgili başlık altında genelden özele doğru sıralandı.

Ele alınan konuları daha ileri götürmek isteyen okurlar için kitaba bazı açıklayıcı notlar ve bir kaynakça ekledik. Okurun da fark edebileceği gibi, Chomsky alanın ileri düzeydeki konuları hakkında konuşurken daha kısıtlı sayıda dinleyiciye seslendiğini hissetti. Biraz daha anlaşılır olmasına özen gösterildiğine inandığımız genişletilmiş notların, bazı okurlara teknik noktalarda, anlatılanların daha rahat anla-

şılmasına yardımcı olacağını düşünüyoruz.¹³ Chomsky'nin eklenen bu bölümlere bakma fırsatı olmadığı için, bunların bütün sorumluluğu bize aittir.

Bu iş, üçümüz arasında şu şekilde paylaşıldı: Mukherji ve Patnaik ses kayıtlarının ilk olarak yazıya geçirilmesini sağladı;¹⁴ önsözün ilk taslağını yazdı, notların ve kaynakçanın ilk listesini hazırladı. Patnaik teknik notları yazdı ve bazı notlar ve kaynaklar ekledi. Agnihotri her aşamada hazırlananlara baktı ve bazı değişiklikler önerdi; aynı zamanda Mukherji, Patnaik, Chomsky ve yayıncılar arasında bir köprü görevi görerek projeyi yönetti. Her birimiz defalarca kuşklarımızı diğerleriyle paylaştık. Bu küçük kitap gerçekten de Chomsky'nin mümkün kıldığı işbirliği içinde dostane duygularla yapılan bir çalışmanın sonucudur.

Bu etkinliği maddi yönden desteklediği için Delhi Üniversitesi Dilbilim Bölümü'ne ve kitabın hazırlanmasını kolaylaştırdığı için Hindistan İleri Araştırmalar Enstitüsü'ne teşekkür etmek istiyoruz. Ayrıca yardımları ve yüreklendirmeleri için Profesör A. K. Sinha'ya da teşekkür ederiz.

¹³ Notlarda açıklığa kavuşturulan teknik kavramlar, ilkeler ve parametreler yaklaşımının ilk evrelerindeki çalışmalardan alınmıştır. Yeri gelince, bu kavramların sonraki çalışmalarda nasıl değiştirildiği ya da kullanımdan kaldırıldığı konusunda da bazı genel ipuçları verilmiştir.

¹⁴ Konuşmayı ve tartışmayı yazılı hale getirmek bilindik sorunlara neden oldu:

Sorunun bir kısmı yazıya dökme koşullarından kaynaklanıyor; bu koşullarda öbekleri birbirinden ayıran tonlama ve zamanlamalar kaybedilir ve en yüksek duyarlıklı kayıtlar dışındaki kayıtlardan yazıya dökme işi pek güvenilir değil. Evet, Beyaz Saray'ın bağımsız düşük duyarlıklı kayıtlarının yazımlarında birçok soru uyandıran bölümler daha anlamlı hale getirilmiştir. Örneğin, *Ben aaa, mmm gitsin istiyorum* gibi bir ifade *Ben onların, aaa, gitmesini istiyorum* olarak yazılmıştır (Pinker, 1995: 224).

Biz *yüksek* duyarlıklı kayıtlar kullanmadık. Önce, *aaa, mmm*'ları sil-dik ve *onların* yaptık; noktalama işaretleri, paragraflar ve benzerlerini ekledik. Çeşitli düzeltmelerden sonra, çeşitli önerilerle birlikte bir taslak Chomsky'ye gönderildi. Chomsky bunlar üzerinde birçok düzeltme, değiştirme, ekleme ve çıkarma yaptı. Bunlar son kontrollerden önce metne yerleştirildi.

Chomsky'ye gönderilen soruları toplayıp düzenlediği için Tista Bagchi'ye de müteşekkirimiz. Son olarak da, bu etkinliğe bu denli bir ilgi gösterdiği için Noam Chomsky'ye en derin teşekkürlerimizi sunuyoruz.

N. Mukherji
B.N. Patnaik
R.K. Agnihotri

DİL VE DİLİN TASARIMI

Delhi'de Yapılan Konuşma, Ocak 1996

Yapmayı çok istediğim iki şey arasında kalmış durumdayım. İlki, az önce sorulan ilginç sorularla ilgili konuşmak;¹ diğeri ise bugün benden istenen konuda görüşlerimi ifade etmek, ki bu tamamen farklı bir konu. Profesör Agnihotri'nin yönelttiği sorularla ilgili konuşmak isterim ama sanırım en iyisi bunu tartışma kısmına bırakmak olacak.

Beni duyabiliyor musunuz? Belki duyamıyorsunuz.

(Dinleyicilerin bir kısmı): Hayır

'Hayır' dediğinize göre duyabiliyorsunuz.

Bu iki konu arasında bir ilişki olup olmadığı sorusunun kısa cevabı şu: Evet, ben ikisiyle de ilgileniyorum. Biri dilin biyolojik bir organ olmasıyla ilgili –böyle olduğu aşikâr– ve bence bu soru, insan türünün temel doğasıyla ilişkili çok önemli bir ipucu içeriyor. Diğer konu ise insan yaşamı, sorunları ve dilin bir sömürü aracı olarak kullanılması ve benzeri konularla ilgili. Fakat bu ikinci konuda, bildiğim kadarıyla, derinlikli olarak anlaşılan hiçbir şey yok. İnsanlar varmış gibi davranabilir ve konuyu karmaşıklaşmış gibi gösterebilirler; bu entellektüellerin işidir. Ancak işin gerçeği, anlaşılan şeylerin son derece yüzeysel olduğudur; bunlara ulaşmak da zaten çok kolaydır.

Bilim çok tuhaf bir etkinliktir. Sadece basit sorunlarda işe yarar. Doğa bilimlerinde bile, en basit yapıla-

¹ Açılış konuşmasında, Delhi Üniversitesi'nden Rama Kant Agnihotri şu tip sorular sordu: Chomsky'nin siyasi görüşleri onu neden, dili toplumsal sömürünün araçlarından biri olarak görmeye zorlamıyor? Nasıl olur da insanların acılarına bu denli duyarlı birisi, dili, toplumsal güç ilişkilerinin temel bir parçası olarak değil de sadece biyolojik ve bilişsel bir sistem olarak görür?

rın dışına çıkıldığı anda, her şey betimleyici bir hal alır. Örneğin konu büyük moleküller olunca, neredeyse tek yaptığınız şey betimlemektir. Derin bilimsel çözümlerlerin insanların sorunlarıyla, hayatlarıyla ya da birbirleriyle ilişkileriyle ilgili bir şey söylediğini sanmak bence boş bir beklentidir. Bu çıkarıcı beklentinin kendisi, bir baskılama ve sömürü tekniğidir ve bundan kaçınılmalıdır. İnsanların, bilim insanlarının üniversite eğitimi ya da özel yöntemler olmaksızın edinilemeyecek bilgilere sahip olduklarına inanmalarının önüne geçmek elbette akademisyenlerin sorumluluğudur. Eğer bir konu basit ise, basit olarak ifade edilmelidir. Yok, eğer söylenmesi gereken basit olmayan, ciddi bir şey varsa, o zaman, tamam, bu önemli ve ilginçtir. İnsanların ilgileri ve endişeleriyle alakalı kimi sorulara belki de derin cevaplar bulabiliriz, fakat bu çok nadiren doğrudur. Her neyse, benim düşüncelerim bu yönde, yani her iki konuyla da ilgiliyim² ve ikisine de çok zaman ve emek harcıyorum; ama bence bunlar bir araya gelmiyorlar.

İzninizle rasyonel araştırmanın (yani doğa bilimlerinin yönteminin) karmaşık organizmaların anlaşılmasında şaşırtıcı bir biçimde işe yarıyor gibi görüldüğü bir alanla, insan dili alanıyla ilgili konuşayım. Bu, insanın yapısındaki karmaşık işleyişle alakalı birkaç alandan biri. Burada görünüşte şaşırtıcı şeyler, hatta belki de oldukça derin şeyler, doğal dünyanın başka bazı yönlerini araştırarak elde edebileceğimiz türden şeyler bulabiliriz. Bu tip çok fazla alan bulamazsınız ve insan dili de bu alanlardan biri gibi görünüyor ya da en azından benim umudum bu yönde.

Yapmak istediğim şey, uzun bir geçmişe dayanan bir

² Chomsky 1986a'da bunlar 'Platon'un Sorunu' ve 'Orwell'in Sorunu' olarak adlandırılmıştır. Bu sorunlar arasındaki olası ilişkilerle ilgili olarak bkz. Chomsky 1993b. Chomsky toplum ve siyaset hakkındaki görüşleriyle ilgili olarak bkz. Barsky 1997'deki kaynakça. Ayrıca bkz. editörün önsözünün notlarında bahsedilen belgesel ve Rai 1995. Bu konuşma Orwell'in Sorunu ile ilgili olmadığı için Chomsky'nin bu alandaki çok sayıda çalışmasını kaynakçada belirtmedik.

araştırma programının yakın zamanda geçirdiği birtakım aşamaların anahatlarını ortaya koymak. Konuyu, ‘Yetin-meci Çizgi’ olarak adlandırılan programda son birkaç yılda gerçekleşenlere getireceğim. Bu programın arkaplan varsayımlarından, gerekçelendirilmesinden, takip edilen bazı çalışma doğrultularından ve bunların zihin ve dil çalışmaları üzerine klasik sorularla bağlantısından bahsedeceğim. Bu son konuya ancak çok az değinebileceğim; dilerseniz bu sorular çok güncel olduğu için bunlarla devam edebiliriz. Dilbilimsel çalışmalar hızlı bir biçimde oldukça teknik hale geliyor ama ben genel çerçeveyi sunacağım. Ama dediğim gibi, eğer isterseniz, daha teknik meselelerle ilgili olarak da konuşabilirim.

Bazı arkaplan varsayımlarıyla başlayalım. Bunlar aslında bildik şeyler ve galiba pek çok kişinin düşündüğünden çok daha yüksek oranda kabul görmüş durumdalar; bu programa özgü olduklarını düşünmüyorum. Genelde üstü kapalı olarak kabul ediliyorlar; fakat konuyu ciddi olarak anlamaya çalışacaksak, üstü örtülü varsayımları açık hale getirmeliyiz. Bunların bildik ve genel şeyler olduğunu söylemek eleştirilmeden kabul edilmeleri gerektiği anlamına gelmiyor; böyle bir şey olamaz. Bu varsayımları düşündüğünüzde, pek çok açıdan şaşırtıcı ve –bu nedenle de deneysel bakımdan inandırıcı oldukları ölçüde– ilginç olduklarını fark edersiniz.

Bunların ilki, dille ilişkili bilgilere ve dilin kullanımına adanmış bir dil yetisinin var olduğu ve bu yetinin de zihnin-beynin bir parçası olduğu varsayımdır. Bu, be-dende belli bir işlevdir; belli bir işlevi yerine getirmeye yönelik olan görme sistemine kabaca benzer bir şekilde, bunu da belli bir işe yönelmiş bir dil organı olarak düşünebiliriz. Bu bir varsayımdır; ama doğru olduğuna dair güçlü kanıtlar var.

Dahası, bunun iki anlamda insana özgü olduğuna dair de güçlü kanıtlar var. Öncelikle, ciddi patolojileri bir yana bırakırsak, insan türü içindeki farklılıklar fazla değilmiş gibi görünüyor. Çok geniş bir ölçüde, bu yetinin te-

mel özellikleri aynı gibi. Bu anlamda görme sisteminden çok farklı değil. Fakat insan türüne özgü olması bakımından görme sisteminden farklı; yani görünüşe bakılırsa bu, türe özgü bir olgu.³ Başka akraba türlerde herhangi bir kökenden (yani biyolojik olarak ilintili) hatta görevden (daha zayıf bir özellik olan işlev bakımından ilintili) karşılığı bile yok gibi görünüyor.

Hayvanlar dünyasında, dil yetisinin özellikleriyle benzerlikler bulmak isterseniz çok uzak da olsa bulabilirsiniz. Ancak, en benzer sistemlerin, dil bakımından hiçbir evrimsel tarihi paylaşmadığımız böceklerde ve kuşlarda bulunması ilginçtir. Görece daha yakın bir evrimsel geçmişi paylaştığımız canlılara, örneğin primatlara baktığınızda ise ilginç benzerlikler taşıyan neredeyse hiçbir şey bulamazsınız. Bu da dil yetisinin şaşırtıcı ve beklenmedik bir şekilde biyolojik olarak yalıtılmış olduğunu gösterir.

Bunu bir masal gibi anlatacaksak, güya çok uzun zaman önce ortalıkta dolaşan bir primat vardı ve belki de bir kozmik ışın banyosundan sonra bu canlıda rastlantısal bir mutasyon meydana geldi. Bu mutasyon beyni tekrar düzenledi ve aslında bir primat beyni olan nesneye bir dil organı ekledi. Bu, kelimesi kelimesine doğru olduğu düşünülmemesi gereken bir hikâye. Ancak, dil dahil diğer evrimsel süreçlerle ilgili anlatılan pek çok masaldan daha gerçek olabilir.

O zaman bir dil yetisi olduğunu ve bu yetinin en azından bilgiyi saklayan bilişsel bir sistem içerdiğini varsayalım. Bu sistemin bilgilerine giriş yapabilen başka sistemler de mevcut olmalı, buna edim [performans] sistemleri diyelim. Bu aşamada ortaya ciddi bir soru çıkıyor: dil yetisinde saklanan bilgiye erişimi olan bu sistemler hangi ölçüde bu yetinin bir parçasıdır? Yani, bu edim sistemleri ne ölçüde dile özgüdür? Örneğin, kendilerine dil yetisi ta-

³ İnsanın görme sistemi ile dil yetisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklarla ilgili olarak diğerlerine ilaveten bkz. Chomsky 1980, Bölüm 6; 1988, Bölüm 5.

rafından verilen bilgilere giriş yapabilen söyleyiş-algılayış sistemlerini, duyu-motor sistemlerini ele alalım. Bunlar dil yetisinin bir parçası mıdır? Dile mi özgüdürler? Bu pek bilinmiyor. Genelde varsayıldığı şekliyle bunlar kısmen dile özgü, kısmen de bağımsızdır. Ancak bu bir araştırma sorusudur; bu soruyu duyu-motor sistemi süreçleri düzeyinde bile cevaplaması zordur; ayrıca büyük ihtimalle anlaşılması güç başka süreçler de söz konusudur. En azından bir noktaya kadar, edim sistemleri dilin bir parçası gibi görünüyor.

Edim sistemleriyle ilgili bir başka deneysel soru da bunların değişip değişmediğidir. Bunlar sabit ve değişmez midir, yoksa geliíyorlar mı? Dil edinim düzeneğıyle ilgili çokça tartışma var; ama dikkat ederseniz bunlar dil yetisinin bilişsel sistemine odaklanmıştır. Bu sistem elbette değişiyor. Dil yetisinde saklanan bilgi, yaşam süreci içinde değişir; Hintçe bilen biri İngilizce bilen birisi değildir. O halde ortak bir durumda birtakım değişiklikler yaşanmış. Edim sistemleri değişti mi peki? Bu soruya daha yakından bakıldığında pek çok ilginç ve zor soru ortaya çıkmasına karşın, bu konuda kimse pek bir şey bilmiyor. Dil üzerine yapılan çalışmalar, genellikle bu konuların dilin ve belli dillerin çalışılmasını etkilemediğı yönündeki üstü kapalı ve basitleştirici varsayıma dayanır. Bu varsayım doğru olsaydı çok ilginç olurdu; bu nedenle de bu muhtemelen yanlış. Bilgisizliğimizden kaynaklanan bir varsayım bu; ama yanlış olup olmadığını bilmiyoruz. Bilmediğiniz bir şeyle karşılaştığınızda, en basit varsayıma dayanırsınız. Kendimizden emin olamasak da en basit varsayım bunun doğru olduğudur. Bir süre sonra edim sistemlerinin gelişiminin, dil yetisinin bilişsel sisteminin araştırılmasıyla bütünleştirilmesi gerektiğini anlayabiliriz; ama şimdilik bu konuda fazla bir şey bilmiyoruz. Onun için bir kenara bırakıyoruz.

Şimdi de *bakabileceğimiz* şeye odaklanalım, yani çeşitli durumların değiştirdiğı kesin olan dil yetisinin bilişsel sistemine. Onun genetik olarak belirlenmiş ortak

ilk durumu, iç gelişim süreçlerinden ya da elbette dış deneyimden kaynaklanan farklı koşullarda ortaya çıkan yeni durumlarıyla aynı değildir. Bu, ‘dil edinimi’ dediğimiz şeydir. Buna bazen ‘öğrenme’ de deniyor; ama bu ‘öğrenme’ diye adlandırılabilcek şeylerden daha çok bir ‘gelişim’ süreci olduğu için, bu terimi kullanmak oldukça yanıltıcıdır. Doğru uyartıların bulunduğu bir çevreye çocuğu koyuyorsunuz; dil edinimi çocuğa olan bir şey. Çocuk hiçbir şey yapmıyor; bu yemek yedikçe büyümenize benziyor. Bu sistemin gelişimi, deneyime bağlı olarak farklı durumlara girebilen görme sisteminin gelişimine benziyor.

Dil yetisi tarafından edinilen farklı durumların (yani farklı dillerin), yalnızca yüzeysel anlamda birbirinden farklı olduğu ve bunların ortak bir dil yetisi tarafından belirlendiği konusunda kendimizden emin olabiliriz. Buna inanma nedenimiz çok açık. Edinim için gerekli deneyim, açıkçası çok kısıtlı. Mevcut deneyimi irdeleyebiliriz; ona bakabilir ve ne olduğunu görebiliriz. Bu dil deneyimi, mevcut bir yapıyı değiştirmekten başka bir şey yapma konusunda çok sınırlı ve bölük pörçük olduğu açıktır.⁴

Bu arada, yukarıdaki çıkarım diğer bütün gelişim süreçleri için aşikâr ve sıradan görülürken, aynı çıkarımın zihinsel yetiler söz konusu olduğunda son derece tartışmalı görülmesi çok ilginçtir. Herhangi bir gelişim sürecini ele alalım; bir embriyoda kanatların değil de kolların gelişmesi ya da (doğum sonrası bir örnek vermek gerekirse) insanların belli bir yaşta ergenlik geçirmeleri gibi. Biri, bunun deneyimlerin bir sonucu olduğunu iddia etse, insanlar ona güler ya da biri çıkıp bir çocuğun akran baskısı (‘Onlar yapıyorsa ben de yaparım!’) gibi bir sebepten ötürü ergenlik yaşadığını iddia etse, insanlar bunu gü-

⁴ Uyartı eksikliği tezi. Bununla ilgili olarak geniş bir tartışma için bkz. Piattelli-Palmarini 1980. Ayrıca bkz. Chomsky 1986a. Bu tezin, Chomsky’nin çalışmalarındaki önemiyle ilgili olarak bkz. Wexler 1991.

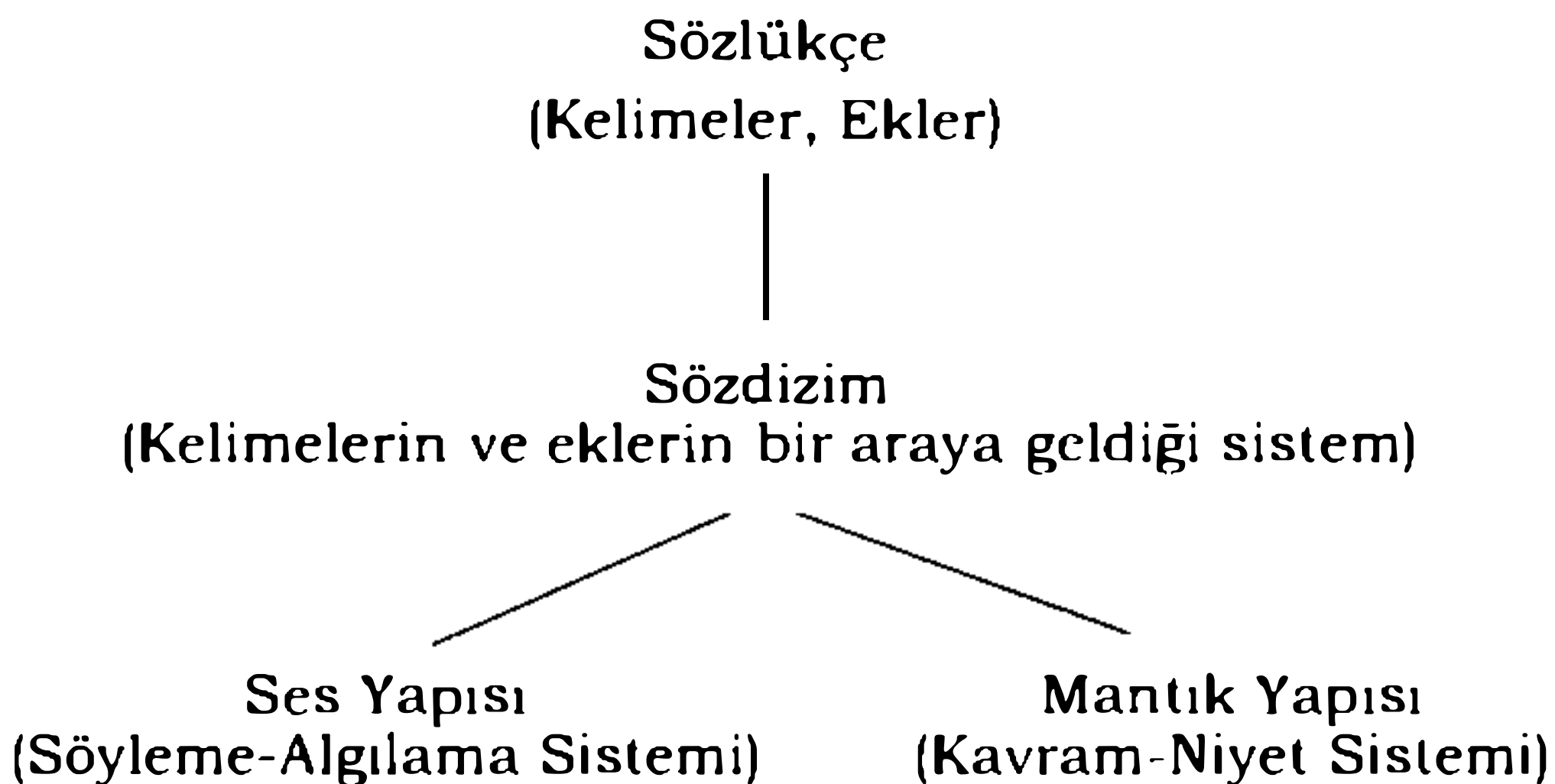
lünç bulur. Ama bu, dilin gelişiminin deneyimlerin bir sonucu olduğu inancından daha gülünç değildir.

Hatta daha az gülünç olduğu bile söylenebilir. Bir canlıda neden kol ya da kanat geliştiği, bir canlının neden belli bir yaşta ergenliğe girdiği ya da, benzer şekilde, neden az çok belli bir yaşta öldüğü hakkında pek az şey biliniyor. Bu özellikler genetik olarak belirlenmiştir, fakat çok da iyi anlaşılmamıştır. Bunların genetik olarak belirlenmiş olduğu varsayılır ve, gayet iyi bir sebepten ötürü, biyolojideki bütün araştırmalar bunu doğal olarak kabul eder. Gelişmenin yaşandığı çevre koşullarına baktığınızda, orada son derece belirli, ayrıntılı ve benzer süreçleri yönetecek yeterli bilgi yoktur. Bu nedenle de, melekleri bir yana bırakırsak, bunun iç kaynaklı (genetik) olduğunu varsayarsınız.

Aynı tezler zihin yetileri için de tamamen geçerlidir. İnsanların bu tezi kabul etmemelerinin sebebi, dualizmin akıl dışı bir türünün kalıntılarıdır. Üstelik dil söz konusu olduğunda, onunla bağlantılı zihin durumunun özellikleriyle ilgili bir şeyler biliyoruz. Yani bir anlamda kollar, kanatlar ve ergenlik meselelerinden daha iyi durumdayız. Temel varsayımlar bunlar işte.

Bir dilin, dil yetisinin aldığı belli bir durumdan daha farklı bir şey olmadığını düşünebiliriz. Bu, dile dönük kuramsal sorgulamanın size verdiği, dil kavramıyla ilgili sezgilere en yakın kavramsallaştırmadır.⁵ O halde belli

⁵ İçsel dil ve dışsal dil tartışmasıyla ilgili olarak bkz. Chomsky 1986a ve ayrıca 1991. [Aşağıdaki şemayı akılda tutmak, okurun devam eden tartışmayı daha iyi anlamasına yardımcı olacaktır.

bir dili (Hintçe, İngilizce ya da Suahilice olsun) dil yetisinin belli bir durumu olarak düşünelim. Bu durumda bir kişinin bir dili bildiğini ya da bir dili olduğunu söylemek, o kişinin dil yetisinin o durumda olduğunu söylemektir. Dil, bu anlamda, edim sistemlerine talimatlar verir.

Bir sonraki soru şudur: Peki bunu nasıl yapar? Bu noktada ortaya şöyle bir varsayım çıkar: Bunu ‘dilsel ifadeler’ denilen bir biçimde yapar. Her ‘dil ifadesi’ birtakım özelliklerin toplamıdır. Bunun teknik ifadesi, dilin ‘sonsuz sayıda ifade üreten bir sistem’ olduğudur ve bu nedenle de bir dilin kuramına ‘üretici dilbilgisi’ denir.⁶ Edim sistemlerinin, iki farklı bilgi türüne erişimi olan yalnızca iki bölüme ayrıldığı varsayılır: kabaca, ses ve anlam. Bir tür ses ifadeleri ve bir tür anlam ifadeleri vardır. Bu varsayım binlerce yıl öncesine dayanır; şimdi biz bunu daha açık hale getirmeliyiz. Ses ifadelerine duyu-motor sistemleriyle erişilir ve anlam ifadeleri (bunun ne anlama geldiğini açıklamamız gerek) dünya hakkında konuşmak, soru sormak, fikir ve duyguları ifade etmek için bilgi ve ifadeleri kullanır.

Sözlükçe; kelimeler, ekler ve bunların ses ve anlam bilgilerini saklayan bir tür sözlüğe benzetilebilir. Bu ekler ve kelimeler, sözdizim kısmı denilen bölmede bir araya getirilerek öbekleri ve cümleleri oluşturur. Dilbilgisinin üretici kısmı burasıdır. Bu cümlelerin sesle ilgili ilişkileri (ünlü uyumu gibi ilişkiler) Ses Yapısı bölümünde görülebilir durumdadır. Anlamla ilgili ilişkileri (bir olumsuzlama ekinin cümlenin hangi öbeklerini etkisi altına alabildiği ya da adılın kime gönderimde bulunacağını gösteren ilişkiler) Mantık Yapısı tarafından okunabilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, sözdizimden çıkan nesnelerin, Ses Yapısı ve Mantık yapısı için “girdi” işlevi gördüğüdür —*çev. notu.*]

⁶ Aşağıdaki alıntı, Chomsky’nin konuşmasında ‘ifadeler’ olarak bahsettiği ‘yapısal ifadeler’in üretici dilbilgisinde ‘üretme’ kavramını daha ayrıntılı anlatmaktadır:

... dilbilgisi betimlediği tümceleri ve onların yapısal betimlemelerini üretir; dilbilgisi, bir dilin tümcelerini ‘zayıfça üretir’ken bu tümcelerin yapısal betimlemelerini ‘kuvvetle üretir.’ Dilbilimcinin dilbilgisinden ‘üretici dilbilgisi’ olarak söz ettiğimizde, bunun yalnızca o dildeki tümcelerin dilbilgisi tarafından nasıl tanımlandığını belirtmek için yeterli olduğunu kastederiz. (Chomsky 1980:220)

Anlam ifadelerine erişebilen sistemlere ‘kavram-niyet’ sistemleri denir. ‘Niyet’ (ya da amaçsallık), geleneksel felsefeye ait olan ve ‘bir şey hakkında olma’ ilişkisini anlatmak için kullanılan bir terimdir: İfadeler bir şeylerle ilgilidir. Çoğunlukla gizemli olan bu ‘kavram-niyet’ sistemi, düşüncelerinizi ifade etmek, dünya hakkında konuşmak gibi dille yaptığınız şeyleri yapmanızı sağlayan ifadelerin bazı özelliklerine giriş yapabilen bir sistemdir.

Yalnızca iki erişim sisteminin, iki edim sisteminin var olduğu varsayımı da şaşırtıcıdır. Dille ilgili çalışmaların binlerce yıl önce başladığı zamanlardan beri bu varsayım üstü kapalı olarak ve üzerine fazla düşünmeden kabul görmüştür. Ama bu konuda ciddi bir biçimde ilerlemek istiyorsanız, bu varsayımı açığa çıkarmanız gerekir ve böyle yaptığınızda da, bunun çok tuhaf bir varsayım olduğunu fark edersiniz. Aslında yanlış olduğunu da biliyoruz. İşaret dillerinin varlığı bize söyleme-algılama sistemlerinin dışındaki sistemlerin de, dil yetisinin sağladığı bilgilere erişimi olduğunu gösteriyor. O halde, bu genellikle anlaşıldığı şekliyle doğru olamaz. Ancak, yine de, tamamen yanlış olduğunu bilmediğimizden, genellikle doğru kabul ediliyor ve ben de bunu yapmaya devam edeceğim.

Bu durumda, bir ifadenin bir özelliğine erişimi olan duyu-motor sistemleri ve başka bir özelliğine erişimi olan kavram-niyet sistemleri vardır. Bu da bir ifadenin iki tür simgesel nesneden oluştuğu anlamına gelir. Bu nesneler, dil yetisiyle aklın-beynin başka sistemleri arasında bir arayüz olarak düşünülebilir. Bu noktada, zihnin mimari- siyle ilgili çok kapsamlı birtakım ampirik varsayımlarda bulunmuş oluyoruz, ama bunlar akla yakın ve devam etmek için uygun görünüyorlar.

Arkaplan için bu kadar bilgi yeterli. Ciddi ampirik çalışmalar için gerekli bir programın temellerine sahipsiniz: dil organının yapısını ve ilkelerini anlamaya çalışmak; ne tür biçimler (yani diller) alabileceğini, dilin ürettiği ifadelerin neler olduğunu ve bu ifadelere birtakım edim sistemleri tarafından ne şekilde erişildiği ve onların ne

şekilde kullanıldığını bulmaya çalışmak.

Bunlar, pek çoğu son kırk ya da elli yılda yeni şekillerde araştırmaya açılmış geniş bir ampirik çalışma alanının alt parçalarını oluşturuyor. Hakkında bir şeyler bildiğimiz parçalar var, bilmediğimiz parçalar var. Bence çalışmanın kendisi, hakkında benzer sorular sorabileceğiniz görme sisteminin çalışılmasına çok benziyor. Dolayısıyla, maddenin temel parçacıklarını, onların yapılarını ve bağlı oldukları ilkeleri araştıran kimyaya da benziyor diyebilirsiniz. Doğa bilimlerinin olağan bir parçasının biçimine sahip. Onu ilginç kılan ise, insan zihninin genellikle ciddi bir çalışmanın çok ötesine geçen yetileriyle ilgili olması. Şaşırtıcı şekilde, dil o derece üzerine çalışılmaz görünmüyor; onu çok ilginç kılan özelliklerden biri bu.

Bu noktada, bütün girişimi ilgilendiren temel sorular ortaya çıkıyor; dilin dünyanın geri kalanıyla ilişkisinin ne olduğuna dair sorular... Dil organı dünyanın bir parçasıdır. Peki dünyanın diğer parçalarıyla nasıl bir ilişki içindedir?

Bu sorular hiç olmazsa Batı entellektüel geleneğinde kök salmıştır (Ben kendi kısıtlarım nedeniyle buraya odaklanacağım). Bunlar aynı zamanda çağdaş felsefenin de güncel konuları arasında. Bunlar genelde iki biçimde oluyor. İlk biçimi (materyalizm, fizikalizm ya da zihin-beden problemi ya da buna benzer bir şey olarak adlandırılan) şu soru: Dil yetisinin özellikleri fiziksel dünyada nasıl gerçekleşir? İkinci biçimi de genellikle amaçsallık ('bir şey hakkındalık') sorusu olarak adlandırılıyor: ifadelerin gerçeği nasıl yansıttığı, sözcüklerin nesnelere nasıl atıfta bulundukları. Bu, dil ile dünya arasındaki ilişkiyle ilgili ikinci soru biçimi.

Bana göre, bu iki soru da çok uzun zamandır büyük oranda yanlış anlaşıyor. Bu konular üzerinde hem çağdaş zihin felsefesini hem de geleneksel düşünceleri ilgilendiren çok şey söylenebilir. Ben ortada tutarlı ya da ifade edilebilir zihin-beden problemi olduğunu düşünmüyorum; en azından Newton'dan beri olmadığına ina-

nıyorum. Dilin gerçeği nasıl gösterdiği sorusuna gelince, bence bu soru yanlış benzetmelere dayanıyor.⁷ Her neyse, isterseniz bu soruya geri döneriz. Yalnızca pek çok araştırmamanın yürütüldüğü entellektüel geleneğin bu olduğunu söyleyip bir kenara bırakacağım.

İzninizle (çok da zaman kalmadığı için) dil organıyla ilgili araştırmamanın daha dar sorusuna dönmek istiyorum. Daha önce bahsettiğim o varsayımları düşünün. Bundan yaklaşık kırk yıl önce, yani çağdaş üretici dilbilim yaklaşımının ilk evrelerinde, kısmen kuramsal bilimlerdeki gelişmelerden dolayı, bu tarz sorular geçmişte mümkün olduğundan çok daha ciddi bir biçimde araştırılmaya başlandı. Çok uzun zamandır sezgisel olarak kavranan çok önemli bir özelliği vardır dilin. Klasik bir ifadeyle, dilin sınırlı araçların sınırsız kullanımını içerdiği söylenir; yani zihin kesinlikle sınırlıdır ancak her kişinin anlayıp kullanabileceği sınırsız sayıda ifade vardır.

Bunlar apaçık gerçekler ve ortaya çıkan soru şu: Sınırlı araçların sınırsız kullanımını nasıl mümkün olabilir? Bu yüzyılın başlarına kadar soruya verilebilecek açık genel bir cevap yoktu. Yüzyılın yarısından itibaren hesaplanabilirlik ve çözümlenebilirlik [*computability*] kuramı ve bazı başka ilerlemeler bu sorunun en azından bazı yönleriyle net olarak cevaplanmasını sağladı. Bu da eski sorulara dönmeyi ve onları cevaplamayı deneyebilecek yeterlilikte net biçimler vermeyi mümkün kıldı. Bu, bir anlamda dil araştırmalarının geleneksel meseleleri ile temel fikirleri açık hale getiren formel bilimlerdeki gelişmelerin bir araya gelmesiydi. Bunların bir araya gelmesi üretici dilbilim alanının açılmasını mümkün kıldı.

Ortada büyük bir sorun olduğu hemen fark edildi. Üretici dilbilgisine dönük araştırmalar başladığı anda, iki ampirik ihtiyaç arasında bir çelişki ortaya çıktı. Bu ihtiyaçlardan ilki ‘betimlemede yeterlilik’ olarak adlandırıldı:

⁷ Bu konularda daha yakın zamanlı çalışmalar için bkz. Chomsky 1993a, 1994, 1995c, 1999.

İngilizcedeki, Hintçedeki, vb. yapıların doğru bir açıklamasını yapmanız gerekir. Ciddi araştırmalar başladığı anda en geniş kapsamlı dilbilgisi kitaplarının ve sözlüklerin (*Oxford İngilizce Sözlük*, İngilizcenin on ciltlik dilbilgisi gibi şeylerin) yalnızca yüzeyde gezdikleri ortaya çıktı.⁸

⁸ Aşağıdakiler bu tür dilbilgileri tarafından gözardı edilmiş birçok sözdizimsel olgudan bazılarıdır:

(a) Birden fazla yorumu olan yapılar: *Flying planes can be dangerous*, ‘Uçan uçaklar tehlikeli olabilir’ ve ‘Uçak uçurmak tehlikeli olabilir’; *I had a book stolen*, ‘Birisi kitabımı çaldı’ ve ‘Birisine kitabımı bilerek çaldırdım’ vs.

(b) Aynı yapıya sahip gibi duran ama farklı anlamları olduğu için aslında öyle olmayan yapılar.

(i) *I persuaded John to leave/I expected John to leave*
‘John’ı ayrılmaya ikna ettim/John’ın ayrılmasını bekledim’

(ii) *the growling of the lions/the raising of flowers*

‘aslanların kükremesi/çiçek yetiştirme’

the shooting of the hunters (anlamı muğlak)

‘avcıların avlanmaları/avcılara ateş edilmesi’

(iii) *John is easy to please/John is eager to please*

‘John’ı memnun etmek kolaydır/John memnun etmeye hevesli’

(c) Birbirleriyle çok yakın anlam ilişkileri olan ancak aynı yapıyı paylaşmayan cümleler:

(i) *I expected a specialist to examine John.*

‘Bir uzmanın John’u tedavi etmesini bekliyordum.’

(ii) *I expected John to be examined by a specialist.*

‘John’un bir uzman tarafından tedavi edilmesini bekliyordum.’

(d) Aşağıdaki gibi cümlelerin kabul edilebilirliklerindeki farklılıklar (özne-nesne asimetrisi örnekleri):

**Who does he think that came?*

Who does he think came?

‘Kimin geldiğini düşünüyor?’

[Dilbilimde * işareti bir tümcenin kabul edilemez olduğunu ifade etmek için kullanılır. Örneğin *Ben geldin* gibi bir tümcenin kabul edilemez olduğu, **Ben geldin* şeklinde ifade edilir —çev. notu.]

(e) Aşağıdaki gibi yapılarda anlaşılan ilişkiler

John persuaded Mary to go.

‘John Mary’i gitmesi için ikna etti.’ (giden kişi Mary)

John promised Mary to go.

‘John Mary’e gitme sözü verdi.’ (giden kişi John)

Bu tip dilbilgisi çalışmaları tarafından göz ardı edilen olaylarla

Bunlar yalnızca, akıllı bir insanın bir şekilde kullanıp dille ilgili bilgi alabileceği ipuçlarını içeriyordu. Dillerin betimlemeleri oldukları düşünülüyordu ama öyle değillerdi; son derece yüzeyseldiler. İfadelerin gerçek özelliklerinin ne olduğuna dair net bir betimleme yapılmaya çalışıldığı anda, en çok çalışılan dillerdeki en basit yapılar hakkında bile çok az şey bilindiği ve çoğu şeyin farkına bile varılmadığı açıkça görüldü.

Bu sorunla başa çıkabilmek için hem bir dil içinde hem de diller arasında farklı özellikler taşıyan çeşitli dil-bilgisi yapılarından oluşan son derece karmaşık mekanizmaların varsayılması gerekiyormuş gibi görünüyordu. Buna işaret eden gözlemsel kanıtlar çok güçlüydü ancak bu sonucun doğru olamayacağı da aşikârdı.

Bu çıkarım ‘açıklamada yeterlilik koşulu’ denilen ikinci tür bir ampirik ihtiyaçtan dolayı doğru olamazdı. Açıklamada yeterlilik, dil edinimi sorusuna cevap bulmakla ilgilidir.⁹ Diller bu kadar karmaşık ve farklı ise ve dil edinen kişinin yararlanabileceği bilgiler bu denli az ise (elbette kişiler şu ya da bu dile özgü olan genetik bir programa sahip değildirler), bu durumda dilin edinilmesi bir mucizeye dönüşür. Bu elbette bir mucize değil; bu, doğal bir süreç. O halde, gerçekler sizi bu yöne doğru itiyor olsa bile, dillerin karmaşıklığı ve çeşitliliğiyle ilgili çıkarımlar doğru olamaz. Bir başka ifadeyle, diller bir şekilde son derece basit ve birbirlerine benzer olmalılar; aksi halde, onları edinmek mümkün değildir. Ancak, onları incelediğinizde, son derece karmaşık, oldukça çeşitli ve birbirlerinden tamamen farklı oldukları ortaya çıktı.

Bu düpedüz bir çelişki gibi görünüyor. En azından çok ciddi bir gerilim var ve yaklaşık altmışlardan itiba-

ilgili pek çok örnek verilebilir. Bu tip örneklerle ilgili olarak bkz. Chomsky 1957, 1965. Sözlükçe öğelerinin standart sözlükler tarafından göz ardı edilen oldukça ilginç özellikleriyle ilgili bir tartışma için bkz. Chomsky 1988, 1993a, 1996.

⁹ Betimlemede ve açıklamada yeterlilikle ilgili temel tartışma için bkz. Chomsky 1965, Bölüm 1.

ren alandaki itici güç bu gerilimi çözmeye çalışmaktı. Burada bütün geçmiş anlatmayacağım, ancak altmışların başından itibaren ortaya çıkan genel yaklaşım doğal oldu: kural sistemlerinin genel özelliklerini ve ilkelerini soyutlamaya çalışmak, onların dil yetisinin (yani dilin) kendi özellikleri olduğunu varsaymak, bunu yaptıktan sonra geriye kalanın görüldüğünden daha az karmaşık ve daha az çeşitli olduğunu göstermek. Altmışların başından itibaren bunları yapma çabaları vardı; o dönem alanda olanlarınız bunların ne olduğunu bilirler. Onlar hakkında daha fazla konuşmayacağım.¹⁰

Her neyse, yaklaşık yirmi yıl boyunca, bu yönde çeşitli çalışmalar yapıldı ve çok da ilerleme kaydedildi. Bu çalışmaların pek çoğu seksenlerde, bugün ‘İlkeler ve Parametreler Yaklaşımı’ denilen tutarlı bir yaklaşım noktasında birleşti. Bu, birkaç bin yıllık dilbilim araştırmalarından kökten bir kopuştu. Bu kopuş, Üretici Dilbilgisi yaklaşımının gelenekten kopuşundan bile daha büyüktü.¹¹ Üretici Dilbilgisi’nin kendisi, zamanın popüler yapısalcı-davranışçı yaklaşımlarından çok farklıydı ama yine de geleneksel dilbilgisini andıran özellikler taşıyordu. Pek çok yönden geleneksel dilbilgisinin artırılmış bir biçimine benziyordu.

Öte yandan, ilkeler ve parametreler yaklaşımı tamamen farklıydı. Hiçbir kural ya da dilbilgisi yapısı olmadığını varsayıyordu; yani Japoncadaki ilgi tümcecigi kuralı ya da Almancadaki eylem öbeği kuralı gibi kurallar yoktu. Bunlar sadece ‘karada yaşayan hayvanlar’ ifadesinin gerçek olduğu anlamda gerçektir; yani sadece yapay sınıflandırma kategorileri olarak. ‘Karada yaşayan hayvanlar’ biyolojik bir kategori değildir, yalnızca sınıflandırma amaçlı bir kategoridir. Geleneksel dilbilgisinden üretici dilbilgisine geçmiş olan kurallar ve dilbilgisi yapıları da aynı anlamda sadece sınıflandırma amaçlı yapay kategorilerdi.

¹⁰ Bkz. Chomsky ve diğerleri 1982.

¹¹ Bu noktanın açık bir ifadesi için bkz. Chomsky 1991.

Göründüğü kadarıyla, gerçek olan, dil yetisinin özelliklerini oluşturan genel ilkeler ve adına ‘parametreler’ denilen ufak değişiklik seçenekleri olması. İlkeler, bütün diller ve dilbilgisi yapıları için geçerli. O halde, ilgi tümce-cikleri ya da başka yapılar için özel ilkeler yok. Parametrelere dayalı farklılıklar ise sınırlı bir alan oluşturuyor; eğer doğru ise, parametrelere uygun olan yalnızca sınırlı sayıda dil var demektir. Dahası, bu farklılıklar dilin bazı küçük kısımlarında toplanmışa benziyor: sözlükçenin bazı kısımları ve duyu-motor arayüzünün bazı yan özellikleri. Bunların maruz kalınan dilbilgisi verilerinden kolaylıkla çıkarılabileceğini umabiliriz.

Bu ilkeler ve parametreler yaklaşımı belli bir kuram değildir; daha çok bir tür kuramsal çerçeveye benziyor. Bu dille ilgili düşünmenin bir yolu ve en azından genel olarak doğru yapıyı taşıyan ilk çerçevedir; yani ‘açıklamada yeterlilik’ ile ‘betimlemede yeterlilik’ arasındaki gerilimi çözmeye çalışmaktadır. Tutarlı ilkelerin dilin genel karakterini göstermeye yeterli olduğu ve diller arasındaki yüzeysel ayrımların parametrelerin şu ya da bu şekilde belirlenmesinden ibaret olduğu gösterilebilirse bu gerilimi çözebilir.

Bu adeta çocuğun dil edinimi olayına ‘cevaplamam gereken şu kadar soru var’ diyerek elinde bir anket formuyla gelmesi ve bu soruların her birinin çok basit veriler ışığında cevaplanabilir olması gibi. Cevapları girip doğanın bir parçası olan ilkeleri kullandığımda, ortaya Japonca çıkıyor; bunun gibi bir şey.¹² Yüzeysel bakıldığında

¹² Chomsky bu fikri açıklamak için genellikle şu tip görselleştirici bir benzetme kullanıyor:

Dil yetisinin başlangıç durumunu, açma kapama düğmeleri olan bir kutuya bağlanmış bir ağ olarak düşünebiliriz. Bu ağ, dilin ilkelerinden oluşmakta ve açılabilir ve kapanabilir düğmeler, deneyim tarafından belirlenmesi gereken seçenekler durumunda. Bu düğmeler belli bir şekilde açık ya da kapalı bırakıldığında, Bantu dili çıkıyor ortada. Bu farklı bir şekilde yapıldığında ortaya Japonca çıkıyor. Her bir insan dili bu düğmelerin belli bir şekilde bırakılmasının bir sonucu olarak düşünülebilir (Chomsky 1997, Bölüm 1, sayfa 6).

sanki diller birbirlerinden çok farklıymış gibi görülebilir ama bu bizim ilkeleri bilmememizden kaynaklanmaktadır. İlkeleri bulduğunuzda ise, onların gerçekten de neredeyse aynı olduğunu ve aralarındaki farkların oldukça yüzeysel olduğunu farkedersiniz.

Ortaya çıkan resim az çok buydu. Araştırmada çok büyük bir patlamaya ve hem betimleyici hem de kuramsal çalışmaların çoğalmasına yol açtı. Çok farklı yerlerden tipolojik olarak birbirinden farklı çok sayıda dilin birlikte çalışılmasını sağladı. Çok fazla değişim içinde olduğunu söylemem gerekiyor, ama sanırım dil çalışmaları tarihinde dille ilgili bu kadar çok şey öğrenilen başka bir dönem olmamıştır.

Dilin doğasıyla ilgili daha yeni ve ilkelere daha çok dayanan sorular sormak da mümkün oldu. Yetinmeci Çizgi işte bu noktada devreye giriyor. Belki de tarihte ilk defa dilin ne olabileceğiyle ilgili bir fikrimiz var.¹³ Böyle olunca da bazı yeni sorular sormak mümkün oluyor.

Dil yetisine atfettiğimiz özelliklerin ne kadarının ampirik kanıtlarca güdülendiği, ne kadarının ise kavradıklarımızdaki boşlukları doldurmak ve veriyi işe yarar bir şekilde ifade etmek için kullandığımız teknik analiz biçimince güdülendiği sorusunu sorabilirsiniz. Bu tip sorular bilimlerde genellikle hep doğru sorulardır. Ancak bunlar genellikle sorulmaya ya da teknik analiz sürecinde çok keskinleştirilmeye değmeyen sorulardır. Sebebi de mevcut kavrayışımızın çok sınırlı olmasıdır. Bu doğa bilimlerinde de böyledir. Onların tarihlerine baktığınızda –fiziğin ya da matematiğinkine örneğin– çok yakın zamanlara kadar, bu tip sorular hiç sorulmuyordu. Örneğin, klasik matematiğin büyük bölümü, on dokuzuncu yüzyıla kadar, çelişkili oldukları bilinen varsayımlara dayanıyordu; bu çelişkileri çözecek derinlikte bir kavrayış yoktu. İn-

¹³ İlkeler ve parametreler çerçevesinin önemiyle ilgili olarak bkz. Chomsky ve diğerleri 1982. Daha yakın zamanda yapılmış bir tartışma için bkz. Chomsky 1995b'nin ilk bölümü.

sanlar, yeni keşiflere, fikirlere, kavrayışlara vb. yol açtığı için bu şekilde çalışmaya devam etti. Aynısı fizik ve kimya için de geçerli. Bundan dolayı bu sorular genellikle doğru ve uygun olsalar bile, genellikle sorulmaları için henüz erkendir.

Yetinmeci Çizgi'nin bir özelliği de bu soruların teknik analizde de artık uygun sorular olduğu ve işe yarar şekilde araştırılabileceği görüşüdür; yani şu noktada teknik analizde kullandığımız betimleyici araçların hangi kısımlarının gerçekten ampirik olarak gerekli olduğunu ve hangilerinin kavrayış eksikliğimizden kaynaklı olarak dil verilerine bir açıklama getirebilmek için kullanmak zorunda kaldığımızı sorabiliyoruz. Bu sorunun bir cevabı var. Bu soruyu sormanın doğru zamanı şu an mıdır pek kesin değil, fakat ilkesel olarak bu sorunun bir cevabı olduğunu biliyoruz.

Ayrıca Yetinmeci Çizgi, ilkesel olarak bile cevaplanması imkânsız olabilecek ya da cevabı olsa bile onu bulma zamanı gelmemiş olma ihtimali olan bir soruya daha dayanıyor. Bu daha ince bir soru. Soruyu şu şekilde sorabilirsiniz: Dil, zihnin mimarisi tarafından kendisine dayatılan koşullar göz önüne alındığında, ne kadar iyi bir çözümdür? Dil organı belli bir mimarisi olan bir zihin sisteminin içinde yer alıyor; bu sistemle birtakım arayüz ilişkileri var. Bir anlamda onlara bağlanıyor. Buradaki varsayım, daha önce bahsetmiş olduğum iki arayüzün olması. Bu arayüzler, sistemin nasıl olması gerekliliğiyle ilgili birtakım koşullar dayatıyor. Dil, bu dışsal varsayımlar tarafından dayatılan koşullara ne ölçüde iyi bir çözümdür?

Dilin kökeniyle ilgili olarak en başta anlattığım masala geri döneyim. Ortalıkta dolaşan bir primat düşünelim/varsayalım. Dil organına sahip değil, fakat bizim beynimize ve diğer organlara benzer bir şeyi var. Buna ek olarak bizimki gibi bir duyu-motor sistemine ve dil olmadan mümkün olduğu ölçüde aşağı yukarı bizim kadar düşünebilmesini sağlayan, bizimkine benzer bir kavram-niyet

sistemine sahip olsun. Ama diyelim ki dili yok, bu nedenle dilin varlığıyla mümkün olan düşünceleri kendine bile ifade edemiyor.

Diyelim ki rastlantısal bir olay, dil yetisinin bu primatın beyrinde oluşmasına neden olur ve bu yeti –duyu-motor ve kavram-niyet sistemleri diyebileceğimiz– hali hazırda mevcut olan edim sistemleri tarafından kullanılabilen sonsuz ifade üretme olanağına sahip. Kullanılır olabilmesi için, dil yetisinin ürettiği ifadeler (en azından bir kısmı) dış sistemler tarafından okunabilmelidir; yani duyu-motor sistemi ve kavram-niyet sistemi bu ifadelere giriş yapabilmeli, bunları ‘okuyabilmelidir’. Aksi takdirde sistemler dil yetisinin orada olduğunu bile bilemezler.

Primatların, örneğin gorillerin ya da her ne ise onların, insanın dil yetisine benzer bir şeye sahip olduğu, fakat buna giriş yapamadıkları düşüncesi, son derece düşük bir ihtimal olsa bile anlaşılabilir bir düşüncedir. Yani ne fena, okunabilirlik koşulları yerine getirilmemiş. Belki de insanlarda değişen şey, dil yetisinin okunabilirlik koşullarını yerine getirmeye başlamasıdır. Bunun doğru olmadığına ve dil yetisinin ortaya çıktığında dayatılan okunabilirlik koşullarını yerine getiren kullanılabilir bir sistem olduğuna emin olabiliriz.

O zaman, dilin ne kadar iyi bir tasarım olduğunu sorabiliriz. Doğanın yasaları, belli bir ‘mühendislik sorununa’, yani ifadelerin okunabilirlik koşullarından kaynaklanan bir mühendislik sorununa, en uygun çözümü bulma konusunda ne kadar iyidirler? Bu anlamlı bir sorudur ve son derecede somut hale getirilebilir. Ancak buna verilebilecek ilginç bir cevap olduğunu düşünmek için bir neden yok. Dilin bu sorun için çok kötü bir çözüm olduğu sonucu çıkabilir ortaya. Bu hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Biyolojik sistemler genelde böyledir; doğa tarafından dayatılan birtakım tasarım sorunlarına bulunmuş kötü çözümlerdir. Belli bir durumda evrimin sunabildiği en iyi çözüm olsalar bile genellikle biçimsiz ve dağınık çözümlerdir.

Bunun neyi içerdiğine bir bakalım. İstedığınız cümleyi alın, hâlâ çok iyi anlaşılmamış eski bir örneği ele alalım: *John had a book stolen*¹⁴ İngilizcedeki bu cümleyi düşünün. Benzer dillerde pek görülmeyen bazı şaşırtıcı çok anlamlılıklar¹⁵ da dahil olmak üzere pek çok özellikler var. Neden böyle olduğu pek anlaşılmış değil; zaten bu yüzden de bayat bir fıkra gibi otuz yıldır tekrarlanage-len eski bir örnek bu. Bu cümlenin ses özellikleri ve anlam özellikleri var; çeşitli çok anlamlılıklar ve ses-anlam bağlantıları var. Bundan tamamen farklı olarak başka özellikleri de var. Çeşitli anlamlarının edinilme sırasına, çeşitli beyin zedelenmelerinde bazı anlamların yitirilmesine, algısal erişime vb. ilişkin özelliklere sahip.

Tanımı gereği, bu ifadeyi üreten dil bütün bu tür ampirik koşullara bir çözümdür. Rasyonel araştırma bütün bu ampirik koşulları sağlayan en iyi kuramı bulmaktır; işin doğası bu. Eğer oyunu böyle oynamazsanız, bilim yapmıyorsunuz demektir. Yani tanımı gereği, dil bütün ampirik koşullara bir çözümdür ve biz de bu çözümün en iyi kuramını bulmak istiyoruz.

Ancak burada farklı bir soru soruyoruz. Burada ampirik koşulların sadece belirli bir alt parçasına, yani dış sistemlerin ifadeye giriş yaparken ihtiyaç duyduğu okunabilirlik koşullarına bakıyoruz. Örneğin, duyu-motor sistemi bir ifadenin belli bir zaman sırası olmasını zorunlu kılıyor (bu kesinlikle mantıksal bir zorunluluk değildir; sadece duyu-motor sistemlerinin ancak zaman içinde akan şeylerle iş görebilecek şekilde oluşmuş olmasından kaynaklanmaktadır). Belli ses özelliklerine ve ritmik örüntülere ihtiyaç duyması duyu-motor sistemlerimizle ilgili bir olgudur. Eğer bir ifadenin bu tip özellikleri yoksa, duyu-motor

¹⁴ Bu cümlenin çeşitli anlamları için 15 nolu dipnota bakınız —*cev. notu*.

¹⁵ İlgili cümle şu anlamları ifade etmek için kullanılabilir: (a) ‘birisi John’un kitabını çaldı.’ (b) ‘John birine kitabını çaldırdı.’ (c) ‘John kitap çalmayı neredeyse başarıyordu.’ Bununla ilgili olarak bkz. Chomsky 1965: 22.

sistemi onu ‘okuyamaz’, algılayamaz, dışarıya çıkaramaz. Hakkında pek bir şey bilmediğimiz kavram-niyet sistemleri ise sözcükler, öbekler ve onlar arasındaki çeşitli ilişkiler vb. ile ilgili bilgilere gereksinim duyacaklar.¹⁶ Bunlara ek olarak ses-anlam ilişkileri de var ama bunlar okunabilirlik koşullarının ötesine geçiyor. *John had a book stolen* cümlesinin birden fazla anlam taşıması, onu oluşturan öğelerin arayüzlerde okunabilmesinden kaynaklanmıyor. O halde, ses-anlam ilişkileri her ne ise, bunlar birtakım edim sistemleri tarafından erişilebilmesinin, doğru ses ve anlamla ilgili gösterimlerinin olmasının, arayüz gösterimlerinin olmasının ötesinde bir şeyler içeriyorlar.

Eğer insan dili bu güçlü anlamıyla mükemmel bir sistem ise, bahsettiğim cümlelerdeki ses-anlam ilişkileri ya da herhangi bir dildeki herhangi bir tümcedeki bu gibi ilişkiler, okunabilirlik koşullarına en uygun çözüm olmasından kaynaklanıyor denebilir. Bu, bütün dillerdeki bütün ifadeler için ve ifadelerin bütün ampirik özellikleri için

¹⁶ Kavram-niyet sistemleri Mantık Yapısı da denilen bir dilbilim düzeyindeki bilgilere giriş yapabiliyor. Üye (argüman) yapıları, sözlükçe öğeleri, yer değiştirme sonrası oluşan zincirler bu düzeyde okunabilen dilbilim nesneleri. Chomsky 1991’de Mantık Yapısı’nda bulunan nesneleri aşağıdaki gibi listelenmiştir:

1. Üyeler (Argümanlar), başı ve kuyruğu (yani üstteki ve alttaki izi) Üye-Konumlarında bulunan Üye Zincirleri. Kuyrukta (yani alttaki iz) rol ilişkisinin, başta (yani üstteki iz) durum ilişkisinin belirlendiği konumlardır.
2. Yan Öğeler, üye üssü zincirleri tarafından belirlenen, başı ve kuyruğu üye üssü konumlarında bulunan zincirler.
3. Sözlükçe Öğeleri, X-baş konumunun üzerinde başatlık kurmuş olduğu öğeler.
4. Yüklemler, yüklem yükselmesi ya da eylem öbeği yer değiştirmesi varsa, muhtemel yüklem zincirleri.
5. İşleyici-değişken (*operator-variable*) yapıları, işleyicinin üye üssü konumunda değişkenin üye konumunda bulunduğu ikililer.

Bunlar okunabilir Mantık Yapısı nesneleridir. Aynı şekilde Ses Yapısı tarafından da kabul edilen nesneler var. Tam Yorumlanabilirlik ilkesi, sadece uygun nesnelerin bu düzeylerde yer alabileceğini ifade eden bir ilkedir. Bu konuda ayrıca bkz. Chomsky 1995b Bölüm 2.

geçerli olacaktır. Sadece okunabilirlik koşullarının yerine getirilmesiyle ilgili en iyi kuram, bütün diğer koşulları da işin içine kattığınızda hâlâ en iyi kuram olacaktır. Başka ampirik koşulları da eklediğinizde, onu değiştirmenize gerek kalmayacak.

Binlerce yıldır, dil çalışmaları dilin özelliklerini bulmak için en azından ses-anlam ilişkilerini kullanmanız gerektiğini varsaydı. Bütün araştırmalar bunu varsayar. Ama biz şu anda tam da bu varsayımı sorguluyoruz. Yani okunabilirlik koşullarını anlamamız durumunda, ses-anlam ilişkilerinin bunların bir sonucu olduğunun düşünölebileceğı olasılığını göz önüne alıyoruz. Belli dillerin özelliklerine karar verirken onlara kanıt olarak ihtiyacımız olmazdı ve bu çok sayıda başka ampirik gözlemler için de geçerli olurdu.

Bu son derece ilginç. Biyolojide bu anlamda bir mükemmel tasarımın mümkün olabileceğine dair hemen hiçbir şey yok. Yine de, dilin çok ilgi çekici bir anlamda mükemmele yakın olabileceğini düşünmemiz için sebepler var; yani bazen, ‘yalın çıktı koşulları’¹⁷ da denilen okunabilirlik koşullarına en uyguna yakın bir çözüm olma ihtimali var. Bu kısmen bile doğru çıkarsa, son derece şaşırtıcı ve bir o kadar da ilginç olur.

Mükemmellikten uzaklaşma gibi görünen noktaları tespit etmek ve bunları incelemek de son derece ilginç. Yetinmeci Çizgi, bunun da ciddi bir soru olduğu varsayımına dayanır. İncelememiz gereken aşağıdaki gibi sezgiler çıkıyor ortaya. İlk olarak, dille ilgili varsayımlarımızı, bunların deneysel olarak haklı gösterilebilir şeyler mi yoksa sadece kavrayıştaki eksiklikleri belirsizleştiren birtakım teknik araçlar mı olduğunu bulabilmek için yakın

¹⁷ Örneğin bir cümlede bir öbeğin öne çıkarılması gerekliliğı: *fish*, *I like* ‘balığı, ben severim’ cümlesindeki *fish* ‘balığı’ öbeğı gibi. Eylem Öbeğı İçi Özne Savı düşünöldüğünde (dipnot 30’a bakınız) hem *fish* ‘balığı’ hem de *I* ‘ben’ Eylem Öbeğinin içinde üretiliyor ve Eylem Öbeğinin dışına taşınıyor. *Fish* ‘balık’, cümlenin konusu haline getirilmek üzere taşınmış durumda. *I* ‘ben’in yer değiştirmesi ise, bu noktada bizi ilgilendirmiyor.

bir incelemeye tabi tutarız. İkinci olarak, okunabilirlik koşullarını yerine getirmekle ilgili kavramsal doğallığın dışında kalan kusurlar bulduğumuzda, bu kusurun varlık nedeninin anlaşılabilir olup olmadığı sorusunu sorarız. Her iki durumda da (okunabilirlik koşullarını düşündüğümüzde) bir varsayımın kavramsal olarak gerekli olmadığı sonucuna vardığımızda yaptığımız şey, o varsayımı yapmayan en azından aynı doğrulukta bir başka açıklamanın var olduğunu göstermeye çalışmaktır. Daha da hırslıysak, bu varsayımdan vazgeçtiğimizde daha da iyi bir açıklama olduğunu göstermeye çalışırız; yani daha mükemmel bir tasarıma yaslanıp bu fazladan teknik araçlardan vazgeçtiğimizde, daha geniş ampirik bir alana daha derin bir açıklama getirdiğimizi göstermeye çalışırız. Temel olarak program budur.

Bu programı takip ettiğimizde, şöyle sorunlarla karşılaşırız. Öncelikle, daha önce inanılanın aksine, arayüz düzeyleri (ses ve anlam gösterimleri) dışında hiçbir düzey olmadığını göstermek zorundasınız. Başka hiçbir düzeyin olmaması gerekiyor; çünkü bu düzeyler okunabilirlik koşulları tarafından güdülenmemektedir. Onun için bunların kavrayıştan gelen bir eksikliği karşılayan teknik araçlardan ibaret olduğunu göstermek istersiniz. Onlardan vazgeçtiğinizde, daha iyi açıklamalar elde edersiniz; teknik anlamda derin yapı ya da yüzey yapı gibi şeyler yok ve geçmişte bu düzeylere atıfta bulunarak yapılan bütün açıklamalar yanlış anlaşılmış ya da yanlış betimlenmişti. Bu, arayüz düzeyleriyle doğru olarak yorumlanır. Bu ciddi bir iş. Daha da teknik olarak, yansıtma ilkesinin yanlış olduğunu,¹⁸ Bağlama ve Durum

¹⁸ Yansıtma İlkesi, Chomsky 1981'de şu şekilde ifade edilmiştir:

Her sözdizim düzeyindeki (Mantık Yapısı, Derin ve Yüzey Yapıları) gösterimler (representasyonlar) sözlükçe öğelerinin altulamama [seçtikleri öğelerin ulamlarını/kategorilerini belirleme ç.n.] özelliklerini gözetmeleri yönüyle sözlükçeden yansıtılmaktadır.

Sözlükçe öğelerinin altulamama özelliklerine örnek vermek gerekirse,

Kuramları'nın daha önce iddia edildiği gibi yüzey yapıda işlemediğini¹⁹ ve buna benzer başka pek çok noktayı göstermek zorundasınız.

Başa çıkılması gereken ikinci bir sorun da 'özellikler' denilen bazı birimlerin toplamı olan sözlükçe öğelerinin, arayüzlerde yorumlananlar dışında hiçbir özellik taşıma-

vurma eylemi dolaysız nesne olarak bir ad seçmelidir (vurulan şey), ölmek eylemi hiçbir şey seçmemeli, vermek eylemi ise iki adet ad öbeği seçmektedir (verilen kişi ve verilen şey).

Bu ilke, her cümlenin bir öznesi olması gerektiği ilkesiyle genişletildi ve adına 'Genişletilmiş Yansıtma İlkesi' dendi (Chomsky, 1982). Sonraları bu ek gereklilik, GYİ olarak adlandırılmaya başlandı. Dilbilgisinin, derin ve yüzey yapılarından vazgeçen ve anlamsızlıklar üreten Mantık Yapıları'na da izin veren Yetinmeci kavranışında, bu ilkenin ilk haline yer yok (Chomsky, 1995b Bölüm 3). Genişletilmiş biçimi ise artık farklı bir şekilde ele alınıyor: çekimleme (zaman) öbeğinin başögesi, cümlenin bir özneye sahip olmasını zorunlu kılan 'güçlü' bir özelliğe sahip. Teknik ayrıntılar için bkz. Chomsky 1995b: 232.

¹⁹ Bağlanma Kuram'ı, artgöndergelerin ('kendisi', 'birbirleri' gibi ifadelerin) öncül adılar tarafından belirlenmesini, bir cümle içindeki hangi öncüllerin 'ben', 'sen', 'o' gibi adılara gönderimde bulunamayacağını, ve Gönderge birimlerinin (*Ahmet*, *kırmızılı kadın* gibi ifadelerin) öncüller tarafından bağlanmaması gerektiğini ifade eden kuramdır.

Durum Kuramı (Soyut Durum Kuramı), iki bölümden oluşmaktadır:

(a) (Soyut) durum eklerinin ses olarak ifade bulan ad öbeklerine aktarılması. Ancak Chomsky (1986) ADIL'ın, ses olarak ifade edilmese bile durum bilgisine sahip olduğunu iddia etmiştir. ADIL, master yapılarında anlaşılan özneye verilen isimdir. *Ahmet* *[[ADIL] eve gitmek/ istiyor* gibi bir cümle örnek olarak verilebilir. Burda gitme eyleminin de isteme eyleminin de anlaşılan öznesi aynıdır. [...] adılın içinde bulunduğu yapıyı ifade etmek için kullanılmıştır.

(b) Durum eki almamış bir ad öbeği içeren bir cümlenin kabul edilemez olması (Durum Süzgeci).

Bu koşulların, yüzey yapıda işledikleri varsayılıyordu. Ancak Yetinmeci Çizgi, yüzey yapıyı ortadan kaldırdı. Durum Denetlemesi ve artgöndergelere öncüllerin aktarılması başka yerde yapılıyor. Bağlanma Kuramı'nın görevleri Mantık Yapısı'nda işliyor. Ad Öbekleri zaten durum ekleriyle beraber sözdizim sistemine girdiklerinden artık Durum atamasına gerek yok. Durum Süzgeci, Durum Denetlemesinin sözdizim sürecinde yapılmasını zorunlu kılan bir arayüz koşulu olarak düşünülüyor. Bu gibi konular için bkz. Chomsky 1995b: Bölüm 3.

dığını ve işleme sırasında hiçbir yeni ögenin eklenmediğini göstermek. Bu da demek oluyor ki kişi bilgilerini ifade eden işaretler ya da Aşamalı X Kuramı'na dayanan hiçbir öbek yapısı yok; bunlardan kurtulmamız gerek.²⁰ Aşamalı X Kuramı'ndan, kişi bilgilerini ifade eden imler ve buna benzer araçlardan kurtulduğumuzda, sadece aynı düzeyde değil daha iyi bile olan çözümler bulduğumuzu gösterebilmemiz gerekir. Bu da ikinci büyük görev.

Üçüncü büyük görev de (yakınlık, Rol yapıları ve Man-

²⁰ Altsimgeleme, üstsimgeleme, eşdizinleme Yönetim ve Bağlanma Kuramı'nda önemli bir rol oynar. Bağlanma ilişkileri ortak altsimgeleme ile ifade edilir ve bağlanma olmayan ilişkiler ve özne-yüklem uyu mu üstsimgelemeyle belirtilir. Kişi bilgileri (indeksler) sözdizim sürecinde nesnelere eklenir. Ayrıntı için bkz. Chomsky 1981.

Öbek çok temel bir sözdizim ögesi olarak düşünülür. Yönetim ve Bağlanma Kuramı'na göre (YB), geleneksel dilbilgisinden alınan aşağıdaki listenin hepsi bir tür öbektir: ana cümlecikler, eşbağımlı ve yan tümceler, öbekler ve tekil kelimeler (Ahmet ya da ben, sen, o gibi). ADIL da bir öbek türüdür. Çağdaş üretici dilbilgisinin ilk modellerinde, öbek yapısı kuralları öbeklerin iç yapısını belirlemekteydi. Üretici dilbilgisinin bazı çeşitleri, örneğin Sözlükçü İşlevci Dilbilgisi, hâlâ bu şekilde işlemektedir. Öbek yapısı kurallarının tamamen ortadan kaldırılmasına çalışıldı ve YB Kuramı'nda bundan geriye kalan şey Aşamalı X Şeması'dır.

Aşamalı X Kuramı altmışların sonlarında ortaya atıldı. Bu kuramın önemli bir işlevi bütün öbeklerin iç yapılarının baş, belirleyici ve tümleyen olmak üzere aynı yapıdan oluştuğunu göstermekti. Bu şemada, bir öbek, ilgili başın büyükçül yansımasıdır. Örneğin şehrin yıkımı öbeği yıkım baş ögesinin, büyükçül bir yansımasıdır; şehri yık-mak eylem öbeği eylem başının (yık-mak) büyükçül bir yansımasıdır (ve bu şekilde her öbek bir baştan yansıtılır.) Başların öne gittiği diller, başların tümleyenlerden önce geldiği dillerdir. (Hintçe gibi) başların sona gittiği diller, tümleyenlerin başlardan önce geldiği dillerdir. Başların öne geldiği bir dildeki herhangi bir öbeğin yapısı aşağıdaki gibi gösterilebilir.

[_x' BELİRLEYİCİ [_x' [_x BAŞ] TÜMLEYEN]]

Aşamalı X Şeması, Aşamalı X Kuramı tarafından sağlanan bir tür şablon olarak düşünülebilir. Öbek yapısı kurallarının uymak zorunda olduğu bir kısıtlamadır. Ayrıntılar için bkz. Chomsky 1972b. Ayrıca bkz. Aşamalı X Kuramı'ndan kurtulma fikrinin uygulamaya konduğu Chomsky 1995a.

tık Yapısı'ndaki etki alanı da dahil olmak üzere) okunabilirlik koşulları tarafından dayatılan ya da yapı üretme sürecinin kendisinde doğal bir biçimde ortaya çıkanlar dışında hiçbir yapısal ilişkinin olmadığını göstermek. Buyurma ilişkisini düşünelim.²¹ Buyurma ilişkisi iki yapıyı bir araya getirdiğinizde ve bunlardan biri diğerinin içindeki parçalarla ilişkiye girdiğinde ortaya çıkan bir özellik. Birleşme ilişkisine maruz kalan öbek artık görülebilir olmadığı için, kimin kimi buyruğu altına alacağını çıktı koşullarına bakarak bilebilirsiniz (bahsettiğim şeyi bilmeyen insanlar için bu söylediklerim hiçbir şey ifade etmeyecek). Buyurma ilişkisini bu kavramlarla açıklayabilirsiniz, onun için o da kabul edilebilir bir ilişkidir. Bir baş ögeyle ilgili yakınlık içeren ilişkiler de kabul edilebilir ilişkilerdir ama büyük ihtimalle hepsi bu kadar. Bu demektir ki yönetim ilişkisi, tam yönetim ilişkisi,²² dile içkin bir Bağlanma Ku-

²¹ K(urucu)-Buyurma, hiyerarşik bir yapıda bulunan iki nesne arasındaki bir ilişkiye verilen addır. Literatürde bu ilişkinin birden fazla tanımı vardır. Bunlardan biri aşağıdaki gibidir:

Ancak ve ancak a'ya başatlık kuran her büyükçül öbek b'ye de başatlık kurmakta ise, a nesnesi, b nesnesini k-buyurmaktadır.

Aşağıdaki gibi bir yapıda eylem, ad öbeğini ve ilgeç öbeğini k-buyurmaktadır.

[_E [_{E'} E AÖ] İÖ]

Eylemin sadece ad öbeğini k-buyurduğu tanımlar da vardır.

²² Yönetim ve tam yönetim bir ağaç gösterimindeki iki nesne arasındaki yapısal ilişkilerdir. İlki, bağlanma ve durum kuramlarında kullanılan bir yakınlık ilişkisidir. İkincisi ise yer değiştirmiş öbeklerin arkada bıraktıkları kopyalarının uyması gereken bir kısıttır.

Tanımlar:

Yönetim: Ancak ve ancak aşağıdaki üç koşul sağlanıyorsa a, b'yi yönetmektedir deriz. (1) a b'yi k-buyurmaktadır (2) a bir baştır (3) b'ye başatlık kuran her büyükçül öbek a'ya da başatlık kurmaktadır.

Tam Yönetim: Ancak ve ancak aşağıdaki iki koşul sağlanıyorsa a b'yi tam yönetmektedir deriz. (1) a b'yi yönetmektedir ve a sözlükseldir ve (2) a yakınlık ilişkisi içindeki b'yi üye üssü bir durumda bağlamaktadır. Ayrıntılar için bkz. Chomsky 1981, 1986b ve Lasnik ve Saito 1984. Yetinmecî Çizgi'de bu kavramlara artık ihtiyaç yok. Daha temel yakınlık ilişkileri, belirleyici baş, baş tamlayan gibi ilişkiler, yönetim kavramını

ramı ya da başka türlü ilişkilerin hiçbiri yok. Dil mükemmel olduğu ölçüde bunlardan kurtulmamız gerekiyor.

Teknik literatürü bilenler (sanırım şu ana kadar pek çok dinleyiciyi kaybettim ama ilerlemenin başka bir yolunu bulamıyorum) bahsettiğim her konuda karşıt çıkarımı destekleyen sayısız kanıt olduğunu biliyorlar. Dahası, son zamanlarda yapılan son derece verimli pek çok çalışmanın –ve onların son derece etkileyici başarılarının– temel varsayımları benim şu ana kadar söylediğim her şeyin yanlış olduğu yönünde. Yani diller tam da tahmin edebileceğiniz gibi bütün bu anlamlarda kusurlu sistemlerdir, kişi bilgilerini ifade eden imler, arayüzler, derin ve yüzey yapılar, her türlü ilişkiler vb. gibi her şey var. Bu nedenle bunun aksini göstermek çok zor bir iş. Ama ben yine de aksinin doğru olabileceğini düşünüyorum.

Bu noktada gerçekten kusurlar varmış gibi görünüyor ve bunlar gerçekten ilginç. İnsan dilinde en büyük kusurlardan biri, evrensel gibi görünen, son derece karmaşık olan ve formel dil denilen özel amaçlar için tasarlanmış sembolik sistemlerde asla tanımlanmayan yer değiştirme özelliğidir. Bununla kastettiğim şey, bazı öbeklerin adeta söylendikleri yerde değil de başka bir yerdeymiş gibi anlaşıldığı gerçeği. Bu, dilin evrensel bir özelliğidir ve anlam ve sesin yorumlanması açısından ciddi sonuçlar barındırır. Örneğin *the book seems to have been stolen* ‘kitap çalınmışa benziyor’ cümlesini ele alalım. Burada *book* ‘kitap’ ile *steal* ‘çalmak’ arasındaki ilişki nedir? Buradaki ilişkinin *John stole the book* ‘John kitabı çaldı’ cümlesindeki gibi *steal* ‘çalmak’ ve *the book* ‘kitap’ arasındaki gibi yakın ve normal ilişki olduğunu anlıyorsunuz.²³ Ama *the*

gereksiz kılıyor. Örneğin Durum ve Rol Kuramları için yöneticiye ihtiyaç yok. Bunlar yukarıda bahsedilen yakınlık ilişkileriyle açıklanabiliyorlar. Tam yönetim ise arayüzdeki çeşitli tutumluluk koşullarından türetilabiliyor. Teknik ayrıntılar için bkz. Chomsky 1995b, özellikle de 3. ve 4. bölümler.

²³ *steal* ‘çal’ ve *book* ‘kitap’ arasındaki ilişki bildik eylem-nesne ilişkisi (Aşamalı X Kuramı’nın terimleriyle bir baş-tümleyen ilişkisi) yakınlık

book seems to have been stolen cümlesindeki ilişki tam da aynı değil. Bu yer değiştirme özelliği, dilin genel bir özelliği.²⁴ Bir kusura benziyor; özel bir amaç için tasarladığınız mükemmel bir sisteme bunu koymazdınız, ama doğal dilde oldukça yaygın. Bu özellik öncelikle açığa çıkarılmalı sonrasında da bir şekilde açıklama getirilmeli.

Üretici Dilbilgisi'nin ilk evrelerinde, bu özelliğin, bir öbeğin yorumlandığı yerden söylendiği yere taşındığı bir yer değiştirmeye açıklandığı varsayılıyordu. Bu işlem bir dilbilgisel dönüşümdür. Bütün dil kuramlarının, yer

içeren ve bir açıdan anlamsal bir ilişki. Tam aksine, *seem* 'görünmek' ve *book* 'kitap' arasında böyle bir ilişki yok (bunu *John slept* 'John uyudu' cümlesindeki *John* ile *slept* 'uyudu' arasındaki ilişkiyle karşılaştırınız) Buna ek olarak, *book* 'kitap' anlamının belirlendiği yan tümcede değil ana tümcede görünmektedir.

²⁴ Yer değiştirmenin dilde mükemmellik dışı bir faktör olduğuyla ilgili teknik ve kavramsal bir tartışma için bkz. Chomsky 1995b: 4.7.1; 1997. {Yer değiştirmeye Türkçeden bir örnek verebiliriz.

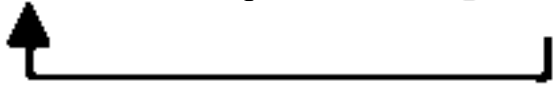
[Ali Ayşe'yi seviyor]

Bu cümle, düz bir ses tonuyla okunan standart bir Türkçe cümleye benziyor. Ancak Türkçede belli vurgu değişiklikleriyle birlikte öbeklerin yerini değiştirebilirsiniz. Örneğin yukandaki cümleyi şu şekilde ifade edebilirsiniz:

Ayşe'yi [Ali seviyor]

Ayşe'yi öbeği öne çekilmiş olsa bile hâlâ *seviyor* eyleminin nesnesi durumunda. Başka nedenlerin yanında, bu gözlemi ifade etmek için *Ayşe'yi* öbeğinin nesne konumundan mevcut duruma yer değiştirdiği varsayılır. Yani ikinci cümlenin üretiminde şöyle bir hareket vardır:

Ayşe'yi [Ali ~~Ayşe'yi~~ seviyor]

Yani aslında zihin burada iki adet *Ayşe'yi* öbeği görüyor; ancak üzeri çizilmiş olan öbeğin, ses düzeyinde seslendirilmediğini düşünüyor. Bu öbeğin iki kopyası bazı kurallara bağlı olarak bir zincir oluşturuyor. Konuşmada da bahsedildiği gibi, geçmişte yer değiştirmeden sonra sözdizim sisteminin üzeri çizili olan *Ayşe'yi* öbeğini sildiği düşünülürdü. Daha sonraki çalışmalarda böyle bir silme eyleminin olmadığı ve iki *Ayşe'yi* öbeğinin de sözdizim düzeyinde burada olduğu varsayılmaya başlandı. Üzeri çizili olan *Ayşe'yi* öbeğinin okunmaması sözdizim sistemiyle ilgili değil. Ses Yapısı'nda zincirlerden sadece birinin ve en önde olanının okunmasını zorunlu kılan bir ilkeye dayanıyor. Yani Söz Dizimden değil Ses Yapısı'ndan kaynaklanıyor —*çev. notu.*}

değiştirme özelliğini yakalama yolları vardır, yani bütün kuramlar yer değiştirmelere ya da buna karşılık gelen şeylere sahiptir.²⁵ Dilin bu özelliğe sahip olduğu bir gerçektir; soru, bu özelliğin hangi biçimde ortaya çıktığıdır. Bence ilk varsayımın az çok doğru olduğuna inanmak için güzel nedenler var. O halde, dilde oluşturulmuş bir öbeği alıp onu başka bir yere yerleştiren bir işlem var. Mükemmellikten mümkün olan en az şekilde uzaklaştığınızda oluşturabileceğiniz en basit varsayım bu işlemin bundan daha fazla bir şey olmadığını kabul etmektir; belli bir yerde bulunan bir öbeği alıyorsunuz ve onu başka bir yere yapıştırıyorsunuz. Buradan bu öbeğin yapıda iki defa yer aldığı çıkıyor ortaya. En basit varsayımlarla ilerlediğinizde, hem ilk yerinde hem de onu yapıştırdığınız yerde bulunduğunu varsaymanız gerekiyor.

Daha karmaşık olan varsayım ise ortada bir birleşik işlem olduğunu varsaymak. Yani bir öbeği alıyorsunuz, onu başka bir yere yapıştırıyorsunuz sonra da ilk aldığınız yerdeki öbeği siliyorsunuz. Burada iki işlem var dolayısıyla bu daha karmaşık. Yüzeysel düzeyde, daha karmaşık olan varsayım doğru gibi görünüyor; çünkü bu öbeği sadece bir konumda duyuyorsunuz. Duyduğunuz şey *the book seems to have been stolen [the book]* değil ya da neden bahsettiğimi bilenler için söyleyeyim, *the book seems [the book] to have been stolen [the book]* da değil. Üç konumda görünüyor; işlemi doğru şekilde yaptığınızda asıl ifadenin bu şekilde oluştuğunu anlıyorsunuz. Öyle görünüyor ki daha basit olanı değil daha karmaşık olanı

²⁵ Örneğin Sözlükçü İşlevci Dilbilgisi, üreticidir ancak dönüşümcü değildir (yer değiştirme kuramını benimsemez). Öbek yapısı kuralları vardır ancak dönüşüm (yer değiştirme) kuralları yoktur. Burada Chomsky'nin vurguladığı nokta, yer değiştirme gerçeği için dönüşümcü kuralların yerine dönüşümcü olmayan kuramların (Sözlükçü İşlevci Dilbilgisi'nin ve Genişletilmiş Öbek Yapısı Dilbilgisi'nin vb.) kullandığı araçlar, son tahlilde dönüşümcü kurallara eşittir. Sözlükçü İşlevci Dilbilgisi için bkz. Bresnan 1982, Genişletilmiş Öbek Yapısı Dilbilgisi için bkz. Gazdar ve diğerleri 1985'e.

kabul etmeniz gerekiyor ve aslında ilk varsayım bu idi. Ama bunun yanlış olduğu ortaya çıktı.

Öbeğin bütün bu konumlarda (yani ilk konumda, son konumda ve ortadaki bütün konumlarda) bulunduğu dair güçlü kanıtlar olduğu ortaya çıktı.²⁶ Bu gerçeğin, anlamsal yorumlama açısından pek çok sonucu var. Bu demek oluyor ki zihin her ne yapıyorsa yapıyor ve bu öbeği bütün bu konumlarda bulunur halde görüyor; buna iz kuramının ‘kopya versiyonu’ deniyor.²⁷ Genellikle ‘kopya kuramının’ daha karmaşık olduğu ve onu deneysel olarak da gerekçelendirmenin gerektiği varsayıldı. Ama durum tam tersi. İz Kuramı’nın kopya versiyonu en basit varsayım. Tek işlemin yapıştırma işlemi olduğunu söylüyor. Bu kuramın yanlış olduğunu göstermeniz gerekir. Buradan dilin, en basit varsayımı haklı çıkaracak ölçüde mükemmel bir sistem olduğu ortaya çıkıyor ve bunun da pek çok sonucu vardır.

O halde bu öbeği neden sadece bir defa duyuyorsunuz? Bu, ses çıktısı arayüzündeki biri hariç bütün kopyaları silen yüzeysel bir ilkeye dayanıyor ve bunu son de-

²⁶ Buna yer değiştirmenin kopya kuramı da deniyor. Pek çok ayrıntıyı bir yana bırakırsak, bir ögenin yer değiştirmesi durumunda, ilk noktada bu ögenin bir kopyasını bıraktığı iddia ediliyor. Bu (yer değiştiren) öge, sadece son konumunda seslendiriliyor ve ilk konumunda anlamsal özelliklerini kazanıyor. Yer değiştiren öge ve onun ilk konumu bir zincir oluşturuyor. Buradaki mesele, *arada* kalan ve ses ve anlam açısından kullanılmayan konumun gerekçelendirilmesi sorusudur. Gerçekten de bu konumda bir nesne olduğunu gerekçelendiren aşağıdaki gibi örnekler vardır:

**John seems it to have been expected to leave.*

İstenen anlam ‘Öyle görünüyor ki John’un terk etmesi bekleniyor.’

Yan tümcenin özne konumunda ‘it’, o adılı gibi bir ögenin imkânsız olması, bu konumun buradan yer değiştirmiş olan John’un bir kopyası tarafından doldurulmuş olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, *John* gömülü özne konumundan ana tümcenin öznesi konumuna tek bir hareketle gelmiyor. Oraya yinelemeli döngülü taşımayla geliyor. Ayrıntılar için bkz. Chomsky 1995b.

²⁷ İz Kuramı’yla ilgili olarak bkz. Chomsky 1975.

rece genel bir biçimde yapıyor.²⁸ Ancak zihin açısından, bu kopyaların hepsi oradalar. Hiç konuşmuyor olsaydınız, yine orada olurlardı. Zihinsel işlemler sırasında hepsi oradalar ama sadece bazıları –tek bir tanesi aslında– çıktı olarak okunuyor.

Peki dil neden böyle bir yer değiştirme özelliğine sahip olsun ki? Bu pek de ilerleme kaydedilmeden yaklaşık kırk yıldır tartışılan çok ilginç bir sorudur. Fakat bu özelliğe sahip olduğu kesin; neden sahip olması gerektiğine dair de bazı fikirler var. Bu fikirler yüzeydeki okunabilirlik koşulları kapsamında yeniden yorumlanabilir. Örneğin bir anlayışa göre derin yapı ve yüzey yapının özelliklerine benzer şekilde iki tür anlamsal özellik arasında temel bir ayrım var gibi görünüyor. Yüzey yapıdaki ilişkiler bir birimin, yapının en uç noktasında ‘daha öne çıkan’ bir yere doğru yer değiştirme özelliğine dayanıyor. Bu tür fikirler başarılı şekilde geliştirilebilirse, yer değiştirme özelliği bir kusur olmadığı, bundan ziyade, o dış sistemlerin insan diline dayattığı okunabilirlik koşullarının bir sonucu olduğu ortaya çıkabilir (ama doğal dillerdeki ‘yüzeysel anlam yapılarını’ içermeyen ve doğal dillerdeki okunabilirlik koşullarını karşılamak zorunda olmayan özel amaçlı sembolik sistemlerde değil). ‘Neden’ sorusunun doğru cevabı her ne olursa olsun,²⁹ yer değiştirme ilkesi bir gerçek ve evrensel olarak var gibi görünüyor. Sorun onun nasıl bir şey olduğunu anlamak. Bu yaklaşık kırk yıldır temel araştırma konularından biri olmuştur.

Yer değiştirme özelliğinin temelinde, sözlükçe öğelerinin bazı özelliklerinin anlamsal arayüzde okunamaz olmalarının yattığına inanmak için güçlü nedenler var. Onlar bu arayüzde yorumlanmıyor; oradalar ama yorumlanmaları mümkün değil. Eğer hiçbir karşılıkları yoksa, silinmek zorundalar; aksi takdirde, anlam arayüzü bu çıktıyı okumayı başaramaz. Onun için, bir ifadenin oku-

²⁸ Tartışma için bkz. Chomsky 1995b, özellikle de 1. ve 3. bölümler.

²⁹ Bkz. Fodor 1987, Jackedoff 1990.

nabilir olması için dili üreten sistemde sözlükçe öğelerinin silinmesi gereken özellikleri bulunmaktadır. Var olan tek yapısal ilişkiler, yakınlık içeren ilişkilerdir; onun için, bu tip öğelerin onları silebilecek bir şeyle yakınlık ilişkisine girmesi gerekmektedir. Ancak onları silecek olan öge genellikle uzakta oluyor, dolayısıyla silinmesi gereken ögenin ona yaklaştırılması gerekiyor (ve genellikle başka nedenlerden dolayı silinmesi gereken öge yanında daha büyük öğeleri taşıyor). İşte yer değiştirme özelliğinin temeli bu gibi görünüyor, yani arayüzde yorumlanamayacak özelliklerin silinmesi için bir yöntem...

Ne tip özellikler bunlar? Bunlardan biri adların yapısal durumlarıdır. Örneğin, *book* 'kitap' kelimesini, yalın halindeyken, ismin *-i* halindeyken ya da özegeçişli (ergatif) haldeyken aynı şekilde yorumlarsınız; aynı yorumu alır. Yani yapısal durum ekleri arayüzde okunabilir şeyler değiller; yorumlama açısından hiçbir fark yaratmıyorlar. Dolayısıyla bir şekilde ortadan kaldırılmaları gerekiyor. Bunu ortadan kaldırmanın tek yolu, onu ortadan kaldıracak bir şeyle yakınlık ilişkisine sokmak. Böylelikle ikisi de ortadan kalkacak ve okunamayan hiçbir şey kalmayacak. İşte bu da size yer değiştirme özelliğini verir. Bu eylemlerin uyum özellikleri için de geçerli. Bir ad tekil ya da çoğul ise, onu farklı şekillerde yorumlarsınız. Ancak bir eylem tekil ya da çoğul uyumu taşıyorsa, onu aynı şekilde yorumlarsınız. O halde eylemlerin üzerindeki uyum özellikleri yorumlanamazdır ve silinmeleri gerekir. Bu da bir şeyin onlarla yakınlık ilişkisine girmesini, yani eyleminkilere uygun uyum özellikleri olan bir adın yer değiştirmesini zorunlu kılar. Bu da adların içinde olduğu öbeklerin olduğu gibi yer değiştirmesini sağlar. Pek çok başka olgu da böyle açıklanabilir.

Peki bir ilişki ne kadar yakın olmalıdır? Muhtemelen bu ilişki o kadar yakındır ki bir sözcüğün içindedir. Durum böyle görünüyor (Bu arada bu tartışma 4. Bölüm'de yok; kitabı bilenler için söyleyeyim, şu anda daha ötesine

geçiyorum).³⁰ Bir sözcüğün içindeki yorumlanamaz özellikler silinmek zorundadır ve yer değiştirme özelliğinin temelinde de bu yatar. Bu kavramlar kullanılarak, dildeki pek çok şeyi açıklanabilir gibi görünüyor. Bir kusur varmış gibi görünüyor; ama küçük bir tane. Bu sözlükçe öğelerinin biçimsel özelliklerinin yorumlanamazlığıyla ilgili ve daha önce ortaya attığım önermeler doğru çıkarsa, bu bir kusurdan ziyade dışarıdan dayatılan okunabilirlik koşullarının yerine getirilmesinin en uygun yolu olabilir.

Özelliklerin yer değiştirmesine ve bunun bazı kendiliğinden gelen sonuçlarına indirgenen, indirgenebilecek olan yer değiştirme özelliğini bir tarafa bırakırsak, mükemmel bir sistem için gerekli olan bir başka işlem daha vardır. Bu yalnızca kavramsal nedenlerle bile gereklidir. Bu, üretimin özyinelemeli yapısı tarafından hali hazırda oluşturulmuş iki dil nesnesini alıp daha büyük bir nesne oluşturan bir işlemdir. Yani örneğin, eğer hali hazırda *the man* ‘adam’ öbeğini ve *stole the book* ‘kitabı çaldı’ öbeğini oluşturdu iseniz, bunlardan *the man stole the book* ‘adam kitabı çaldı’ tümcesini de oluşturabilirsiniz. Yetinmecî varsayımları, (yani mükemmellik varsayımlarını) düşündüğümüzde, ifadelerin üretilmesi bu iki işlemden –yani okunamaz özellikleri silmek için özelliklerin yer değiştirmesi işlemi ve iki yapıyı alıp bir araya getiren *Birleştir* işleminden– başka hiçbir şey içermemeli. Tam olan yer değiştirme işlemi bunları bir araya getiriyor; yani önce yorumlanamaz özellikleri silmek için uygun özellikleri kendine çekiyor, sonra da bu uygun özellikleri taşıyan öbeği bir öbikle birleştiriyor (bazen ‘uzun mesafeli uyum’ da denilen sadece özelliklerin çekilmesiyle karşılaşıyoruz).

Bu işlemlerin ne şekilde olabileceğini kısıtlayan ekonomi ve yakınlık ilkeleri gibi; temel işlemleri yöneten ilkeleri bulduğumuzda, bu gerçeğe beklenmedik oranda yakın gibi görünüyor. Eğer bu doğru ise, diller arasındaki farklılıklar büyük oranda (durum ekleri ve eylem uyum-

³⁰ Burada bahsedilen eser Chomsky 1995b.

ları gibi) yorumlanamaz özelliklerin değişik dillerde farklı biçimlerde dil dışı sistemlere verilmesinden kaynaklanıyor olacak. Bunun da evrensel kısıtlar göz önünde bulundurulduğunda, belki de sözlükçe özelliklerinin çok az bir kısmından adeta otomatik olarak çıkarılabilecek pek çok sonucu olacaktır.

Diller bu anlamda çok farklı gibi görünüyorlar. Çekim sistemi görece zengin olan Sanskritçeyi ele alalım; bu dilde çok sayıda çekim eki duyuyorsunuz. İngilizcede neredeyse hiç yok, Çince ise daha da az var. Bunun için bunlar birbirlerinden tamamen farklı gibi görünüyor. Dahası, bunlar farklı dillerde bambaşka yapısal konumlarda ortaya çıkıyor gibi görünüyorlar, bu da kelimesi kelimesine çeviriye benzer hiçbir şey elde edemeyeceğiniz anlamına geliyor.

Ancak, gün geçtikçe, bu farklılıkların yüzeysel olduğu ortaya çıkıyor. Yani, çekimlemesi olmayan Çince ile çok sayıda çekimlemesi olan Sanskritçe ikincil önemdeki sözlükçe özellikleri dışında belki de aynılar. Eğer öyleyse, o zaman onlar zihin açısından aynıdırlar. Aralarındaki tek fark, duyu-motor sisteminin temelde aynı olan üretici sisteme ne şekilde giriş yaptığıdır. Bütün dillerde durum ekleri, uyum ekleri ve buna benzer şeyler var hatta belki de Sanskritçeden daha zengin halde. Ama bunları sadece zihin görüyor.

Bu sözcüklerin bulunduğu yerler söz konusu olduğunda da doğru gibi görünüyor. Aslında hepsi aynılar, ancak duyu-motor sistemi, zihinde oluşturulan türetimlerin farklı özelliklerine giriş yapıyor. Eğer bu tip çıkarımlar büyük oranda doğrulanabilirse, Yetinmeci Çizgi'nin ana sorusunun cevabının peşinde koşabiliriz. Yani arayüzdeki okunabilirlik koşulları göz önüne alındığında, evrensel özelliklerin kendilerinin, en uygun tasarım ilkelere dayandığını göstermeye çalışabiliriz.

Araştırma doğrultularından, araştırmaları harekete geçiren dürtülerden bahsettim. Şu noktaya kadar oldukça program temelliydi. İlerleyebilmek için, bu kuramsal

önergeleri değerlendirebileceğimiz ayrıntılı bir ampirik araştırma içine girmemiz gerekir. Yayınlanmış bazı şeyler var, yolda olan başka çalışmalar da var.³¹ Peki bunlar ne kadar başarılı? Kendiniz karar vermeniz gerekir. Bu çalışmaların ne kadar ilerleyebileceği son derece açık ve bir o kadar da zor bir soru olmasına karşın, bana son derece cesaretlendirici ve şaşırtıcı geliyor. Bunlar, bütün bu alanlarda yeni bir zorluk düzeyi getiren ve özel bilimlerde genellikle çok da takip edilmeyen sorular.

Yetinmeci Çizgi'nin bir biçimi başarılı olursa, bir biyolojik sistem için oldukça şaşırtıcı bir dil yetisi resmi olacak elimizde. İnsan dili, nesnelerin mükemmel bir şekilde tasarlanmış olduğunu gösterme çabalarının pek de net olmayan nedenlerle başarılı olduğu cansız nesneler âlemine ilişkin incelemelerde bulduğumuz şeylere daha çok benziyor. Nedenini kimse bilmiyor ancak nesnelerin aslında mükemmel olduğunu varsaymak doğa bilimlerinde son derece üretici bir sezgi oldu. Eğer yedi gibi bir rakam bulduysanız, muhtemelen bir hata yaptınız. Yanıt sekiz olmalı; çünkü sekiz ikinin üçüncü kuvvetidir ve iki ve üç güzel sayılardır ama yedi öyle değil. Yedi çok karmaşık. Doğa bilimlerinde bu tip bir sezgi çok işe yaradı. Bu tip mükemmel-tasarım varsayımları sadece basit sistemlerde işe yarar. Bunlar günlük hayattaki olaylardan kapsamlı soyutlamalarla bulunabilir ancak. Eğer buna benzer bir şey dil için de doğru çıkarsa, son derece şaşırtıcı ve ilginç olacaktır.

Ben her zaman dilin çalışılmasının en ilginç yönlerinin tam da bu alanda yattığı kanısındaydım. Dil, biyolojik sistemler açısından oldukça gizemli ve beklenmedik özellikler taşıyor ve onu ne kadar yakından incelersek o kadar şaşırtıcı ve gizemli gibi görünüyor.

³¹ Bu literatürün bir kısmı *Linguistic Inquiry* ve *Linguistics and Philosophy* gibi dergilerin yakın zamandaki sayılarında bulunabilir. Kitap boyutundaki çalışmalar için MIT Press'ten çıkan *Linguistic Inquiry* Tekyazım Serileri'ne (örneğin bkz. Kitahara 1997, Brody 1995, Zubizarreta 1998, Barbosa ve diğerleri 1998 vb.).

TARTIŞMA

Dinleyiciler soru sormaya davet edildi ve zaman kazanmak için onlardan bu soruları yazılı olarak da iletmeleri istendi. Bu oturumu Delhi Üniversitesi'nden Rama Kant Agnihotri yönetti. Ortaya bu konuşma çıktı.

Chomsky (Agnihotri'ye): Neden onları ben okumuyorum! Böylece işler kolaylaşır.

Agnihorti: Onları düzenlemeye çalışıyordum ama...

Chomsky: Tamam. Öyle yapalım diyorsan öyle yapalım.

Agnihotri: Öncelikle şu soruları cevaplayabilir misiniz? Yeni sorular vermeye devam edeceğim.

Chomsky: Sansür bu. Burada sansür var.

DİLBİLİMİN KAPSAMI

Soru: 'Chomskyci dönem'in gelişmesiyle, dilbilim dönüp bakmaya değer bir alan haline geldi. Fakat aynı zamanda o denli anlaşılması zor hale geldi ki, sadece dilbilimin içinde olan insanlara yönelik bir alanla sınırlandı. Dilbilimin, alanın dışında olan insanlar tarafından da anlaşılması sizce nasıl mümkün olabilir? Dilbilimin pazarlanabilirliğiyle ilgili ne düşünüyorsunuz?

Chomsky: Bu kişileştirmeyi sevmiyorum. Bu, bir konuda düşünmenin yanlış bir biçimi. Rasyonel araştırmada kişileştirme olmaz. Bir konu üzerinde herkes çalışmaktadır. Ancak soruyu olduğu gibi bırakacağım.

Öncelikle, bence pek çok dilbilim çalışması anlaşılabilir düzeydedir. Aynı soruyu kimyayla ilgili olarak da sorabilirsiniz. İnsanların söylediklerini, sonuçları, arka-

planı ve ilkeleri falan anlayabilmek için yoğun bir eğitim sürecinden geçmemişseniz, kimyanın büyük çoğunluğu da anlaşılmazdır. Ancak temel fikirler, insanlar için kolaylıkla erişilebilir hale getirilebilir. Popüler bilim bunun için var. Teknik bir çalışmanın sonucunu insanlar için anlamak istedikleri düzeyde erişebilir kılmak son derece geçerli ve toplumsal olarak da değerli bir iştir. Diyelim ki kuantum fiziğiyle ilgili bir şeyler öğrenmek istiyorum, bütün ayrıntılarla ilgilenmiyorum. Yalnızca genel hatlarıyla ne olup bittiğini anlamak istiyorum. Benim ilgi düzeyimde bu bilgileri bana erişilebilir kılmaya çalışan insanlar ve kitaplar var. Bence aynısı dilbilimde de geçerli.¹

Pazarlanabilirliğe gelince... İş bulmak ciddi bir sorun. Zor ve karmaşık olan bir alana girdiğinizde, nereden iş bulacağınız sorusu hep ortadadır. Bu dilbilimde olduğu kadar matematikte de öyledir. Şu anda Amerika'da matematikte her uygun akademik kadro için, yaklaşık olarak birkaç yüz başvuru var. Bu bir sorun. Bu sadece dilbilimin sorunu değil. Hatta, pek çok açıdan dilbilim için bu daha küçük bir sorun.

Her neyse, bu genel bir sorun. Bu toplumsal bir sorunla ilgili; bilim ne kadar yapılmalı? Bence şu anda bu sorunun cevabı son derece akıldışı bir biçimde veriliyor. Zenginliğin ve gücün az sayıda insanın elinde birikmiş olduğu ve kararları bu insanların verdiğini söylemek yeni bir şey değil. Onlar kararlarını piyasa değeri açısından beklentilerine göre veriyorlar. Bu toplumsal kararları vermenin son derece akıldışı bir yöntemi. Bu tip kararlar, bütün kararlar gibi, kaynakların nasıl kullanılması gerekliliğiyle ilgili düşüncelere dayanan toplumsal kararlar olmalıdır.

Bence daha çok edebiyat ve sanat olması gerekliliği gibi, daha çok bilim yapılmalı ve herkes bir ölçüde bunun bir parçası olmalı. Bunlar insan yaşamının zenginleştirici tarafları ve bunlar insanlar için erişilebilir olmalı. Bu da

¹ Dille ilgili mevcut çalışmaların çok güzel bir anlatımı için bkz. Pinker 1995.

onlara kaynak ayırmamız gerektiği anlamına geliyor. Ancak bunlar iş çevrelerine çok fazla para kazandırmıyor ve iş ve kaynaklar buna göre dağıtıldığı için, böyle sonuçlar çıkıyor ortaya. Bence bu son derece akıldışı, ancak bu, toplumda genel anlamda demokrasinin eksikliğiyle ilgili.

Soru: Sizin dilbiliminiz ile siyasi görüşlerinizin ortak bir yanı ikisinde de toplumun ve kültürün rolünün olmaması. Dilde de adalette de ifadesini bulan şey, toplumun vicdanıdır. Dilin çalışılmasında, dillerin farklılıklarına, aynı toplum tarafından konuşulan iki ya da daha çok dilin tamamlayıcı ilişkilerine ve ikidillilik durumunun türümüzün doğal bir parçası olduğu varsayımına olumlu değer atfetseydik, sizce daha iyi sonuçlar elde etmez miydik?

Chomsky: Siyasi görüşlerim sadece beni bağlar. Siyasetle ilgili olarak söylenen her söz elbette toplum ve kültürle ilgilidir. Başka nasıl olabilir ki? Bu sadece dünyayı anlama değil onu değiştirme çabaları açısından da doğru. Benim durumumda, benim anarşizme, özellikle de onun içindeki toplumsallığın, örgütlenmenin ve kültürün önemini vurgulayan eğilimlere olan ilgim ve bağlanmam düşünüldüğünde bu noktanın çok açık olması gerekir.

Dilin bilimi bana ait değil. Bu konuda çalışan herkesin o. Bilim sahip olunan bir şey değil. Dolayısıyla ortada Chomsky'nin dilbilimi diye bir şey yok. Doğanın nasıl çalıştığını bulmaya çalışmak işbirliği içeren bir girişim. A'nın B bilimi denilebilen hiçbir şey ilgilenmeye değmez. Genellikle 'üretici dilbilgisi' denilen bir alan var ama bu benim ya da başka birinin değil.

Dil çalışmanın bu alanı, gerçekten de toplum ve kültüre hiçbir rol vermemesiyle öne çıkmıştır ama bu daha önce bahsettiğim nedenlerle ilgilidir. Bence, belli bir biyolojik sistemin doğasını ilgilendiren toplum ve kültürle ilgili ciddi anlamda bilinen hiçbir şey yok. Bilinen birşey varsa, öğrenmeyi çok isterim ama ben bilmiyorum. O nedenle de bence aralarında hiçbir ilişki yok.

Bu toplum, kültür ve dille ilgili soruların önemsiz ol-

duğu anlamına gelmiyor. Onlar çok önemliler, tıpkı insan hayatıyla ilgili her şey gibi. Onlarla ilgili çok kısıtlı bir bilimsel kavrayışımız var, hepsi bu. Neyi anladığımız, neyin teknik bilgisine sahip olduğumuz ve ne zaman herkesle aynı noktada bulunduğumuzla ilgili olarak çok açık ve net olmalıyız. Derinlikli bir kuramsal anlayışımız olmadan, elimizden geldiği kadarıyla bu işin içinde yolumuzu bulmaya çalışıyoruz. Bu söylediğim yanlış ise, doğrusunu duymayı gerçekten isterim ama onun yanlış olduğuna inanmak için hiçbir sebep olmadığını düşünüyorum.

Ben dahil, dil üzerine çalışan herkes ‘diller arasındaki farklılıklara’ odaklanır. Eğer böyle yapılmasaydı, hangi dile bakıyorsak onun doğuştan geldiği sonucuna varırdık; bu da elbette dil yetisiyle ve dilin edinimiyle ilgili pek çok sorunu ‘çözerdi’. Üretici Dilbilgisi’yle ilgili ilk çalışma İbranice üzerine oldu.² Yayımlanan ilk üretici dilbilgisi ise Hidatsa³ dili üzerineydi. Ve bu şekilde gidiyor. Hidrojeni mi yoksa hidrojen ve helyum arasındaki farkları çalışmak mı ya da mevyesineğini çalışıp meyvesineği ile şempanzeler arasındaki farkları çalışmamak mı ‘daha iyi’ ya da ‘daha kötü’ sonuç verir soruları gibi dillerin farklılıkları meselesi de ‘daha iyi sonuçlar’, ‘daha kötü sonuçlar’ meselesi değildir. Belli bir anda, en çok umut vadeden sorulara odaklanırsınız.

Dillerin farklılıklarına ve ikidilliliğe olumlu değer atfetmek gibi konulara gelirsek, bu konularda üzerine çok düşünülmüş pek bir fikrim yok. Elbette daha farklı türlerde deneyimler yaşamışsanız, bu daha zengin bir insan olduğunuz anlamına gelir; bu elbette doğru. Farklı kültürlerle maruz kalma ve değişik kültür ve diller içinde olmak gibi şeyler yaşama bir zenginlik katar ve yaşamın zenginliğinin elbette olumlu bir değeri vardır; ancak bu konuda başka ne söylenebilir bilmiyorum.

Dünya bu denli karmaşık iken, katı tekdilcilik zaten

² Bkz. Chomsky 1951.

³ Bkz. Matthews 1964.

hayal edilemez olduğundan ikidillilik insan türü için elbette doğal olandır. On beş kişiden oluşan en küçük avcı-toplayıcı kabilelerde bile, farklılaşma olacaktır. İnsanlar birbirinin kopyaları değildirler ve en ufak bir farklılık durumunda bile, bir çokdillilik türü çıkacaktır ortaya. Bazen o kadar küçük olur ki buna 'çokdillilik' demezsiniz ama her zaman bir farklılaşma olacaktır. Bu anlamda elbette insan türü için doğaldır bu ama bu bana pek de derin bir konu gibi gelmiyor.

'Çokdillilik'in normal kullanımda belirsiz ve bulanık bir kavram olduğunu da akılda tutmak gerek. Daha teknik bir anlamda, her insan birçok yönden çokdillidir. İnsanların farklı diller konuştuğunu söylemek onların farklı yerlerde yaşadığını ya da farklı göründüklerini söylemek gibidir. Bunlar günlük yaşamda çok işe yarar kavramlar ancak büyük oranda ne için kullandığınıza bağlı. Eğer belli bir amaca ya da çıkara hizmet edecekse, bir insanın, bir dilin farklı biçimlerini değil de birkaç dil konuştuğunu söyleriz.

Soru: Müziği de bir dil olarak düşünüyor musunuz?

Chomsky: Bu konuda söyleyecek özel bir şeyim yok ama bu konuda çalışan insanlar var. Bildiğim en iyi çalışma Ray Jackendoff ve Fred Lerdahl⁴ tarafından yapılan. Lerdahl uzman bir besteci Jackendoff ise uzman bir dilbilimci ve aynı zamanda neredeyse uzman bir besteci. Onlar müziğin dilbilimsel özellikleri üzerine çok ilginç bir kitap yazdılar. Dar kapsamlı bir müzik türünü (tonal merkezli klasik batı müziği) incelediler ve bu müziğin dil benzeri özellikleri olduğunu göstermeye çalıştılar. Kitabı okuyup ikna olup olmadığınıza karar verebilirsiniz. Kitap esasında benzer bir şeyler yapmaya çalışan Leonard Bernstein'a bir cevap olarak yazılmıştı.⁵

Şimdi onların haklı olduklarını varsayalım; bundan

⁴ Bkz. Jackendoff ve Lerdahl (1983); ayrıca Jackendoff 1992.

⁵ Bkz. Bernstein 1976.

müziğin bir dil olduğunu çıkarabilir miyiz? Bu anlamlı bir soru değil, çünkü neyin dil olduğu tartışması anlamlı bir tartışma değil. Bu bir insan dili mi? Elbette hayır. Bu bir insan dili değil. Peki bu insan diline benziyor mu? Belli açılardan öyle belki ama o zaman sorulacak soru şu: ne kadar ‘benziyor’?

Bir şeyin dil olduğunu söylemek anlamlı bir yorum yapmak demek değil. Sadece ‘insan diline yeterince benziyor o halde ben ona dil diyeceğim’ demek. Birisi için ‘Boston yakınlarında yaşıyor mu’ diye sormak gibi bir şey. Bunun kesin bir cevabı yok. Evde bir arkadaşımın konuşuyorsam ve Boston’da işe nasıl gidilmesi hakkında konuşuyorsak, o zaman ‘Boston yakınlarında mı yaşıyorsun?’ diye sorabilirim. Eğer on mil ötede, benden çok daha uzakta yaşıyorsa, ‘hayır!’ diyecektir. Ancak örneğin burada Delhi’de sizinle konuşuyorsam ve size ‘o Boston yakınlarında mı yaşıyor?’ diye sorarsam o zaman cevap ‘evet!’ olur çünkü farklı bir bakış açısıyla o gerçekten de Boston yakınlarında oturuyordur. Aynı şekilde ‘bu şey bir dil midir?’ sorusu da anlamsızdır. Belli açılardan insan dili gibi mi şeklinde bir soru sorabiliriz. Bu benzerliklere ilgi duyarsak, ona ‘dil’ demeye karar verebiliriz. Bu sadece terminolojik bir meseledir.

Soru: Virüslerin DNA kodlarının bir dil olduğunu düşünmüyor musunuz?

Chomsky: ‘Dil’ kavramı çok belirsiz olduğu için bu soru cevaplanamaz. Bu biraz da uçakların (kartallar gibi) ‘gerçekten uçup uçmadığını’ ya da denizaltıların (yunuslar gibi) ‘gerçekten yüzüp yüzmediğini’ ya da olimpiyat oyunlarında bir engelin üstünden atlayan insanların ‘gerçekten uçup uçmadığını’ sormak gibi bir şey. İngilizcede biz insanların değil ama uçaklardan ‘uçuyor’ diye bahsederiz ancak denizaltılardan ‘yüzüyor’ diye bahsetmeyiz. Başka dillerde bu kullanımlar farklı.⁶ Bunlar gerçek sorular

⁶ Japoncada *uçmak* eyleminin insanların da uçabildiği bir anlamı var.

değil; sadece belli bir mecazi kullanımı kabul edip etmemekle ilgili sorular. DNA kodlaması ve dille ilgili olarak da aynı şey geçerli.

Uçakların, insanların ve kartalların yerden yukarıda zaman geçirdiklerinde ne yaptıklarıyla ilgili belki de hava devinim bilimini ilgilendiren ilginç genel sorular sorulabilir. DNA kodlamasının belli bir biyolojik sistem olan insan diliyle ilişkisi konusunda ilginç sorular da olabilir (bazı ciddi bilim insanları bu soruyu soruyor.) Peki ne kadar ilginç? Bunu sonuçlar elimizde olduğu zaman söyleyebiliriz, öncesinde değil.

Soru: İşitme engellilerin iç konuşmaya sahip oldukları biliniyor. Peki bu anlama mı yoksa sözdizime mi dayalı bir sistemdir?

Chomsky: Konuşma diline maruz kalmayan insanlar, ‘iç konuşma’ya benzeyen bir şeye sahip olabilir ya da olmayabilirler. Duyu-motor sistemlerinin işin içinde olabilecekken, seslendirme olmaksızın dil kullanımına çok benzeyen bazı şeyler olduğunun hepimiz kesinlikle bilincindeyiz. Belki böyle bir şey insanlar için genel olarak geçerlidir. Bu sistemlerin ‘sözdizimleri’ ya da ‘anlam sistemleri’ olup olmadığı sorusuna gelince, önce bu kavramlarla ne demek istediğimize karar vermemiz gerek. Eğer onları modern ‘işaretler kuramı’ndaki anlamlarıyla kullanıyorsa, elbette sözdizimleri (yani, oluştukları sembolik elementlerin birleşme biçimleri) var. Ancak ‘anlam sistemleri’ (yani sembollerle onların zihinsel olmayan dünyada ‘işaret ettikleri’ şeylerle ilgili olduğu iddia edilen ilişkiler) olabilir de olmayabilir de. Bunlar günlük konuşulan dil için de küçümsenmeyecek, ciddi sorular.⁷

Soru: Duyuma engelli çocuklar söz konusu olduğunda, duyu-motor arayüzündeki eksiklikler düşünüldüğünde işaret dili mi yoksa konuşma (ya da yazma) dili mi daha

İbranicede uçaklar ‘kayıyor’ ama ‘uçmuyor’.

⁷ ‘Dil Kuramı’ arabaşlığının sonundaki anlambilim tartışmasına bakınız.

iyi bir seçenek?

Chomsky: Bu şartlara bağlı. Benim komşumun duyma-engelli bir çocuğu olsa ve bana önerilerimi sorsa, öncelikle onların çocukları için neyin en iyi olduğuna dair öneride bulunacak kadar işin ehli olmadığımı söylerdim. İkinci olarak, gerçek eğitim ve deneyim sahibi insanların önerileri önemsenmeli ve değerlendirilmeli; ancak böyle karmaşık durumlarla ilgili olarak onların da yalnızca kısmi bir kavrayış sahibi oldukları gerçeğinin farkında olarak... Eğer hâlâ öneride bulunmam isteniyorsa, çocuğun mümkün olan en doğal ortamda hem konuşma hem de işaret dilleriyle tanıştırılmasını önerirdim.

Soru: Jacques Lacan'ın öznellik kuramında iddia ettiği gibi dil ile cinsellik arasında bir ilişki var mıdır?

Chomsky: Lacan'ı kişisel olarak tanırım ve söylediği tek bir kelimeyi bile hiçbir zaman anlamadım. O nedenle, bu soruyu cevaplayamam. Açıkçası onun oyun oynadığına ve çılgınlık yaptığı halde insanların onu nereye kadar ciddiye almaya devam edeceklerini görmek istediğine dair çok güçlü hislerim var. Bunun doğru olduğunu kanıtlayamam ama şüphelerim bu yönde. İyi geçiniriz, pek çok konuda konuşuruz ama bu konuda hiç konuşmadık.⁸

Soru: Dilbilim gibi göstergebilimi de bir bilim sayıyor musunuz?

Chomsky: Göstergebilim her ne ise o. Onu ne kadar kavransanız, elinizde o kadarı kalıyor. Ben onu pek derin bulmuyorum. Bir defasında Fransız göstergebilimci ve alandaki öncü uzmanlardan biri olan Dan Sperber ile

⁸ Başka bir yerde Chomsky, Jacques Lacan için şunları söylemiştir: “Lacan söz konusu olduğunda, biraz nezaketsizce olacak ama, benim samimi görüşüm onun bilinçli bir şarlatan olduğu ve Paris aydın kesimleriyle oyunlar oynadığıdır. Saçma sapan şeyler söylediği halde hangi noktaya kadar ciddiye alınabileceğini görmek istiyordu. Cidden böyle düşünüyorum. Onu tanıyordum.” (Rai 1995: 206’dan alınmıştır)

uluslararası bir konferansa katılmıştım. Göstergebilim konusunda konuşma yapması bekleniyordu. Ayağa kaldı, tahtaya doğru yürüdü, büyük bir daire çizdi; içine ‘dil’ yazdı. Onun yanına daha küçük bir daire yerleştirdi ve bu daireye doğru bir çizgi çekip üzerine ‘trafik ışıkları’ yazdı. Sonra dinleyicilere dönüp ‘işte göstergebilim bu!’ dedi. Elbette abartıyordu ancak söylemek istediği şeyde bir haklılık payı da vardı. Bunlardan biriyle ilgili olarak bilinen çok şey var: dil; trafik ışıklarıyla ilgili söylenecek pek bir şey yok. Sinema, sanat, insan ilişkileri gibi büyük konular da var ve bunlar çok önemli konular, ama ben göstergebilimden bunlarla ilgili pek bir şey öğrenebileceğinizi düşünmüyorum. Bunun kararını siz verin.

Soru: *Homo Sapiens*’in dil yetisi üstünlüğüne sahip olduğu söylenir. Peki hayvanların iletişim sistemleri çok karmaşık olduğundan (daha azıyla daha çok şey söyleyebildikleri için) aslında bizden daha iyi durumda olma olasılıkları var mı?

Chomsky: Karıncalar, kuşlar ya da insanlar olsun, kimin ‘daha iyi durumda’ olduğu sorusunu sormanın ciddi hiçbir şeklini bulamıyorum. Karşılaştırma ölçütü yok ortada. Sadece iletişim sistemlerine baktığımızda, canlılar dünyasında insanlarınki de (mimik ve el-kol hareket sistemleri gibi) dahil olmak üzere pek çok sistem buluyorsunuz. İnsanların yaptığı hemen her şey gibi insan dili de iletişim için kullanılıyor ama burada da karşılaştırmalar anlamsız gibi. Bazı hayvan iletişim sistemleri (pek de anlamlı olmayan) bazı açılardan doğal dilden ‘daha zengin’ olduğu bile düşünülebilir; bu sistemler bir organizma için son derece şaşırtıcı olan insan dilindeki kesintili sonsuzluktan ziyade kesintisizlik gösterirler.⁹

Maymunların dili olup olmadığına dair on sekizinci yüzyılda yapılan canlı tartışmalar döneminde, iddialardan biri, onların dile sahip oldukları ancak bu yetilerini

⁹ Bir sonraki bölümdeki ilk yanıtı bakınız.

gösterdikleri takdirde insanların onları köle olarak çalıştıracaklarını fark edecek kadar da zeki olduklarıydı. Dolayısıyla insanlar etraftayken, sessiz kalmayı tercih ediyorlardı. Bu iddiayı hep sevmişimdir.

Soru: Dil Edinim Düzenegi'nin belli bir arayüz sistemiyle insan beyninin genel mimari tasarımı içerisinde belli bir yere sahip olduğunu ancak bu arayüzlerin primatlarda olmadığını söylediniz. Bununla, hayvanların dil edinim düzenegine sahip olsalar bile uygun arayüz yetilerine sahip olmadıkları için dil kullanamadıklarını mı kastediyorsunuz?

Chomsky: Böyle bir şey söyledim ama bir şaka olarak. Bunun bir olasılık (kuramsal bir olasılık) olduğunu söyledim. Doğal dünyayla ilgili bildiğimiz şeyler arasından bize maymunların dile sahip oldukları ama ona giriş yapamadıkları iddiasının yanlış olduğunu gösteren hiçbir şey yok. Bu mümkün ama buna inanmak için hiçbir sebep yok. Dolayısıyla, evet, böyle bir olasılık var ve belki de bir gün bunun doğru olduğunu fark edeceğiz ama bunu kimse beklemiyor. Onların bir dil yetisine sahip olmama ihtimalleri daha yüksek.

Her iki türüsünü açıklamak çok zor. Canlıların en karmaşık özelliklerinin pek çoğuyla ilgili bilinen hiçbir açıklama yok. İnsanlar Darvinci evrimden ve bunun gibi şeylerden bahsediyorlar ancak bu size basit sorular ötesinde hiçbir şey vermiyor. Sadece dil gibi şeyler konusunda da değil. Virüs gibi biyolojik organizmaları ele alalım; çok basit organizmaları. Çok yüzlü dış yüzeyler gibi bazı yapısal özelliklere sahipler. Bunu 'doğal seçilime' bağlamak ana konuyu kaçırmak olurdu.

Adına 'Fibonacci serileri' denilen matematiksel serileri düşünün mesela. Doğada her şeyde karşımıza çıkıyor; nedenini kimse bilmiyor. Bir ayçiçeğini alıp incelediğinizde, farklı yönlere giden sarmallardan oluştuğunu görürsünüz. Yanyana olan sarmallardaki kısımların sayısı Fibonacci serilerinde arka arkaya gelen sayılar gibi

birbirlerine bağılılar. Buna benzer şeyleri doğanın her yerinde buluyorsunuz ama neden böyle olduğu bilinmiyor. Fiziksel dünyada, belli koşullar altında belli yapıların ortaya çıkmasını zorunlu kılan bir şey var.¹⁰ Bir ayçiçeğinin ne şekilde olduğunu açıklayamıyorsanız, doğal dilin ne şekilde olduğunu açıklama olasılığınız çok düşük. Çünkü o çok daha karmaşık. Dolayısıyla, dile ciddi bir evrimsel açıklamayı nasıl vereceğimizi bilemiyor oluşumuz şaşırtıcı değil; bu genellikle basit durumlar dışında pek de mümkün değildir.

DİLİN EDİNİMİ

Soru: Dilin doğuştan geldiği ve söyleyiş ve gösterim düzeylerini de kapsayan bir işlevi olduğu sözleriyle ilgili düşüncelerinizi daha ayrıntılı olarak anlatabilir misiniz?

Chomsky: Dilin doğuştanlığı meselesi oldukça ilginç. Dilin doğuştan geldiği iddiasına karşı çok büyük bir literatür bulabilirsiniz ancak onu savunan hiçbir şey bulamazsınız. Dolayısıyla, tek yönlü olması sebebiyle bu tartışma biraz komiktir. Pek çok insan dilin doğuştan geldiği iddiasını reddediyor ama kimse onlara cevap vermiyor. Onlara cevap verilmemesinin sebebi de tezlerinin hiçbir anlamının olmaması. Onları cevaplamamanın hiçbir yolu yok.

‘Dil doğuştan gelen bir şey değildir’ demek benim torunum ile bir kaya ve bir tavşan arasında hiçbir fark yoktur demektir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, bir kayayı, bir tavşanı ve benim torunumu insanların İngilizce konuştuğu bir topluma koyduğumuzda, hepsi İngilizce öğrenecek demektir. Eğer insanlar buna inanıyorlarsa, o halde dilin doğuştan gelmediğine de inanıyorlardır. Yok eğer benim torunum ile bir tavşan ve bir kaya arasında farklılık olduğuna inanıyorlarsa, o zaman dilin doğuştan

¹⁰ Bu konunun popüler bir incelemesi için Stewart 1995’e bakınız. Benzer örnekler ve zihin teorisini kuşatan ilgili konular için bkz. Penrose 1995.

geldiğine inanıyorlardır. Dolayısıyla dilin doğuştan geldiği varsayımıyla ilgili olarak tartışılabilir bir şey olduğunu iddia eden insanların aklı karışık. O denli karışık ki onların tezlerine cevap vermenin hiçbir yolu yok. Dilin doğuştan gelen bir yeti olduğu konusunda hiçbir şüphe yok.

‘Dil doğuştan gelir’ demek, ciddi ve önemli bir içsel doğa farklılığının benim torunumu, kayalardan, arılardan, kedilerden ve şempanzelerden ayırdığı inancını ifade etmektir. Bu içsel doğanın ne olduğunu bulmak istiyoruz. Mevcut kavrayışta, bu bir şekilde dil yetisini (ya da farelerde de olduğu gibi iç kulakta iyice yerleşmiş bir kemiği) ortaya çıkaran genlerin bir ifadesi. Nasıl olduğu bilinmiyor, ancak bu çok daha kolay sorular için de geçerli. Dilin insanlarda doğuştan bulunduğu sözü az çok böyle bir şey ifade ediyor. Benzer şekilde, kolların insanlar için kanatların da kuşlar için doğuştan olduğunu söylüyoruz.

Dil ile ilgili olarak doğuştan gelen şeyin dil yetisine mi özgü olduğu yoksa zihninin başka parçalarının bir bileşkesi mi olduğu sorusu sorulabilir elbette. Bu ampirik bir sorudur ve bu konuda dogmatik olmak için hiçbir neden yoktur; bakarsınız ve görürsünüz. Bulduğumuz şeyler onun dile özgü olduğuna işaret ediyor. Bildiğimiz kadarıyla, dil yetisinin sadece insan zihninde değil diğer hiçbir biyolojik organizmada bulunmayan özellikleri vardır.

Örneğin, dil yetisinin en temel özelliklerinden biri kesintili sonsuzluk özelliğidir. Altı sözcüklük, yedi sözcüklük tümceler bulabilirsiniz ama altı buçuk sözcüklük tümceler bulamazsınız. Dahası, bunun bir sınırı yok. On sözcüklük, yirmi sözcüklük ve bu şekilde sonsuza kadar gidebilen tümceler bulabilirsiniz. Bu kesintili sonsuzluk özelliğidir. Bu, biyolojik dünyada neredeyse hiç olmayan bir şey. Pek çok kesintisiz sistemler var ve pek çok sınırlı sistemler var ama kesintili sonsuz bir sistem bulun bakalım! Buna benzer tek bir sistem daha var, o da aritmetik yetisidir ki o da dilin (evrimsel) bir yan ürünü olabilir.¹¹

¹¹ Dil ve sayılar konusunda bkz. Hurford 1987.

Ne kadar incellerseniz, o kadar doğru görünüyor.¹²

Burada bahsettiğimiz türde sorulara geldiğinizde, belki de gerçekten biyokimya diyebileceğiniz düzeyden DNA düzeyine kadar biyolojik dünyanın hiçbir yerinde bir benzeri yok gibi görünüyor. O halde, dil sadece doğuştan gibi görünmüyor aynı zamanda can alıcı noktalarda son derece özgün görünüyor. ‘Üzerine yayılmışlık sorusuyla bunun kastedildiğini anlıyorum. Dil başka şeylerin üzerine yayılmış, başka özellikleri olan bir sisteme eklenmiş bir şey. Ampirik çalışmalar sizi buraya götürüyor. Birileri bu gerçeklerin başka bir açıklamasını bulursa, onu dinlemek çok ilginç olacaktır. Ancak başka bir tez yok, onun için tartışılacak bir şey de yok.

Asıl sorun dilin özelliklerinin ve kullanımının ne denli bu sisteme özgü olduğunu bulmak. Bundan dolayı, dilin ya da dişlerin özel olarak dil için mi uyarlandığını yoksa dilden bağımsız nedenlerle mi evrildiklerini sorabiliriz. Bazı konularda cevaplar net olsa da –sürüngenlerin çene kemiğinin iç kulağa geçişi gibi– farklı fikirler var. Konuşma analizi ve algı üzerine çalışan ve saygı duyulan bilim insanlarından bazıları duyu-motor sisteminde dile özgü herhangi bir uyarlanım olduğundan şüphe duyuyor; ancak buna katılmayanlar da var.¹³

Gösterim düzeyleriyle ilgili daha zor konulara gelirsek, burada da farklı düşünceler ve ilginç fikirler var, ama doğal olarak anlaşılan çok daha az şey var. Mesela bir kişinin doğal dilin ifadelerinin, ‘düşünce diline’¹⁴ aktarıldığına inandığını varsayalım. Bu ifadenin bazı özellikleri, dil ifadesinin hangi *düşünce dili* ifadelerine aktarılacağını belirlemelidir. Bir ifadenin yorumlanmasının hangi özellikleri dil yetisinin bir parçasıdır ve hangi özellikleri

¹² Bu ve benzeri konularda bkz. Premack 1986. Ayrıca bkz. Pinker 1995, Bölüm 11.

¹³ İnsan ses sisteminin evrimsel temellerinin ilk klasik tartışmaları için bkz. Lieberman 1975. Ayrıca, farklı bir bakış açısından daha yakın zaman bulgularının bir incelemesi için bkz. Pinker 1995: Bölüm 11.

¹⁴ Bu tezin ilk ifadesi için bkz. Fodor 1975.

düşünce dilinin anlam özelliklerine aittir? Bu konuda sadece tahminler var ama bundan fazlası yok.

Soru: ‘Benzetmelerin’ açıklama olarak görülmesi konusu göz önüne alındığında,¹⁵ dil için ‘organ’ ifadesi betimleyici mi yoksa benzetme amaçlı mı kullanılmaktadır? Çok bilgili değilim ama biyogenetikçilerin beyni her şeye hükmeden merkezi bir organ olmaktan ziyade ‘hareketli beyin’ olarak yorumlamaları var aklımda. Bir sosyolog olarak da merkez (ve bununla eş anlama gelen merkezi kuvvet) kavramından uzaklaşmaya çalışıyorum. Bu sizin bakış açınızdan bir şey ifade ediyor mu?

Chomsky: Araştırılması gereken soru, beynin (ve muhtemelen vücudun diğer sistemlerinin) sadece dile adanmış bir parçalarının olup olmadığıdır. Eğer öyle ise, teknik literatürde¹⁶ bile (net olmamakla birlikte) standart şekliyle bu alt sisteme ‘organ’ diyebiliriz. Bu kullanımda ciddi bir risk yok. Yazı yazma sürecinde parmaklarımın hareketini beyin korteksinin belirlediğini bulmamızdan farklı olmayarak, bir kuvvet ilişkisini andıran hiçbir şey söylememize de gerek yok. Bir organizmanın yapısı ne ise odur, biz de elimizden geldikince bunu anlamaya çalışıyoruz.

Soru: Broca tarzı tam da doğru olmayan beyin haritalandırmalarıyla ve bunların dil yetisinin ‘yeri’yle ilgili anlamı üzerinde ne düşünüyorsunuz?

Chomsky: Ne kadar belirsiz ve değişken de olsa, Broca bölgesi yıllarca üretici bir biçimde çalışılabilmesini sağlayacak şekilde iyi tanımlanmıştır ve genellikle, dil kullanımında görevi olan beyin kısımlarından biri olduğu varsayılır. Beyne zarar vermeyen yeni teknolojilerin beyindeki dil bilgisi ve dil kullanımına (yani ‘dil organı’ ve onun çalışma biçimlerine) dair daha derin bir kavrayış sağlaması

¹⁵ Soruyu soran kişi Chomsky’nin konuşmada örnek olarak verdiği primatı kastediyor olabilir.

¹⁶ Bir organ olarak dil yetisi kavramının açıklaması için bkz. Chomsky 1980, Bölüm 6.

olasıdır. Şimdilik, bu sorunun cevaplanması çok zor.¹⁷ Biyolojide ‘organ’ kelimesinin kullanımındaki belirsizliğe de dikkat etmek gerekir, belli bir ‘yer’ bulma zorunluluğu yoktur. Bu terim belirlenebilir özellikleri ve işlevleri olan karmaşık sistem parçalarına odaklanabilmek için kullanılmaktır. Dolaşım ve bağışıklık sistemlerinden ‘organlar’ olarak söz eden teknik bir tartışma, bunların geride kalan her şeyi olduğu gibi bırakarak vücuttan alınabileceği anlamına gelmez.

Soru: Dil Edinim Düzenegi ile Evrensel Dilbilgisi arasındaki fark nedir?

Chomsky: Hiçbir şey. Bunlar sadece aynı şeye bakmanın iki farklı biçimidir. Evrensel Dilbilgisi, dil yetisinin ilk durumunun kuramına verilen isimdir. Dil Edinim Düzenegi, bu ilk duruma farklı bir bakış açısından verilen başka bir isimdir. Yani hiçbir fark yok.

Soru: Dil Edinim Düzenegi’nin yapısı nasıldır?

Chomsky: Dilin yapısı ne ise o işte. Muhtemelen çokça basitleştirilmiş bir modele göre, dilin ilkelerini ve parametrelerini anlayabilirsek, dil edinim düzeneginin ne olduğunu da anlayabileceğiz. Bu düzenek bu ilkelere ve belli şekilde ayarlanması gereken parametrelere sahip bir sistem ve bu parametreler ayarlandığında ortaya bir dil çıkıyor. Genellikle, ‘dil edinim düzenegi’ dilin ilk durumu ile alabileceği diğer durumlar arasında bir aracıdır. Bu da ilk durumun betimlemesi olduğunu söylemekten başka bir şey değildir.

Soru: Dilin doğuştan geldiğini söylemekle onun görme sistemi gibi dış uyartılara ihtiyacı olduğunu söylemek arasında bir çelişki var mı?

Chomsky: Hayır, hiçbir çelişki yok. Görme sistemini ele alalım. Bu kırk yıl önce bilinmiyordu ama bizimki de

¹⁷ Bu konular genel bir özeti için bkz. Gardner 1975.

dahil olmak üzere memelilerin görme sisteminin genetik olarak belirlenmiş ayrıntılı bir biçime sahip olduğunu artık bugün biliyoruz. Ancak, bebekliğin ilk dönemlerinde doğru türde bir uyartı (temelde örüntülü-uyartı) verilmezse, sistem bozulmaya başlıyor. Çalışmıyor. Çalışmak için uyartıya ihtiyacı var. Dahası, aldığı uyartı türleri sistemin çalışma biçimlerini az da olsa değiştirebiliyor.

İşte temel deney.¹⁸ Kedilerin bizimkilere yeterince benzeyen bir görme sistemleri vardır, dolayısıyla sonuçlar az çok aynı. Bir kediyi, kedi yavrusunu alır, (hiç uyartı almaması için) gözlerini kapatır ve damarlı kortekslere elektrot koyarsanız, bir iki hafta içinde biyolojik olarak belirlenmiş yapıların nasıl bozulduğunu görebilirsiniz. Bir kediyi alır, (yayınık ışıkları alıp örüntüleri göremesin diye) gözlerinin üzerine ortadan ikiye bölünmüş bir masa tenisi topu gibi bir şey koyarsanız, sonuç aynı olur. Ancak ona değişen örüntülerde uyartılar verirsiniz, sistem çalışıyor. Sadece dikey çizgilerden oluşan bir örüntü-uyartısı verirsiniz, damarlı kortekste, yatay çizgilerden oluşan bir örüntü-uyartısı verdiğiniz durumdan daha farklı bir hücre dağılımı elde edersiniz. İsterseniz bunu farklı diller gibi düşünebilirsiniz. Aldığı örüntü uyartılarına bağlı olarak farklı biçimlere giriyor. Dolayısıyla, üzerinde deney yapma imkânınız olan memeli görme sistemlerinde, yaşamın belli dönemlerinde alınan belli tür uyartıların sistemin işler hale gelmesi için gerekli olduğu ve gelen uyartıya göre bunun çalışma biçimlerinde bazı farklılar olduğu konusunda şüpheyeye yer yok.

Bildiğimiz kadarıyla, dil de böyle bir şey. Etik nedenlerden ötürü, bu durumda benzer deneyleri yapamazsınız. Yani dilin de böyle olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Ortalıkta Joseph Mengele gibi birisi olmadığı sürece, bebekler üzerinde bu şekilde deney yapamazsınız. O bize bu soruların cevabını verebilecek olan deneyleri çocuklarla yapmaya hazırdı. Neyse ki böyle bir şey yok. Ama

¹⁸ Bkz. Hubei ve Weisel 1962.

bunların doğal sayıldığı dönemlerin tıp tarihinin çok eski dönemlerinde kalmadığını da söylemem gerek (tıp okullarında hasıraltı edilen çirkin hikâyeler). Gerçek şu ki bu şekilde deneyleri artık yapmıyorsunuz. Dolayısıyla cevabı kesin olarak bilmiyoruz, ama muhtemelen aşağı yukarı aynıdır. Sistemi harekete geçirmek için belli türde uyarılara ihtiyacınız var ve bu uyarıların biçimleri görünüşe göre sistemin çalışma biçimlerini belli oranda değiştiriyor; Hintçe ve İngilizce gibi diyelim. Buna benziyor işte.

Tecritte büyüyen (ve dili hiç duymamış) çocukların dile sahip olup olmadıklarıyla ilgili ilginç bir soru duruyor ortada. [Dinleyiciler araya giriyor] Pardon? Ormanda tek başına büyüyen kurt-çocuklar pek iyi bir örnek değil. Tecritte büyüyen çocuklarla ilgili bazı böyle gerçek olaylar var. Ancak bu çocuklar o denli psikozlu ve onlarla ilgili yanlış giden o denli şey var ki dilleriyle ilgili olarak ne söyleyeceğinizi bilemiyorsunuz.

En iyi çalışılmış örnek, adı Genie konulan bir kızın hikâyesi. Onunla ilgili bir kitap var.¹⁹ On iki ya da on üç yaşındayken bir tavan arasında bulunmuştu. Sanırım iki yaşındayken onu oraya kilitlemiş olan deli bir babası vardı. Bir sandalyeye bağlanmıştı ve ara sıra ona yemek atıyordu; kız böylece hayatta kalmış. Ancak görünüşüne göre, bu kız belki pencereden gelenler dışında iki yaşından itibaren dile hiç maruz kalmadı. Bir sosyal hizmet görevlisi onu bulup dışarı çıkardı. Hastaneye kondu ve insanlar ona yardım etmeye çalıştı.

Onun neler yapabildiğiyle ilgili çalışmalar yapıldı ve buradan çıkan bazı ilginç sonuçlar var. Ancak doğal olarak psikozlu olduğu için bu sonuçların tam olarak ne anlama geldiğini bilemiyorsunuz. O kadar çok psikolojik sorunlar vardı ki hangisinin dille ilgili olduğuna karar veremiyorsunuz. Dilbilgisine benzer bir şeyi hiç edinemedi. Sözcükleri öğreniyor ve bir şekilde iletişim kurabiliyordu, ancak dilbilgisi yapısı diyebileceğiniz hiçbir şey öğ-

¹⁹ Hikâyenin tamamı için bkz. Curtiss 1977.

renemedi. Ancak çok fazla sorunlar olduğu için bunun ne anlama geldiğini bilemiyorsunuz. Bu bir bilgisayarı alıp, çekiçe kırıp parçaladıktan sonra, bilgisayarın nasıl çalıştığını anlamayı denemeye benziyor. Deney böyle yapılmaz.

Öte yandan bu soruyu biraz olsun aydınlatabilecek başka bir doğal deney var. Bu, kuzen olan üç işitme-engelli çocukla ilgili. Birlikte sürekli oyun oynuyorlarmış. Aileleri, ne yazık ki (şimdikinden farklı olarak eskiden çok kabul gören) işaret dilinin işitme-engelli çocuklar için kötü olduğu ve çocukların dudak okumayı öğrenmeleri gerektiği fikrine kapılmışlar. Aileleri buna inandırılmışlardı ve çocuklara işaret bile yapmamaları gerektiği söylenmişti. Yani onlara, el işaretleri yapmayın yoksa onu işaret dili öğrenmek için kullanırlar denmişti. Görünüşe göre aileler de bu öneriye tamamen uygun davranmış. Bu nedenle, çocuklar işitme-engelli oldukları için hiçbir şey duymamışlar ve işaret ya da işaret dili gibi şeyleri hiç görmemişler.

Buna rağmen çocukların kendi işaret dillerini oluşturdukları ortaya çıktı. Çocuklar bunu kendi aralarında kullandıkları için aileler bunu bilmiyordu. Bu ortaya çıkınca birkaç iyi psikolog –Lila Gleitman ve öğrencileri– bunu yakından incelemeye başladılar.²⁰ Oluşturdukları sistemin çok ilginç olduğu çıktı ortaya. Pek çok açıdan normal insan diline benziyordu. Bir tür yalın-özegeçişli²¹ dile benziyordu ve doğal bir ortamdaki çocuklarınkine yaklaşık olarak aynı gelişim ve karmaşıklığa sahipti. Yani onlar elbette kendi kanallarıyla doğal bir dil geliştirmişler gibi görünüyordu. Deney o noktada sona erdi, çünkü çocuklar bulundukları anda, onlara işaret dili öğretildi.

²⁰ Bkz. Gleitman 1995; ayrıca bkz. Carol Chomsky 1986.

²¹ Özegeçişli bir dil geçişsiz bir eylemin öznesi ile geçişli bir filin nesnesinin aynı durum eki aldığı diller için kullanılan bir kavramdır. Bunların yetinmecî kavramlarla ifade edilişi için bkz. Chomsky 1995b, Bölüm 2, 3.

Bu doğal bir dilin zihinsel gelişimini sağlamak için uyar-tı bakımından çok fazla şeye ihtiyaç olmadığını gösteren olaylardan biri. Doğrudan deneylerle çözülebilecek pek çok ilginç soru çıkıyor ortaya; ancak bunlar elbette etik gerekçelerle yapılamaz. O nedenle de daha dolaylı yollara başvurulması gerekiyor.

Soru: Dil Edinim Düzenegi tek mi çok mu? İkinci bir dilde ya da bir yabancı dilde tekrar kullanılabilir mi? İlerleyen yaşlarda dil edinmeyi nasıl açıklarsınız?

Chomsky: Bu daha önce sorulan bir soruya dönüyor. Batı Avrupa'nın bazı kısımları, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve birkaç yer hariç, Hindistan'da ve dünyanın her yerinde insanların pek çok dil bildikleri muhtemelen doğru. İnsanlık tarihinin büyük bölümünde ve bugün dünyanın pek çok yerinde, çocuklar farklı diller konuşarak büyüyorlar. Örneğin Batı Afrika'da büyüyorsanız, anneniz ve babanız başka dillerde konuşuyor olabilir. Onlar birbirleriyle bir üçüncü dilde konuşuyor olabilirler. Teyzeniz dördüncü bir dili konuşuyordur belki ve bunun gibi gidiyor işte. Bu insan türü için çok doğal bir durum. Yerli halkların çoğunlukla yok edildiği ve yerleşimcilerin çoğunlukla tek bir yerden geldiği Amerika Birleşik Devletleri'nde, yapay bir tek tiplilik görüntüsü bulunuyor; ancak bu yalnızca tarihsel nedenlerden dolayı böyle.

Ancak, Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, insanların tek bir dil konuştukları düşüncesi kesinlikle doğru değil. Herkes pek çok farklı dili duyarak büyüyor. Bunlara bazen 'ağız' ya da 'biçimsel farklılıklar' ya da ona benzer bir şey deniyor. Ancak bunlar aslında farklı diller. Ancak birbirlerine o kadar yakınlar ki onlara dil deme gereği duymuyoruz. Dolayısıyla, herkes çok dilli bir ortamda büyüyor. Bazen bu çok dilli ortamlar birbirine o kadar benzemez sistemler içeriyor; bu durumda onlara farklı diller diyorsunuz. Ama bu sadece bir derece sorusu, bir evet-hayır sorusu değil. Dolayısıyla dil yetisi her ne ise, aynı anda pek çok farklı duruma girebildiğini biliyoruz

ve kaç farklı duruma girebileceğini bilmiyoruz. Çocuklar farkına varmadan ve hiç yorulmadan, birbirinden tamamen farklı çok sayıda dili edinebiliyormuş gibi görünüyor. Bazen dört-beş yaşına gelene kadar farklı diller konuştuklarını bile bilmiyorlar. Bu gelişimin doğal bir parçasına benziyor.

Her neyse, bu daha karışık bir soru. Kolay soru, değişmeyen bir ortamda dilin nasıl çalıştığı. Ancak bu soru az çok anlaşıldığında, daha zor sorunun ciddi olarak araştırılmasını umabiliriz: değişken bir ortamda dilin nasıl çalıştığı. Kolay olan soru zaten yeterince zor.

Yaşamın ilerleyen dönemlerinde dil edinme konusuna gelelim. Mesele ben şimdi Hintçe öğrenmeye karar versem ne olur? Bu, başka bir hikâye. Diğer biyolojik yapılarda olduğu gibi dilin edinimi için de kritik bir dönem varmış gibi görünüyor. Belki de birden çok böyle dönem var. Görme sistemini ele alalım. İnsanlarla deney yapmıyorsunuz ama kedi ve maymunlarla deneyler yapılıyor. Örneğin bir maymunun doğumundan sonraki birkaç haftada örüntülü görsel uyartı almasını engellerseniz, görme sistemi bozulmaya başlıyor. Ya o dönemde örüntülü uyartıları alacak ya da çalışmayacak. İnsanlar söz konusu olduğunda, çift göz mercekli görüntüyü alabilmeniz için dört aylık olmadan önce yeterli uyartıyı almanız gerekiyor, yoksa bu görüntüyü hiç alamazsınız. Bilinen bütün biyolojik özelliklerin harekete geçirilmeleri gereken bir dönem var. Bu dönem geçtiğinde, onu harekete geçirme yetisi düşüyor ya da belki de ortadan kalkıyor.

Belki dil de böyledir. Görme sistemi söz konusu olduğunda bunu bilmek daha kolay çünkü kedilere ve maymunlara işkence etme hakkımız olduğuna inanıyoruz. Dolayısıyla, insanlar kedi ve maymunlarla deney yapıyorlar ve deney yaptığınızda pek çok cevaba hızlıca ulaşabilirsiniz. Doktorlar eskiden yaparlardı ancak şu zamanlarda, öyle ya, olarak biz insanlara işkence yapmıyoruz. Neyse ki ilgili deneyleri insanlarla yapmıyoruz. Bu cevapları elde etmeyi daha zor hale getiriyor. Bunla-

rı elde etmemin dolaylı yollarını bulmak zorundayız. Dil edinmenin önce altı, yedi ya da sekiz yaşlarında, sonra da ergenlik sürecinde kesilme dönemleri yaşadığıyla ilgili yeterli dolaylı kanıt varmış gibi görünüyor. Bu iki değişim, bunlar her neyse, ikinci bir dili edinme yetisini oldukça kısıtlamaktadır. Belli bir yaşı geçtiğin zaman, dili edinebilirsin ama genellikle zaten bildiğin dilin üzerinde bir oluşum gibi. Bazen o fark çok belirgin değildir. Göstermek için çok ince deneyler yapmanız gerekir ama bu doğru yaklaşıma benziyor. Bunlar ilginç ve önemli ancak zor sorular, ve geç dil ediniminde iyi anlaşılmayan, oldukça çok sayıda bireysel değişim var.

Soru: Farklı uluslardan insanlar evlendiğinde iki ya da çokdilli çocuklara sahip olmaları mümkün mü?

Chomsky: Bunun hiçbir önemi yok. Bunlar tamamen farklı konular. Bu, bu tip evliliklerde uzun kollu ya da Yunan felsefesine ilgi duyan çocuklara sahip olmak mümkün mü sorusuna benziyor.

DİL KURAMI

Soru: Konuşmada bahsedilen kozmik ışın kuramını biraz daha açar mısınız? Dilin ilkeleri, ortalıkta dolaşan maymunun genetik bilgisine nasıl eklendi?

Chomsky: Sanırım, kozmik ışın kuramı derken, insanın evrimiyle ilgili bazı soruları açığa kavuşturmak için kullanılan ama çok ciddiye alınmaması gereken belli bir masalı kastediyorsunuz. Yani, bir zamanlar az çok bizim gibi bir söyleme-algılama ve kavram-niyet sistemi olan ancak dil yetisi olmayan primatların var olduğu ve onlara dil yetisi kazandıran bir mutasyona neden olan doğal bir olayın gerçekleştiği iddiası. Diyelim ki bir kozmik ışın yağmuru ya da sürüngen çenesindeki bir kemiğin iç kulağa yerleşmesini sağlayan süreçler gibi daha uzun zaman alan bir olaydı. Bu kemiğin iç kulağa yerleşmesi dilin kullanımı

için mükemmel şekilde uyarlanmış bir yapı; ve yakın zamandaki çalışmalara göre bu olay 160 milyon yıldır süregelen ilk memelilerin kafataslarının büyümesinin kaçınılmaz bir sonucu. Bu masal Yetinmeci Çizgi tarafından ortaya atılan soruların gayri resmî bir biçimde gündeme getirilmesini sağlamanın bir yolu.

Temel ilkeler genetik programa nasıl dahil oldular? Bu tip sorular sadece dil için değil daha basit biyolojik sistemler için bile mevcut kavrayışın çok ötesindeler.

Soru: Sınırlı araçların sınırsız kullanımı; burada bir tutarsızlık yok mu? Sınırlı bir organın sınırsız olasılıkları mümkün kıldığı bir model içsel olarak tutarsızlıklara gebe değil midir?

Chomsky: Bu, yüzyıl öncesine kadar bir sorun idi. Gerçekten de tutarsızlık varmış gibi görünüyordu. Modern matematiğin önemli keşiflerinden biri de bunun bir tutarsızlık olmadığıdır. Sınırlı araçların sınırsız kullanımını ifade etmenin son derece tutarlı bir yolu var. Bu, işlenebilirlik kuramı, özyinelemeli işlev kuramına vb. yol açtı.²² Bu modern matematiğin bazı geleneksel fikirlerin netleştirilmesini sağlayan büyük bir keşfi. Ortada bunun gibi fikirler vardı ama bunlar çok yakın zamanda açıklık kazandılar; neredeyse yirminci yüzyılın ortalarına kadar. Dolayısıyla, evet, ortada bir tutarsızlık varmış gibi görünüyor ama öyle değil. Bunun tutarsızlık içermeyen çok basit bir açıklaması var ama burada ondan bahsetmem mümkün değil.

Soru: İlkeler ve parametreler yaklaşımında bir ilke örneği verebilir misiniz?

Chomsky: Konuşmada bahsettiğim yorumlanamaz özelliklerin anlam gösteriminden önce ortadan kaldırılması gerektiği (aksi takdirde bu nesnenin okunamaz olacağı) ve bunun ortadan kaldırılmasının tek yolunun sözdizimsel

²² Bkz. Turing 1950; ayrıca bkz. Boolos ve Jeffrey 1974.

yakınlık ilişkisi içinde silme olduğu ilkesi evrensel gibi görünüyor. Her yerde etkisi var. Örneğin, az önce sordumuz teknik soruyu ele alalım,²³ onun için de sonuçları var. Pek çok yapılar ve pek çok dil için doğru gibi görünüyor. Öyleyse bu bir ilkedir. Başka yakınlık ilkeleri de ilkedir.

Önerilen ilkeler arasında Aşamalı X Kuramı, bağlama kuramı, kopya zincirleri arasında buyurma koşulları, Kayne'in 'belirsizliğe yer bırakmayan yollar' kuramı ve onun Larsoncu 'kabuk kuramı'na yol açması. Rizzi'nin 'göreceli yakınlık' kuramı ve bunlar gibi pek çok kuram. Alan bunlarla dolu ve bunlar tam da olması gerektiği gibi sürekli değişiyor.²⁴

Dil çalışmaları çok eskilere dayanıyor, klasik Hindistan'a ve Yunanistan'a kadar takip edebilirsiniz. Ancak bugün sorulmakta olan soruların çoğu, yakın bir zamana kadar hayal edilemez ve sorulamazdı. Ve bu sistem, bir deneysel araştırma alanında sürekliliği olan kapsamlı ilkeler bulmayı beklemeyeceğiniz bir karmaşıklık derecesi içeriyor. Bu tip soruları hızlıca cevaplayabilecek belli deneylerin, etik gerekçelerle yasaklanmış olması başka bir sorun. Dolayısıyla burada, karmaşık moleküllerin veya kedilerin görme sisteminin çalışılmasından daha dolaylı yollar bulmak zorundasınız.

Soru: Dilin doğal ve formel sistemler arasındaki 'mükemmelliğinde' bir 'ara yol' olduğunu mu söylüyorsunuz? Bu onun yakın zamanda ortaya çıkmasının mı yoksa yaptığı şeyin çok yönlülüğünün mü bir sonucu?

Chomsky: Dilin 'mükemmelliğine' yapılan göndermeler çalışma gündemine çok yakın zamanlarda giren ve hâlâ çok az anlaşılmış olan sorularla ilgili. Ancak ben bunların

²³ Özellik benzeşiminden kaynaklı hareketler için konuşmanın sonundaki tartışma kısmına bakınız.

²⁴ Bu son derece teknik ayrıntılara bir giriş olarak bkz. Radford 1988, 1997. Ayrıca Chomsky 1995b'nin ilk bölümü de bunların kısa bir betimlemesini içeriyor.

ampirik olarak anlamlı ve muhtemelen önemli olduğunu düşünüyorum. Sorular, temel olarak dilin, dil yetisinin sağladığı bilgileri bazı eylemleri gerçekleştirmek için kullanan başka ('dış') sistemlerle arayüz ilişkilerine giren bir sistem olduğu varsayımıyla başlıyor. Bu dış sistemler ancak belli biçimlerde sunulan bilgilere giriş yapabilirler. Kullanılabilir olması için, dilin bu bilgileri uygun biçimlerde sağlaması gerekir. Sonuç olarak, dış sistemler dil yetisi üzerinde 'okunabilirlik' koşulları (çıktı koşulları)²⁵ dayatıyorlar. Biz dilin bu koşulları sağlamak için ne denli iyi tasarlanmış olduğunu, bu koşullar tarafından gerektirilmeyen hiçbir teknik araca ve nedensiz karmaşıklığa yol açmadan dil yetisinin özelliklerinin bu çıktı koşullarının 'en iyi çözümleri' olup olmadığını sorabiliriz. Sorular başlangıçta net değildir, ancak son zamanlarda dilin bu anlamda 'mükemmelliğe' yaklaşan bir sistem olduğu genel tezini kabul etmenin deneysel sonuçları literatürde de tartışıldığı gibi belli şekillerde inceltilir.

Formel sistemler tamamen farklı bir konu. Bunlar şu ya da bu amaç için geliştirilmiş; ve amaçlarını gerçekleştirdikleri ölçüde iyi ya da kötü olan yapay araçları, biyolojik bir sistemle kıyaslamak için hiçbir gerekçe görmüyorum. Bunlar için 'yakın zamanda ortaya çıkma' diye bir konu da yok. Dil yetisi mevcut durumuna nasıl ulaşmış olursa olsun, benzer sorular aynı şekilde ortaya çıkacaktır.

Soru: Yetinmecî Çizgi 'buluşma', 'çakılma', 'birleştir', 'erte' ve 'açgözlülük' gibi değişik ifadeler kullanıyor; bu mecazi ifadeler sizin görüşlerinizden esinlenilmiş ifadeler değil mi?

Chomsky: Öyleyse bile, benim bundan haberim yok. 'Buluşma' ve 'çakılma' matematikten ve işlenebilirlik kuramından geliyor. 'Birleştir!' iki şeyin bir araya gelip daha büyük bir şey oluşturmasını ifade etmek için benim dü-

²⁵ Dil ve tasarımı bölümündeki notlara bakınız.

şünebildiğim en basit ifade; ‘Ertele!’ konuları resmedilebilir ve anlaşılabilir bırakmak için kullanılan bir tür yarışaka. ‘Açgözlülük’ için de aynısı geçerli. Bence terimlerin seçimi hiçbir şey ifade etmiyor.

Soru: Sözdizim yapılarının soldan sağa sıralanması Yetinmeci Çizgi’de daha önceki zamanlara göre daha merkezi bir role sahip. Bu dil yetisine içkin yapısal bir özellik mi yoksa söyleme-algılama ve kavram-niyet sistemlerinin sıralama ihtiyaçları tarafından dayatılan bir arayüz-kısıtlaması mı?

Chomsky: Bu çok ilginç bir araştırma konusu. Ben dilde soldan sağa sıralama olduğuna inanmıyorum. Üretici sistemin (sözlükçe öğelerini alan, onlardan daha büyük şeyler yapmak için onları bir araya getiren ve nihayetinde anlamsal gösterimi verecek şekilde onlar üzerinde bazı işlemleri gerçekleştiren sistemin) yapısına baktığınızda, kavram-niyet sistemine kadarki arayüzde gerçekleşen işlemlere kadar baktığınızda, soldan sağa bir sıralama yokmuş gibi görünüyor. Hiçbir sıralama da olmayabilir. Sadece aşamalı ilişkiler var.

Öte yandan, sesin soldan sağa bir sıralaması var. Benim tahminim, bu soldan sağa sıralamanın söyleme-algılama sistemleri tarafından dayatıldığı yönünde. Bizim söyleme-algılama sistemlerimiz kısıtlıdır; onlar yapıları zaman içinde soldan sağa bir biçimde üretmek zorundadır. Bu nedenle, bu sistemin bir noktasında, yalnızca aşamalı bir yapısı olan sıralamasız bir sisteme, algılama-söyleme arayüzünün koşullarını karşılaması için bir sıralama dayatılıyor.

Ancak bunun bir gereklilik olmadığına farkında olmamız gerek. Aslında bu özelliğe sahip olmayan başka canlılar var. Beden büyüklüklerine göre beyin büyüklüğü söz konusu olduğunda, insanlarınkinden çok da farklı olmayan yunusları ele alalım. Yunusların karmaşık bir iletişim sistemleri var. Burunlarından ses çıkarıyorlar (yunuslar pek çok ilginç ses çıkarabiliyorlar). Bu kısmen

radar benzeri bir sistem (nerede olduklarını, bir şeye çarpıp çarpmayacaklarını bilmek zorundalar). Ancak, görünüşe göre bu kısmen iletişim. Bazı yunus alt türleri bunu eşzamanlı olarak burunlarının iki tarafıyla da yapabiliyor. Bu bizden daha karmaşık bir iletişim sistemleri olduğunu gösteriyor; eşzamanlı olarak ses üretimi yapabiliyorlar; iki boyutlu bir üretim. Bu yapılabilir bir şey; bu durumda, onların sesleri soldan sağa bir sıralama içermiyor. Eş zamanlı çıktıları var. Belki her biri kendi içinde soldan sağa sıralamalıdır ama tamamı soldan sağa değil. Biz buna sahip değiliz; bizim tek bir çıkış kanalımız var.

Bu arada, bir işaret diline baktığınızda, o da tek bir kanaldan çıkmıyor. Onun da çok sayıda çıktı kanalları var ama konuşma dilinin tek bir kanalı var. Bu bizim söyleme-algılama sistemlerimizin bir kısıtlaması ve her şeyin belli bir şekilde sıralanmasını zorunlu kılmakta. Diyelim ki telepatik olarak iletişim kurma yeteneğine sahip olsaydık (böylece ses çıkarmak zorunda olmazdık); dilde sözcük sıralaması da olmayabilirdi. [Dinleyicilerden anlaşılmayan bir yorum.] Ha, elbette. Bu kesinlikle doğru ama bu tamamen farklı bir soru. Bir ifadenin üretilmesinin soyut bir işlem olduğunu hatırlayın –bu bir ifadenin dışavurulmasıyla aynı şey değil– tamamen farklı bir mesele. Bir ifadeyi dışavurduğunuzda, elbette zaman içinde gerçekleşir; çünkü belli bir zamanda başlarsınız sonra da bir sonrakini yaparsınız ve böyle gider. Bu süreçte pek çok değişiklikler yapabilirsiniz; ama bu aynı soru değil. Değişiklikler yaptığınızda, yeni bir şeyi tekrar üretirsiniz. Ama üretim ve dışavurum tamamen farklı işlemlerdir. Çıktı sistemleri, bilgi sistemlerine giriş yapmak zorunda oldukları için bunlar elbette ilintili. Onun için bunlar ilintili ama farklı işlemler. Üretimin bir sıralaması olmadığını söylemek işlerimizi zaman akışı içinde yaptığımız için dışavurumun bir sıralaması olduğu gerçeğinden tamamen bağımsızdır. Tartışılan şey bu değildir.

Asıl soru bu bilgiyi sağlayan soyut ifadede bir sıralama olup olmadığıdır. Bence söyleme-algılama düzeyi

dışında kalan şeyler için bu sorunun cevabı ‘hayır’dır. Ancak bunlar araştırma soruları; bu konularda dogmatik olamazsınız.²⁶

Soru: Yetinmeci Çizgi’de kabul edilen temel ilişkiler, belirleyici-baş ilişkisi ya da yakınlık içeren ilişkiler gibi, Mizo gibi Tibet-Burman dillerindeki çekim yapılarını açıklayamaz. Mizo dilinde, İngilizcede *John wants to see you* ‘John seni görmek istiyor’ şeklinde ifade edeceğiniz bir yapıda, *want* ‘istemek’ eylemi hem ana tümcenin öznesi olan *John* ile hem de iç öbeğin nesnesi olan *to see you* ‘seni görmek’ öbeğindeki *you* ‘sen’ ile uyum eki almasını açıklayamaz. Bu durumda, ana öbeğin uyum gösteren baş ögesi ile iç öbeğin nesnesi arasında bir belirleyici-baş ilişkisi kuramazsınız. Bu gerçekleri Evrensel Dilbilgisi’nde nasıl açıklardınız?

Chomsky: Diyelim ki birisi, dile belli bir yaklaşımın İngilizcede *there are believed to have been several people in the room* ‘odada birkaç insan olduğuna inanılıyor’ gibi ifadelerde eylemin kendi öznesiyle değil de en içteki ad öbeğiyle uyuşma ilişkisine girmesini açıklayamayacağını iddia ediyor.²⁷ Bu tezin doğru olup olmadığını anlayamayız. Öncelikle İngilizceyi belli bir dikkatle incelememiz ve burada bahsedilen yaklaşımın kavrayış geliştikçe nasıl değiştirilmesi gerektiğine karar vermemiz gerekir. Hiçkimse, herhangi bir dilden, İngilizceden ya da Mizodan,

²⁶ Bu noktada Richard Kayne’in sözdizimde sıralama konulu önemli çalışmalarından bahsediliyor (Kayne, 1994). Ne yazık ki kaydın bu kısmı anlaşılmaz halde. Kayne’in kuramının bir tartışması için bkz. Chomsky 1995b, 4.8.

²⁷ Dikkatinizi çekmiştir, bu yapı ve bahsi geçen Mizo’daki yapı temel olarak aynı sorunu çıkarıyor: İkisi de farklı cümleciklerdeki öbekler arasında uyum gerektiriyor. Bu anlamda da, uyum ilişkisinin cümlecik içinde kısa mesafede gerçekleşen (belirleyici-baş arasında) bir ilişki olduğu fikrine karşı kanıt oluşturuyor. Burada anlatılmaya çalışılan şey yüzeyde karşı kanıtmış gibi görünen bir şeyin daha yakından ve dikkatli bir analizde karşı kanıt olmama ihtimali olduğu. Bu yapıyla ilgili ayrıntılar için bakınız Chomsky 1995a, 1995b.

seçilmiş herhangi bir cümleyi Yetinmeci Çizgi'nin açıklayıp açıklayamayacağını bilemez.

Bu dile özgü bir şey değil. Doğa bilimlerinde bile, çok basit sistemlerin ötesinde anlaşılmış çok az şey vardır ve önerilen kuramların belli olguları nasıl açıklayabileceği ya da açıklayıp açıklayamayacağı konusunda sadece tahmin yürütülebilir. Tam şu anda yağmur yağmakta olduğunu fizik kuralları açıklayabilir mi? Bu soru bu şekilde sorulamaz, ve bu soru doğru şekilde sorulduğunda, son zamanlarda yapılan çalışmalara göre çok şaşırtıcı bazı cevaplarla karşılaşırız. Yirminci yüzyılın başında, o zamanın en gelişmiş bilim dalı olan fiziğin, kimyasal bağlanma gibi temel şeyleri açıklayıp açıklayamayacağıyla ilgili –ki açıklayamıyordu– hiçkimse kesin bir şey söyleyemiyordu. Bugün, kimse günümüz fiziğinin evrende olduğu varsayılan maddenin yüzde doksanı için bir açıklama getirip getiremeyeceğini belli bir kesinlikle söylemiyor. Doğa bilimlerinin ilk dönemlerine gittiğimizde, sonuçlar çok daha çarpıcı.

Bilim mucizeler yaratma işi değildir. Bundan ziyade, kavrayışımızı geliştirme işidir. Bu görünürde (çoğunlukla yanlış bir şekilde) en basit olduğu varsayılan sorular için bile kolay bir iş değil.

Soru: Aşamalı X Kuramı soru ve edilgen cümleler gibi pek çok basit tümceyi açıklayabiliyor. (i) *If he comes then we will go to the cinema* 'o gelirse sinemaya gideceğiz' ve (ii) *Though he is poor, he is honest* 'Fakir bile olsa dürüst biri' gibi karmaşık tümcelerin nasıl ifade edilebileceğini söyleyebilir misiniz?

Chomsky: İfadeler için öbek yapısı gösterimleri önermek kolay bir iş, ama bu Aşamalı X Kuramı ile mi yapılmalıdır sorusu başka bir soru. Bununla ilgili olarak, yakın zaman yetinmeci çalışmalarda da belirtilen nedenlerden dolayı benim şüphelerim var.²⁸ Soru hangi yapıların doğ-

²⁸ Bkz. Chomsky 1995a.

ru olduğudur; ve basit ifadeler için karmaşık ifadeler için olduğundan daha kolay bir soru değildir. Mesela *you saw him* ‘sen onu gördün’ gibi basit bir tümceyi ele alalım. Seksenlerin sonundan itibaren, bunun öbek ifadesinin geçmişte olandan çok daha farklı olduğu düşünülüyor, az çok şöyle bir şey: ²⁹

$$[_{Z\ddot{O}} \text{you} [_{Z'} \text{ZMN} [_{EP} \text{you} [_{E'} \text{see} [_{A\ddot{O}} \text{him}]]]]]]$$

Burada <you, you> şeklinde ifade edilen çift, *you* ‘sen’ ifadesinin alttaki kopyasını yukardaki duyulan konuma taşıyan belki de son derece karmaşık işlemler sonucu oluşan bir zincirdir. Bahsettiğiniz tümcelerle ilgili öbekselle yapı gösterimleri için ciddi bir sorun teşkil etmeyen benzer sorular çıkmakta. Bu yapılarla ilgili alanda ilginç çalışmalar var. Sabine Iatridou’nun MIT doktora tezi buna örnek olarak verilebilir.

Soru: Yetinmeci Çizgi’nin iyi hissettirici değeri nedir?

Chomsky: Bu şaka gibi bir şey idi. Kitabın (Chomsky 1995b) dördüncü bölümünde söylediğim şey Yetinmeci Çizgi’nin başarısızlığa uğraması halinde bile, iyi hissettirici bir değeri olduğuydu. Bu değer, sizi önemsiz saydığınız şeylerle ilgili olarak bile düşünmeye zorlaması. Aşamalı X Kuramı’nı, yüzey yapıları, imleri ya da uygun yönetim gibi ilkeleri kullanıyorsanız, bu program size bu varsayımların gerçekten haklı olup olmadığını, onları kavrayış eksikliğini örtmek için kullanıyor olup olmadığınızı sor-

²⁹ Bu yapı Eylem Öbeği İçerik Özne Savı’na dayanıyor (Koopman ve Sportiche, 1991). Özne (bir anlamda Ad Öbeği) Eylem Öbeğinin belirleyici konumunda yapıya dahil oluyor ve buradan Zaman Öbeğinin belirleyici konumuna taşınıyor. Basitçe ifade etmek gerekirse, Zaman Öbeği klasik tümce kavramına denk geliyor. Daha önceki kuramlarda bu cümlelerin öbek yapısı aşağıdaki gibi incelenmişti:

$$[_{Z\ddot{O}} \text{you} [_{Z'} \text{ZMN} [_{E\ddot{O}} [_{E'} \text{see} [_{A\ddot{O}} \text{him}]]]]]]$$

{Kısaltmalar. ZÖ = Zaman Öbeği ZMN = Zaman EÖ = Eylem Öbeği E = Eylem AÖ = Ad Öbeği —çev. notu}

maya zorluyor. Bu iyi hissettirici bir şey; göz ardı edilmesi çok kolay olan şeyler üzerinde düşünmenizi sağlıyor.

Alandaki teknik çalışmalara baktığınızda (örneğin *that-iz* süzgecini açıklama denemelerini ele alalım) bu noktada açıklama olarak öne sürülen şeylerin, açıklanması gereken olgu ile neredeyse aynı karmaşıklık düzeyinde olduğunu görürsünüz. Bunlar açıklama değil; bunlar sadece sorunun başka terimlerle tekrar ifade edilmesi.³⁰ Bu belki de ileri çalışmalar için temel oluşturmak açısından çok önemlidir. Bu yaklaşımın iyi hissettirici yanı bu gerçeği gün yüzüne çıkarması ve size elinizdeki şeyin gerçek bir açıklama olup olmadığını sorgulatması. Elinizdeki şeyin bir açıklama olduğu konusunda kendinizi yanıltıyor da olabilirsiniz. Bunun gibi birçok şey var. Örneğin, uygun yönetme ve imler gibi araçların pek çok kullanımının, aynı olguyu farklı teknik ifadelerle tekrar ifade eden ama onları geçmişte olduğu gibi açıklamasız bırakan sahte açıklamalar olduğu ortaya çıkıyor.

[Başka bir örnek vereyim.] Bu programın en önemli sezgilerinden biri de işlemlerin her yerde uygulanabilecekleri fikri oldu. Peki öyleyse, neden ad öbeği yer değiştirmesi gibi bazı işlemler ifade dışarıya çıktı olarak

³⁰ *That-iz* Süzgeci, Chomsky ve Lasnik (1997) tarafından aşağıdaki gibi cümlelerin kabul edilemez olmalarını açıklamak için ortaya atılmıştır: **who do you think that saw Mary?* İstenen anlam: 'Kimin Mary'i gördüğünü düşünüyorsun?' **John seems that saw Mary.* İstenen anlam: 'John Mary'i görmüşe benziyor'. Yer değiştirmenin iz kuramına göre, ilk cümledeki *who* ve ikinci cümledeki *John* gömülü tümceciğin özne konumundayken, arkalarında iz bırakarak yer değiştiriyorlar. Her iki durumda da bir '*that-izi*' serisi ortaya çıkmış oluyor. İlk ifadeyi kabul edilebilir olan *who do you think saw Mary?* 'Kimin Mary'i gördüğünü düşünüyorsun?' ifadesiyle karşılaştırınız. Bu tümcede, bir tümleyici olan *that* yer almıyor ve böylece bu tümceler ilgili '*that-izi*' serisini barındırmıyorlar. Bu süzgeç içinde '*that-izi*' serisi barındıran yapıların kabul edilemez olarak değerlendirilmesini sağlıyor. Bu süzgecin kendisi açıklanmaya ihtiyacı olan bir varsayım ve Chomsky'ye göre, ilgili gözlemin başka bir biçimde ifade edilmesinden başka bir şey değil. Bu olgunun genel bir açıklaması için bkz. Chomsky 1981, 1995b.

verilmeden önce, bazıları ise ifade dışarıya çıktı olarak verildikten sonra yapılıyor? Bu çok teknik bir soru. Ad öbeği yer değiştirmesi söz konusu olduğunda, aralarında ciddi bir fark varmış gibi görünüyor. Yakın zamanlarda, yapılan çalışmalar gösteriyor ki... Bir adım geriden başlayayım. Ad öbeklerinin eylem öbeklerinin ya da daha genel olarak yüklem içinde olduklarına inanmak için iyi nedenler var. Bunun doğru olduğunu varsayalım.

Yakın zamanlardaki bir bulguya göre, hareket/eylemlilik belirten bir ifadeyi içeren bir eylem öbeğinde (bir geçişli eylemi ya da eyleyen ya da ettirgen nitelikli herhangi eylem öbeğini düşünebilirsiniz) bir şeyin mutlaka görünür şekilde bu öbeğin dışına hareket etmesi gerekiyor; bir şeyin konulaşması gerekiyor. Konulaşan şey zaman başının belirleyici konumuna taşınmış olan özne ya da (nesne hareketine izin veren dillerde) eylem öbeğinde nesne-yükseltilmesi için ayrılmış konuma giden nesne olabilir. Fakat bir şekilde bir şeylerin oradan çıkması gerekiyor gibi duruyor. Demek ki bir Eylem-Özne-Nesne (EÖN) sıralamalı dilde, özne aslında zaman başının belirleyici konumuna gitmiştir ve bu dil EÖN sıralamasına sahiptir; çünkü eylem öznenin bulunduğu konumdan da yukarıya gitmiştir. Bu aslında hiçbir EÖN sıralamalı dil olmadığı anlamına geliyor. Sadece ÖEN ve ÖNE sıralamalı diller var.

Bu aynı zamanda İzlanda dili gibi bir dilde bütün öğelerin eylem öbeği içinde kalmış gibi görüldüğü geçişli-dolgulu yapılarda bile, bu öğelerden en azından birinin eylem öbeğini terk etmiş olduğu anlamına geliyor (eylem öbeğinin içinde değil). En azından biri (belki de nesne) yer değiştirmiş olmalı.

Bu bir gerçek gibi duruyor ve bunu açıklamaya çalışmak çok ilginç. Zaman başının belirleyici konumunun açıkça doldurulması gerektiği de bir gerçeğe benziyor. Buna genelde Genişletilmiş Yansıtma İlkesi deniyor. Bu dilin evrensel olarak betimleyici bir özelliğine benziyor, belki de aynı konulaştırma özelliğiyle ilgilidir. Bu iki

gerçek, eğer bir dilde özne konumunu dolduracak olan dolgu ögesi yoksa ve bu eyleyen içeren bir ifade ise, ad öbeklerinden birinin yer değiştirmesini zorunlu kılar. O halde bu yer değiştirme dilin evrensel ilkeleri tarafından zorlanan bir hareket gibi duruyor.

Peki diğer ad öbeği yer değiştirmelerini nasıl açıklayacağız? Örneğin, İzlanda dili gibi açıktan bir nesne yer değiştirmesini içermeyen İngilizceyi ele alalım. Aslında İngilizcede de nesnenin yer değiştirmesi olduğuna ve bunun açıktan bir yer değiştirme olduğuna dair güçlü nedenler bulunuyor. Ancak bu yer değiştirme gerçekleştiğinde, başka bir yer değiştirme bunu takip etmek zorunda. Bu nedenle, nesne bu konumda kalamıyor. *What did John see?* ‘John neyi gördü?’ gibi bir tümcede nesne, İzlanda dilinde ya da Japoncada olduğu gibi öncelikle nesne konumuna hareket ediyor, ondan sonra da başka bir yer değiştirmeye tümcenin tümleyen öbeğinin belirleyici konumuna gitmek zorunda kalıyor. Bu evrensel nedenlerle ve zaman ögesinin özellikleriyle ilgili bir parametre nedeniyle ortaya çıkıyor; bence bu Holmberg genellemesiyle de ilgili.³¹ İşte burada, bir parametre farkı var. Zaman ögesinin Holmberg’in genellemesine yol açan bir özelliği ve bu da sanki bazı dillerde açıktan yer değiştirme varmış, bazılarında yokmuş gibi görünmesini sağlıyor. Ancak aslında bu yer değiştirme hepsinde var. Bu çok karmaşık bir olaylar silsilesi; Ad Öbeği yer değiştirmesinin dışarıya çıkmadan önce mi sonra mı olduğunu belirliyor gibi görünüyor. Çok karmaşık olgular dizisi gibi duruyor ama ona daha yakından baktığınızda çok az sayıda şeyden oluşuyor ve görünürdeki farklılıklar çok küçük gibi duruyor.

Soru: Bir dile okunabilirlik koşulları tarafından dayatılan kısıtlamalar nelerdir?

³¹ Bkz. Holmberg (1986); ayrıca Chomsky (1995b:352-3) ve Kitahara (1997).

Chomsky: Bu gelişmekte olan bir araştırma konusu. Yıllardır çalışılacagelmış olan söyleme-algılama sistemleri tarafından dayatılan koşullar bile zor ve karmaşık. İlginç ama kısıtlı sonuçlar alabiliyoruz. Dil kullanımının diğer sistemleriyle ilgili (dünya hakkında düşünmeyi, fikirleri ifade etmeyi, soru sormayı falan sağlayan ve bazen kavram-niyet sistemleri denilen sistemlerle ilgili) çok daha az şey biliyoruz. Bu araştırma alanı, dil yetisini konu alan çalışmalarla birlikte evriliyor. Dil yetisine dışarıdan uygulanan sistemlerle ilgili kavrayışımız çok kısıtlı kalmış olsa da onların dayattığı koşullarla ilgili pek çok bilgi var. Hatta, ses ve anlamla ilgili bilgiler dil çalışmalarının kökenlerinden beri kullanılagelmıştır.

(Görece) açıklığın araştırma için bir önkoşul değil de onun bir sonucu olduğunu da hatırlamak gerek. Yanıtlarla ilgili kavrayış derinleştikçe sorulan sorular da daha net hale gelir. Bugüne dek doğal bilimlerde buna benzer pek çok örnek bulabilirsiniz.

Soru: Anlambilimdeki son eğilimler neler? Kendi birimleri olan bir bilime dönüşme ihtimali var mı?

Chomsky: Bu gerçekten çok ilginç bir soru. Bu, benim konuşmamda bahsetmediğim gösterimlerle ilgili yan konulara gidiyor. Anlambilimin ne olduğunu sormak zorundayız. Eğer anlambilim geleneksel olarak (mesela Peirce ve Frege gibileri tarafından) ifade edilen şeyse, yani anlambilim sesler ve şeyler arasındaki ilişki ise, böyle bir bilimin olamama ihtimali var.³²

Eğer anlambilim eyleyenlik, konulaştırma, zaman,

³² Başka bir yerde, Chomsky benzer bir gözlemini şu şekilde ifade ediyor:

İnsanlar bir şeylere göndermede bulunmak için kelimeleri karmaşık şekillerde kullanıyorlar. Bunlar koşullara ve söylenmek istenen şeye göre değişiyor. Ancak *kelimelerin* kendileri gönderimde bulunmaz. Ne Fregeci değişikdeki gibi kelime-şey ilişkisi vardır ne de Charles Sanders Peirce'in önerdiği türde daha karmaşık kelime-şey-kişi ilişkisi. Bu yaklaşımlar, icat edilmiş sembolik sistemler için işe yarıyor olabilirler (en azından Frege'de bu amaçla geliştirilmişlerdir.) Fakat bunlar doğal dilin çalışılması için uygun kavramları vermiyorlar bize. (Chomsky 1996: 22-3)

olay-yapıları ve öğelerin onların içindeki yeri gibi soruların çalışılmasıysa, bu çok zengin bir konu, ama bu sözdizimin alanı, yani bu, zihinsel gösterimlerin bir parçası. Aynı sesbilimsel gösterimlerin çalışılmasında olduğu gibi, bu şekilde bir dünya var mı yok mu sorusundan tamamen bağımsız bir şekilde ilerliyor. Buna yanlıştır olarak ‘anlambilim’ deniyor. Bunu, sesbilimin, ses birimleri ile moleküllerin hareketleri arasındaki ilişkileri incelemek olduğuna inanmaya benzetebiliriz. Elbette değil; bu bambaşka bir konu. Sesbilim, nihai olarak moleküllerin hareketini sağladığı varsayılan işleme sistemine yakın zihinsel gösterimlerin bir çalışmasıdır. Bence, ‘anlambilim’ denen şeyin çoğu aslında sözdizim. Muhtemelen sözdizimin dilin kullanımını içeren arayüze yakın olan bölümü. Yani sözdizimin o bölümü var ve elbette genel olarak sözcüklerle ne yaptığınla ilgili olan edimbilim var.³³ Ancak teknik anlamda bir anlambilim var mı yok mu sorusu ortada duruyor. Ben olduğuna inanmak için hiçbir neden göremiyorum.

Bence bu konu, sözcüklerle nesneler arasında kullanım koşullarından bağımsız olarak bir ilişki olduğuna dair eski ve muhtemelen yanlıştır bir varsayıma dayanıyor.

Soru: Bir çocuk *tırmanma* kavramını bildiği için bu kavramın bir eyleyen ve bir etkilenen içermesi gerektiğini bilir mi? Bir çocuk *ölmek* kavramının Türkçede *ölmek* ya da *nalları dikmek* şeklinde ifade edilebileceğini öğreniyor mu? Doğuştan gelen kavramsal ve işlemsel bileşenler muhtemelen farklı modüllere denk düşüyor. Dile maruz kalmak bunlar arasında bir tür etkileşimi tetikleyebilir mi? Bu da sonrasında sözlükçe tarafından doldurulan

³³ Bu noktada dünyadaki şeylere gönderimde bulunmak için kişilerin kelimeleri nasıl kullandıkları ve, tutum ve niyetleri ifade etmek için cümleleri nasıl kullandıklarıyla ilgili konular gündeme geliyor: Bir örnek vermek gerekirse, *drinks will be served at five* ‘içecekler saat 5’te servis edilecek’ cümlesi, ‘söz, tahmin, uyarı, tehdit, önerme ya da davet’ olarak kullanılabilir.

bildik sözdizim gösterimlerine yol açacak şekilde bir yüklem-üye yapısı üretiyor olabilir mi?

Chomsky: Bu sorular benim yaklaşık on yıl önce yazdığım bir kitaba gönderme yapıyor olabilir. Orada çocukların biyolojik yapıları gereği bir kavramlar dağarcığına sahip olduklarını ve yalnızca dilde belli bir kavramın belli bir şekilde ifade edildiğini öğrenmek zorunda olduğunu söylemiştim.³⁴ Yani çocuk, soyut bir anlamda, bütün tuhaf özellikleriyle birlikte bir *tırmanma* kavramına sahip ve bunun bu şekilde telaffuz edildiğini öğrenmek zorunda. Bu noktada Jerry Fodor'un yıllardır yaptığı önemli çalışmalar ve Ray Jackendoff'un ve diğer çalışmalar önemli.³⁵ Bunların hepsi son derece mantıklı sorular. Bunlarla ilgili çeşitli fikirlere sahip olabilirsiniz. Ancak açıkçası anlaşılan çok bir şey de yok. Bu konularla ilgili olarak kişisel görüşlerimi size söyleyebilirim ama bunlar temel olarak araştırma konuları.

Tırmanma, takip etme, koşma, ağaç, kitap ve benzeri kavramların temel olarak sabit olduklarını düşünmek için çok neden var. Bunları incelediğinizde, son derece karmaşık özelliklere sahip olduğunu fark edersiniz. Bu klasik sözlükçülükte fark edilmiş şeyler değil. *Büyük Oxford İngilizce Sözlük*'ü (büyüteçle okunan sözlük) okuduğunuzda, bir sözcüğün tanımını elde ettiğinizi düşünüyor olabilirsiniz, ama durum hiç de böyle değil. Tek elde ettiğiniz şey birkaç ipucu ve geriye kalan bütün ayrıntıları doğuştan gelen bilgileriniz dolduruyor ve sonunda o sözcüğün ne anlama geldiğini biliyor oluyorsunuz. Sözlükçede neyin kanıksanmış olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştığınız anda, bütün bu kavramların inanılmaz derecede karmaşık olduğunu fark edersiniz.³⁶

Aslında bundan birkaç yüzyıl önce bu anlaşılmış bir şeydi. Yaklaşık olarak Hobbes'tan Hume'a giden ve bu-

³⁴ Bkz. Chomsky 1988.

³⁵ Bkz. Fodor 1987, Jackendoff 1990.

³⁶ Daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Jackendoff 1990.

nun gibi soruları belli bir derinlikle inceleyen bir gelenek var. Bence derinleştirilmesi gereken bu gelenek. Bunun aslında Aristocu kökenleri vardı ve on yedinci yüzyıldaki Yeni-Platonculuk³⁷ ile ilginç paralellikler gösteriyordu. Ancak bunları çalışmaya başladığınızda, kavramların çok karmaşık olduğunu fark ediyorsunuz. Bu da, onların temel olarak orada olması gerektiğini ve belli bir şekilde tetiklendiklerinde de sizin yaptığınız şeyin bunların hangi seslerle ilişkilendiğini bulmanız olduğunu gösterir.

O zaman şu tip sorular çıkıyor ortaya: Bunun ne kadarı değişebilir? Ne kadarı sabittir? Eyleyen-etkilenen özellikleri sabit midir değişebilir midir? Bu bir araştırma konusudur. Bazı durumlarda ne olduğunu biliyoruz. Örneğin *ölmek* ile *nalları havaya dilmek* elbette yapay bir şekilde dayatılan şeyler. Ancak başka sorular geldiğinde, gerçekten de neyin ne olduğunu bilmiyoruz.

İşlemsel ve kavramsal bileşenler farklı modüller mi? Açıkçası bu da pekiyi bilinmiyor. Bu çok eski bir soru: dil olmadan düşünce olur mu? Bu konuda ne bildiğimizi sorarsanız, cevap ‘çok az’ olur. Tek bildiğimiz iç gözlemlerimizden elde ettiğimiz şeyler.

İç gözlem yaptığımda bana kesin gibi görünen şey şu: Ben dil olmadan düşünebiliyorum. Hatta, çok defa, bir şeyler düşünüyorum ama ne düşündüğümü ifade etmekte zorlanıyorum. En azından benim ve tahminimce herkesin yaşadığı bir şey; bir şeyi ifade etmeye çalışırsınız, onu ifade ettiğinizde söylemek istediğinizin bu olmadığını fark edersiniz ve sonra da onu söylemek istediğiniz şeye daha yakın hale gelecek şekilde tekrar söylemeye çalışırsınız. Sonra da birisi size yardımcı olur ve onu başka bir şekilde tekrar söylersiniz. Bu çok genel bir deneyim ve bu deneyimin varlığını anlamak, dil olmadan düşünebildiğinizi varsaymazsanız, oldukça zor. Düşünüyorsunuz, düşündüğünüz şeyi ifade etmenin bir yolunu arıyorsunuz ve bazen bunu yapamıyorsunuz işte. Düşündüğünüz

³⁷ Benzer tezler için bkz. Chomsky 1966, 1975, 1995c, 1997.

şeyi başkasına ifade etmenin bir yolunu bulamıyorsunuz. Bazen bazı şeylerle ilgili çok hızlı bilinçdışında kararlar veriyorsunuz. Biri size bu karara nasıl vardığınızı sorduğunda, çoğunlukla bunu anlatmak çok zor oluyor. Bunun gibi deneyimler aslında dil olmadan düşünebildiğimizi ve düşündüğümüzü gösteriyor gibi görünüyor ve eğer düşünüyorsanız, o zamanda belli bir kavramsal yapının orada olması gerekiyor. Bunun dil ile nasıl bir ilişki içinde olduğu sorusu mevcut durumda hiç doku-nulamayan başka bir araştırma konusu; ama önemli ve ilginç olma olasılığı olan bir konu.

KAYNAKÇA

- Barbosa, Pillar ve diğeri (1998): *Is the Best Good Enough: Optimality and Computation in Syntax*, MIT Press, Cambridge.
- Barsky, Robert (1997): *A Life of Dissent*, MIT Press, Cambridge.
- Bernstein, Leonard (1976): *The Unanswered Question*, Harvard University Press, Cambridge.
- Boolos, G. ve R. Jeffrey (1974): *Computability and Logic*, Cambridge University Press, Londra.
- Bresnan, Joan ed. (1982): *The Mental Representation of Grammatical Relations*, MIT Press, Cambridge.
- Brody, Michael (1995): *Lexico-Logical Form: A Radically Minimalist Theory*, MIT Press, Cambridge.
- Chomsky, Carol (1986): "Analytic Study of the Tadoma Method: Language Abilities of Three Deaf-Blind Children", *Journal of Speech and Hearing Research*, Eylül, s. 332-47.
- Chomsky, Noam (1951): *Morphophonemics of Modern Hebrew*, master tezi. University of Pennsylvania; 1979'da aynı isimle yayımlandı, Garland Press, New York.
- (1955): *The Logical Structure of Linguistic Theory*, University of Pennsylvania. 1956'daki gözden geçirilmiş baskısının önemli bir bölümü aynı isimle 1975'te yayımlandı, Plenum Press, New York.
- (1957): *Syntactic Structures*, Mouton, Lahey.
- (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge.
- (1966): *Cartesian Linguistics*, Harper & Row, New York.
- (1972a): *Language and Mind*, genişletilmiş baskı, Harcourt Brace Jovanovich, New York. Birinci baskısı 1968'de basıldı.
- (1972b): "Remarks on Nominalization", *Studies in Semantics and Generative Grammar* içinde, Mouton, Lahey.
- (1975): *Reflections on Language*, Pantheon Press, New York.
- (1980): *Rules and Representations*, Basil Blackwell, Londra.
- (1981): *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.
- (1982): *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*, MIT Press, Cambridge.
- (1986a): *Knowledge of Language*, Praeger, New York.
- (1986b): *Barriers*, MIT Press, Cambridge, Mass.

- (1987a): *Generative Grammar: Its Basis, Development and Prospects*, Kyoto University of Foreign Studies, Kyoto.
- (1987b): *Language in a Psychological Setting*, Sophia University, Tokyo.
- (1988): *Language and Problems of Knowledge, The Managua Lectures*, MIT Press, Cambridge. [Türkçesi: *Bilgi Sorunları ve Dil. Managua Dersleri*, çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, 2009.]
- (1991): “Linguistics and Adjacent Fields”, Asa Kasher, ed., *The Chomskyan Turn* içinde, Basil Blackwell, Oxford.
- (1993a): *Language and Thought, Anshen Transdisciplinary Lecture*, Moyer Bell, Londra.
- (1993b): “Mental Construction and Social Reality”, E. Reuland ve W. Abraham, ed., *Knowledge and Language* içinde, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- (1994): “Naturalism and Dualism in the Study of Language and Mind”, Agnes Cuming Lecture (1993), *International Journal of Philosophical Studies*, c. 1.
- (1995a): “Bare Phrase Structures”, H. Campos ve P. Kempchinsky, ed, *Evolution and Revolution in Linguistic Theory* içinde, Georgetown University Press, Washington.
- (1995b): *The Minimalist Program*, MIT Press, Cambridge.
- (1995c): “Language and Nature”, *Mind*, Ocak, s. 1-61.
- Chomsky, Noam (1996): *Powers and Prospects: Reflections on Human Nature and Social Order*, Madhyam Books, Delhi.
- (1997): “Language and Mind: Current Thoughts on Ancient Problems”, Bölüm 1 ve 2 (Teksir).
- Chomsky, N., R. Huybregts ve H. Reimsdijk (1982): *The Generative Enterprise*, Foris Publications, Dordrecht.
- Chomsky, N. ve H. Lasnik (1977): “Filters and Control”, *Linguistic Inquiry*, 8, s. 425-504.
- Curtiss, Susan (1977): *Genie: A Psycholinguistic Study of a Modern-Day Wild-child*, Academic Press, New York.
- Fodor, Jerry (1975): *The Language of Thought*, Crowell, New York.
- (1987): *Psychosemantics*, MIT Press, Cambridge.
- Gardner, Howard (1975): *The Shattered Mind*, Alfred Knopf, New York.
- Gazdar, Gerald, E. Klein, G. Pullum ve I. Sag (1985): *Generalised Phrase Structure Grammar*, Basil Blackwell, Oxford.

- George, Alexander (1987): "Review of Knowledge of Language" *Mind and Language*, c. 2, No. 2, s. 155-64.
- Gleitman, L. ve E. Newport (1995): "The Invention of Language by Children: Environmental and Biological Influences on the Acquisition of Language", Daniel Osherson, ed., *An Invitation to Cognitive Science* içinde, cilt 1 (editörler: Lila Gleitman ve Mark Liberman), MIT Press, Cambridge.
- Holmberg, Anders (1986): *Word Order and Syntactic Features in the Scandinavian Languages and English*, doktora tezi, University of Stockholm.
- Hurford, James R. (1987): *Language and Numbers: The Emergence of a Cognitive System*, Basil Blackwell, Oxford.
- Hubei, D. ve T. Weisel (1962): "Receptive Fields, Binocular Vision and Functional Architecture in the Cat's Visual Cortex", *Journal of Physiology*, 160, s. 106-54.
- Jackendoff, Ray (1990): *Semantic Structures*, MIT Press, Cambridge.
- (1992): *Languages of the Mind*, MIT Press, Cambridge.
- Jackendoff, R. ve R. Lerdahl (1983): *A Generative Theory of Tonal Music*, MIT Press, Cambridge.
- Katz, Jerold ve Jerry Fodor, ed. (1964): *The Structure of Language*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Kayne, Richard (1994): *The Antisymmetry of Syntax*, MIT Press, Cambridge.
- Kitahara, Hisatsugu (1997): *Elementary Operations and Optimal Derivations*, MIT Press, Cambridge.
- Koopman, H. ve D. Sportiche (1991): "The Position of Subjects", J. McClosky, ed., *The Syntax of Verb-initial Languages* içinde, Elsevier, North-Holland.
- Lasnik, Howard ve M. Saito (1984): "On the Nature of Proper Government", *Linguistic Enquiry*, 15, s. 235-89.
- Leiberman, Philip (1975): *On the Origins of Language*, Macmillan, New York.
- Mathews, G. H. (1964): *Hidatsa Syntax*, Mouton: Lahey.
- Otero, Carlos, ed. (1994): *Noam Chomsky: Critical Assessments*, c. 1, Routledge & Kegan Paul, Londra, s. 342.
- Penrose, Roger (1994): *The Shadows of Mind: A Search for the Missing Science of Consciousness*, Oxford University Press, Oxford.

- Piattelli-Palmarini, Massimo, ed. (1980): *Language and Learning: The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*, Harvard University Press, Cambridge.
- Pinker, Steven (1995): *The Language Instinct*, HarperCollins, New York.
- Premack, David (1986): *Gavagai: Or the Future History of the Animal Language Controversy*, MIT Press, Cambridge.
- Radford, Andrew (1988): *Transformational Grammar*, Cambridge University Press, Londra.
- (1997): *Introduction to Minimalist Syntax*, Cambridge University Press, Londra.
- Rai, Milan (1995): *Chomsky's Politics*, Verso, New York.
- Stewart, Ian (1995): *Nature's Numbers: Discovering Order and Pattern in the Universe*, Weidenfeld and Nicolson, Londra.
- Turing, Alan (1950): "Computing Machinery and Artificial Intelligence", *Mind*, Temmuz.
- Wexler, Ken (1991): "On the Argument from the Poverty of the Stimulus", Asa Kasher, ed., *The Chomskyan Turn* içinde, Basil Blackwell, Oxford.
- Zubizarreta, Maria L. (1998): *Prosody, Focus and Word Order*, MIT Press, Cambridge.

Dizin

- Aşamalı X Kuramı 38, 40, 71, 76, 77
- Bağlanma Kuramı 37, 39
- Bernstein, Leonard 53
- Broca bölgesi 62
- Chomsky ve Piaget tartışması viii
- Dil Edinim Düzenegi 63, 67
- Durum ve Rol Kuramları 37, 40
- Evrensel Dilbilgisi viii, ix, x, 63, 75
- Fibonacci serileri 58
- Fodor, Jerry 83
- Frege, Gottlob 81
- Genie 65
- Genişletilmiş Yansıtma İlkesi 37, 79
- Gleitman, Lila 66
- göstergebilim 56
- Hobbes, Thomas 83
- Holmberg, Anders 80
- Hume, David 83
- Iatridou, Sabine 77
- İlkeler ve Parametreler Yaklaşımı 28, 29
- işaret dilleri 23
- İz Kuramı 43
- Jackendoff, Ray 53, 83
- Kayne, Richard 71, 75
- Lacan, Jacques 56
- Lerdahl, Fred 53
- Mengele, Joseph 64
- Orwell Sorunu 16
- Özyinelemeli İşlev Kuramı 70
- Peirce, Charles Sanders 81
- Platon Sorunu 16
- Sözlükçü İşlevci Dilbilgisi 38, 42
- Sperber, Dan 56
- Üretici Dilbilgisi ix, xi, 22, 28, 41, 51, 52
- Yeni-Platonculuk 84
- Yer değiştirme 44
- Yetinmecî Çizgi viii, xi, 17, 30, 31, 35, 37, 39, 47, 48, 70, 72, 73, 75, 76, 77
- Yönetim ve Bağlanma Kuramı viii, 38

Noam Chomsky dil ve zihin konusunda en yaratıcı ve en çok yayın yapmış yazarlardan birisidir. Birçok kitap ve makale yazmış olmasının yanı sıra, bu konularda dünyanın çeşitli yerlerinde konuşmalar yapmış, bu konuşmalardan bazıları da kitap olarak yayımlanmıştır. *Dilin Mimarisi* Chomsky'nin Ocak 1996'da Delhi'de yaptığı bir konuşmanın ve onu izleyen soru-cevap bölümünün metninden oluşmaktadır.

Chomsky, içerikçe son derece zengin bu konuşmasında, dille ilgili ilk çalışmalarından başlayıp Yetinmeci Çizgi'nin ortaya çıkışına kadar geçen süre içindeki olayların tarihsel bir dökümünü sunuyor. Felsefi ve kavramsal konular ile teknik yenilikleri ve ampirik çalışmaları bir araya getiriyor. Ayrıca, dil yetisinin de içinde olduğu bilişsel sistemlerle ilgili mevcut çalışmaların dayandığı varsayımları açıklıyor ve araştırmaların ilerleyebileceği doğrultularla ilgili işaretleri ortaya koyuyor. Çağdaş üretici dilbilgisinin tarihini merak edenler bu konuşmayı son derece öğretici bulacaklar.

NOAM CHOMSKY (1928) dilbilim çalışmalarında çığır açan Üretici Dilbilgisi Kuramını ortaya atmıştır. Kuram özellikle sözdizim incelemelerine yeni bir yaklaşım getirmiştir. Dilbilgisinin üretici bilişsel bir düzenek olduğunu varsayan ve her bireyin evrensel dilbilgisi yapılarını belirleyen ilke ve kurallarla doğduğunu savunan Chomsky'ye göre dil, insana özgü, onu diğer bütün türlerden ayıran bir yetidir. İnsan hakları ve siyaset alanında da çok sayıda yayını olan Chomsky'nin dilbilim alanında başlıca yapıtları şunlardır: *Syntactic Structures* (1957), *Aspects of the Theory of Syntax* (1965), *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought* (1966), *Language and Mind* (1968), *The Sound Patterns of English* (Morris Halle ile) (1968), *Studies on Semantics in Generative Grammar* (1972), *Topics in the Theory of Generative Grammar* (1972), *The Logical Structure of Linguistic Theory* (1975), *Reflections on Language* (1975), *Essays on Form and Interpretation* (1977), *Language and Responsibility* (1979), *Rules and Representations* (1980), *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures* (1982), *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding* (1982), *Barriers* (1986), *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use* (1986), *Language and Thought* (1994), *The Minimalist Program* (1995), *The Architecture of Language* (2000).

ISBN 978-605-4787-41-8

9 786054 787418